נפלאות ההשגחה

תיעוד משנות העלטה, האמונה וההשרדות

מרים פסטג

נפלאות ההשגחה

מרים פסטג

[הופיע באנגלית תחת הכותרת, "השלוש מאות ואחת של מנגלה"]

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

©
כל הזכויות שמורות
לגב' **מרים פסטג**

אין רשות להעתיק ולעשות שימוש כל שהוא בחומר שבספר או אף בחלק ממנו בכל צורה שהיא, ללא רשות בכתב מהמחברת.

כתובת המחברת:
גב' **מרים פסטג**
1542 47th Street
Brooklyn, New York 11219
טל. 718-435-3503

תרגום מאנגלית: **ש. גלבך**
עימוד ועיצוב עטיפה: **הרשנבוים**

מונצ' ממוחשב ולוחות "פרנק" ירושלים

כבקרת רועה עדרו,
מעביר צאנו תחת שבטו,
כן תעביר ותספור ותמנה
ותפקוד נפש כל חי,
ותחתוך קצבה לכל בריותיך,
ותכתוב את גזר דינם.

הקדשה

ספר זה מוקדש לזכרם של הוריי היקרים
יששכר דב בן פנחס אהרון
ורבקה בת מנחם מנדל

וכן לאחיי ולאחיותיי היקרים
שמואל וולף, פייגה רויזה, ישראל יצחק, אסתר בריינדל,
אברהם מרדכי, חיים דוד, חנה יאכעט, יעקב נתן, לאה,
משה ראובן ופנחס אהרון.

יזכרם אלוקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום נקמת דם עבדיו השפוך.

יזכור...

Scandinavia Jewish Heritage Center • Hakerem
Rohomsgade 6, Kid-Th, DK 1352 Copenhagen Tel & Fax (45) 33 93 93 52

אבי, הרב בנימין זאב יעקבסון, היה בעצמו פליט בשוודיה, כשהוא ומשפחתנו זכינו לסייע לאלפי פליטים שניצלו ברגע האחרון והגיעו לשוודיה, תודות למאמציו של הגרף פולק ברנדוט. אבי זצ"ל מסר את נפשו, כדי לעזור לאנשים אביונים אלו להשתקם, על-מנת שיוכלו לשקם את עם ישראל – משימה שהחשיב כנקמה הגדולה ביותר נגד היטלר ימ"ש.

מרים פסטג, מחברת ספר זה, הייתה אחת מאלה שעשו את הדרך הניסית הזאת חזרה לחיק היהדות, ולדרך החסידות של הוריה. הייתה לי אישית הזכות לצפות בעלייה הזו שלה, שהחלה מהיום הראשון מאז הגיעה לשוודיה, מבועתת וסובלת עדיין ייסורים ללא גבול. היא הקימה את עצמה מהאפר, בכך שסייעה ותמכה באחיותיה לצרה.

ככל הנראה, הוריה הקדושים של מרים עזרו לה ממקומם במרומים, תמכו בה ודאגו, שהאש שהציתו בליבה כשהייתה פעוטה, עדיין תיקוד בליבותיהם של ילדיה ונכדיה עד היום.

כעת, לאחר יובל, כאשר אני קורא את ספרה, אני מרגיש את עצמי שם בחזרה, בתקופה של אחר השואה. סגנונה הפשוט והטבעי מוסיף אמיתות ואמינות לכל מילה. מי שיקרא את הסיפור ה"פשוט" הזה, יתפעל מביטחונה ללא פשרות של נערה צעירה זו בה' ובהשגחתו, בזכות אמונתה האיתנה, התגברה על כל אתגר שניצב לפניה. זיכרונות אלו הם ספר מוסר של יראת שמיים וביטחון.

הרב משה יעקבסון

Res. Tel. (718) 375-2243 Res. 904 Avenue P
Brooklyn, NY 11223

הרב אשר קאצמאן
RABBI OSHER KATZMAN
of
MESIVTA TORAH VODAATH
425 East 9th Street
Brooklyn, New York 11218

ר"ח אלול

הרי הערותיי לאחר שקראתי וחוויתי (אמנם בצורה עקיפה) את הקורות באוטוביוגרפיה של הגב' מרים פסטג.

מרים גדלה בעיירה פוזודקה [פרובקה] עם אביה, תלמיד חכם, ר' יששכר בר פעדר, זצ"ל, ואמה הצדקנית מרת רבקה, ע"ה. לאחר מכן היא עברה לעיר הידועה סוסנוביץ, יחד עם עוד שלושים אלף יהודים. עם האצילות האופיינית של בת "בית יעקב", היא רושמת את הסבל הפיסי והנפשי שעברה במשך שנות ה"חורבן".

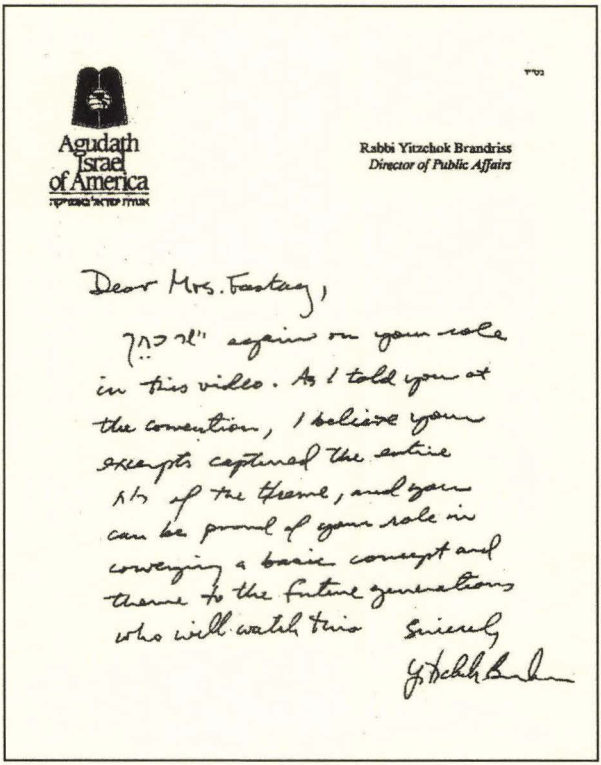
קורות חייה לוקחים אותנו מהגטו בסוסנוביץ דרך המחנות בפולין ובגרמניה, ולבסוף למחנות המוות, רבנסברוק ורייכלין, תחת פיקודו של הצורר מנגלה ימ"ש. היא ניצלת ממקומות עקובי דם אלה – "מהעצמות השרופות של הקדושים", כפי שהיא מגדירה זאת – והגיעה לשטוקהולם שבשוודיה. שם היא הצטרפה לרבה של דנמרק, הרב הגאון ר' בנימין זאב יעקבסון, זצ"ל, וסייעה לו להציל את נשמתן היהודית של אלפי בנות יהודיות, שלבסוף בנו בתים נאמנים בישראל.

ספר זה הוא כספר מוסר. מרגש במיוחד לעמוד על אמונתה האיתנה של המחברת – כשהיא כותבת שהקדוש-ברוך-הוא הציל אותה, כדי שתוכל לעזור להציל נשמות יהודיות מהעולם הגוויי ולהביא אותן לעולם של תורת חסד ובטחון בה'.

בברכת התורה והחסד,

הרב אשר הכהן קצמן

ישיבה "תורה ודעת", ברוקלין

נט"ד

Agudath Israel of America
אגודת ישראל באמריקה

Rabbi Yitzchok Brandriss
Director of Public Affairs

Dear Mrs. Fastag,

יישר כח" again on your role
in this video. As I told you at
the convention, I believe your
excerpts captured the entire
[illegible] of the theme, and you
can be proud of your role in
conveying a basic concept and
theme to the future generations
who will watch this. Sincerely

Yitzchok Brandriss

לכ' גב' פסטג,

שוב אני מאחל לך יישר-כוח על חלקך בוידאו. כפי שאמרתי לך בכנס, אני מאמין, שהקטעים שלך הצליחו לבטא את הרוח של הנושא בנאמנות. עליך לשמוח בחלקך בהעברת מסר בסיסי זה לדורות הבאים שיצפו בוידאו.

הרב יצחק ברנדריס

יושב ראש עניינים ציבוריים

הערה: מכתב זה מנציג "אגודת ישראל" מתייחס לחלקה של המחברת בהוצאת וידאו המבוסס בחלקו על ספר זה.

הקדמה

בחיי האדם מעורבים צללים ואור. יש שזוכים לחיות את רוב ימיהם באור, וצללים בודדים בלבד מעיבים על אושרם; אחרים רואים עננים כהים וכבדים, שמשחירים את השמיים ביחד עם מצב רוחם. מזלו של כל אחד ואחד תלוי ברצון מסבב הסיבות וביעודו בעולם הזה. ככל שהצללים שחורים, על האדם להיאבק, להתגבר ולצעוד קדימה, עד שמעצם נחישותו הוא מקבל את הכוח לעמוד על שתי רגליו.

את דורי הועיד הא-ל לסבול צללים שחורים. ימי נעורינו היו מלאים ייאוש ועלטה. רק הודות לנחישותי ובטחוני בבורא העולם, הצלחתי לבנות את עצמי מחדש ולהיות מה שאני כיום. עם ההזדמנויות המעטות שהיו לי, ועם סיוע אנושי מועט, נעזרתי בכשרונות שה' נתן לי, כדי להתגבר על הכל, עד שבחסדי ה' יכולתי סוף-סוף לבנות את חיי מחדש.

תשרי תשס"א

מרים פסטג

תודות

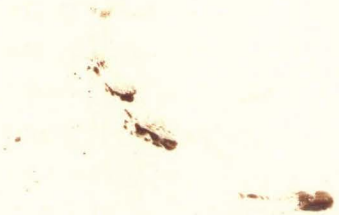
בדומה לסיפורה של הגב' פסטג, עבר זמן רב ומאבקים שונים עד שספר זה ראה אור. כאן המקום להודות לכל אלה שעזרו:

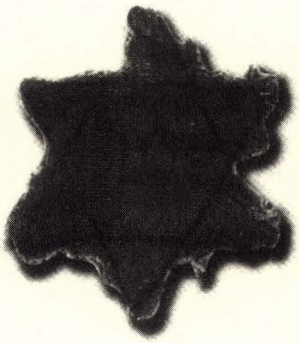
לגב' **רות פינקלשטיין** שתרגמה במיומנות את כתב היד מאידיש לאנגלית, והצליחה לשמר את הסגנון המקורי;

לגב' **פנינה סולובייצ'יק** על העריכה המקצועית של הספר;

ולאיידי אורט שעיצבה את הכריכה באנגלית;

לשלושתן אני מודה מקרב לב על תרומתן החשובה.

חלק א'

השמיים מתנפצים

המעגל המשפחתי

נולדתי בפרובקה, עיירה קטנה בפולין, הבת האחת-עשרה מתוך שנים עשר ילדים. אחי הבכור והאח שנולד אחריו נישאו עוד טרם היוולדי; עודני זוכרת במעורפל את נישואיה של אחותי הגדולה – אסתר, שהתקיימו בעודי פעוטה. הרגשתי בטוחה ומוגנת בחיק משפחתי, שהייתה ברוכת ילדים וספוגה באהבת התורה.

גרנו בדירה בת שלושה חדרים, מרווחת יחסית לאותה תקופה. בחדר אחד ישנו הוריי; החדר הארוך שימש כסלון, חדר בנים וחדר לימוד לאבי; ואני עם אחותי לאה ישנו יחד במטבח במיטה הצרה. מלבד המיטה הצרה שבה ישנו, הכיל המטבח גם שולחן קטנטן עם שני כסאות, ארון עשוי עץ, ותיבת אחסון פחמים להסקת תנור הברזל השחור בו בישלנו ואפינו. דלת צדדית הובילה למכולת, שאמא ניהלה עבור פרנסתנו.

סבא פנחס אהרון וסבתא שרה, הורי אבי, התגוררו בפילץ. אינני זוכרת את סבתא שרה כלל, ומסבא פנחס אהרון, שעל שמו נקרא אחי הצעיר, יש לי אך זיכרון קלוש ביותר. היו לי שישה דודים ודודות בערים שונות, אותם ראינו רק לעיתים רחוקות.

לעומת זאת, הורי אימי, גרו בקרבת מקום – בפרובקה. אני בקושי זוכרת את סבא מנחם מנדל, אבי אימי. רעייתו, סבתי, נפטרה בעודה צעירה, אולם סבא נישא שנית ותמיד התייחסתי

לאשתו השנייה, סבתא חנה, כסבתי. לעולם לא אשכח את חכמת החיים הנפלאה שבה ניחנה; היא האריכה ימים בשיבה טובה עד גיל מאה ושלוש עשרה, ועד יומה האחרון נשארה צלולה. היא הייתה ידועה בכל האזור כאישה נבונה עם לב טוב, היודעת לעוץ עיצה טובה. הרבה הגיעו להתייעץ עמה.

זמן קצר לפני פטירתה, סבתא חנה קוראת למוטל גיסי לחדרה.

"פתח את הדלת," מצווה היא.

מוטל עשה כרצונה. סבתא חנה חיכתה רגע ושוב ציוותה, "עכשיו, סגור את הדלת."

בלי להבין את פשר הדבר סוגר מוטל את הדלת.

"אתה רואה, מוטל? כך עברו ימי חיי," היא אמרה בקול שקט.

רוב אחיי הנשואים לא גרו בפרובקה, אלא בסוסנוביץ הסמוכה, עיר ואם בישראל, ובה שפע בתי כנסת ובתי מדרש. פעם בשבוע נוהג היה אבי לבקרם, אף הם הגיעו אלינו לבקרינו לעיתים קרובות. שנות ילדותי עברו עליי בנעימים, מוקפת אחים ואחיינים לרוב.

אמי הייתה אישה מיוחדת במינה, אשת חיל אמיתית, שעמדה לימין בעלה והייתה לו עזר כנגדו. היא שתמכה בהחלטתו לעשות "תורתו אומנותו", והיא שאפשרה לו ללמוד בנחת, כשעול הבית וחינוך הילדים מונח עליה. אמא, עקרת בית למופת, אף ניהלה מכולת לפרנסת המשפחה. עם רוחה האיתנה היא הצליחה להתגבר על כל הקשיים שהציבו לה החיים. אם יש בי קצת נחישות ומשמעת עצמית, הרי ירשתי זאת ממנה.

עבודת ניהול המכולת כלל לא הייתה פשוטה, אמא התמודדה עם זה בכבוד. רוב גויי העיירה לא קנו אצלה, וממעט היהודים בפרובקה לא ניתנה לה הרבה פרנסה, אך איכשהו היא הצליחה לכלכל את המשפחה ולאפשר לאבא להמשיך ללמוד ללא דאגות.

בפולין נחקקו חוקים רבים, שמטרתם למרר את חיי היהודים. אחד מהם חייב את החנוונים היהודיים להמציא רשיון על כל מוצר ומוצר. אמא, כמו רוב בעלי החנויות, מכרה מוצרים רבים ללא רשיון, והפחד מלהיתפס היה מנת חלקה יום יום, שעה שעה.

קרה שבערב שבת, בשעת אחר הצוהריים, הופיע פקיד העיירה בביתנו. "באתי לערוך בדיקה," הוא הכריז חגיגית. "הראו לי את הרשיונות על כל המוצרים שאתם מוכרים." אך כשפסע דרך המטבח למכולת, צדה עינו מפה צחורה הפרוסה על השולחן לכבוד שבת המתקרבת. נבוך, חזר הפקיד על עקבותיו ואמר, "או, סליחה. אני רואה שהעיתוי לא נוח לכם. וודאי עוד מעט מגיעה השבת שלכם. אחזור בפעם אחרת."

לזכר הנס, הקפידה אמא תמיד, שביתה יהיה מוכן לשבת ביום שישי כבר משעות הצוהריים המוקדמות. גם אני קיבלתי על עצמי מנהג זה בביתי, שהרי כל השומר את השבת, השבת שומרת עליו.

אני עדיין זוכרת את אינספור הפעמים בהן הדודות, בני הדודים ושאר קרובי המשפחה היו מגיעים לבקר. הדודות היו עומדות במטבח ביחד עם אמא והיו עוזרות לה בבישול, באפייה ובהכנת מטעמים, כגון יינות וקונפיטורות שונות, ותוך כדי כך היו מתייעצות ומשוחחות עימה על דא ועל הא. אמא תמיד נתנה עיצה טובה; על אף שהייתה טרודה במשפחתה שלה, תמיד מצאה פנאי לסייע לאחרים.

אמא הייתה מאורגנת להפליא, ובזכות חכמתה, תיפקד הבית באופן יעיל ביותר. ההכנות לשבת התחילו כבר ביום רביעי השכם בבוקר, עם יציאתה בלאט מהבית לערוך את הקניות. קשה היה להשיג מוצרי יסוד בפרובקה; בסוסנוביץ, לעומת זאת, ניתן היה לרכוש חיטה ושאר מוצרים ביתר קלות.

אמא נהגה להכין לכבוד שבת מעדן מיוחד: אטריות ביצים כתוספת לבשר ולמרק עוף. לרוב אחותי לאה הייתה לשה את הבצק, ואימי הייתה מרדדת אותו עד דק במערוך, עד שנהיה

כמעט שקוף. בעזרת סכין חדה היא חתכה פסים דקיקים, שהרתיחה במרק הזהוב.

אמא גם הכינה פתיתים כתוספת. תוך כדי לישת הבצק היא הייתה לוחשת "לכובד שאבעס קוידש." עד היום אני זוכרת את הטעם הנפלא של מטעמי אימי; בסעודות השבת היינו בטוחים שאנו טועמים את טעמו של גן העדן, פשוטו כמשמעו.

מחויכת ורגועה, נוהגת הייתה אמא לתת לנו כל ערב שבת כוס חלב וחתיכה הגונה מעוגת החמאה הנפלאה שלה, שהשביעה אותנו עד סעודת ליל שבת. התרגשתי כל פעם מחדש, בשעה שאחותי הייתה פורסת על השולחן את מפת השבת הצחורה. הכנו שבעה פמוטות לנרות השבת: ארבעה מכסף טהור ועוד שלושה מנחושת מבריקה. ביחד עם פנחס אהרון חיכיתי בקוצר רוח להופעתה של אמא, הלבושה בבגדי השבת המפוארים שלה. בעיניי הצעירות היא זרחה אז כמו השמש בצוהריים עת הדליקה את נרות השבת. הצטופפנו כולנו סביבה כשבירכה על הנרות, והטינו אוזן כדי לשמוע אותה מזכירה בפירוט את כל אחד ואחד בתפילתה. לאחר זמן היא פקחה את עיניה, חייכה, ונישקה אותנו באומרה "שבת שלום ומבורך" [א גוט געבענטש שבת].

אבי, ר' יששכר דב (בערל) פעדר, זצ"ל

אבי היה תלמיד חכם, שכל מעייניו בתורה הקדושה. תמיד אפשר היה למצוא אותו מוקף בספריו היקרים בחדר הלימוד שבמרכז הבית. חדר זה שימש, כאמור, גם כחדר

אוכל וגם כחדר ילדים. בחדר היה ניצב שולחן מתכת גדול, שקצהו האחד היה מוקדש לספריו של אבא. אבא עם זאת, מצא זמן בעבורנו. אם אי-פעם פנחס אהרון או אני הצצנו לתוך החדר המרכזי, היה אבא מניח לרגע את הספר בו עיין, והיה מושיב אותנו על ברכיו, כשהוא מדבר ומשתעשע עמנו. זה לא ארך יותר מדקה או שתיים, היות שחבל היה לו על כל רגע, אולם באותם רגעים הוא הצליח להעביר אלינו את אהבתו העזה.

אבא היה מודע מאד לצרכינו. אחיותיי הגדולות סיפרו לי כיצד היה קורא להן מדי פעם ומשוחח איתן בכובד ראש. הוא הסביר להן איך שיעודה של האישה שונה מזה של האיש ומטרתה של בת ישראל – להיות אם בישראל. הוא החדיר בהן מושגי צניעות ומידות טובות שליוו אותן לאורך כל חייהן. הבנים אף הם שוחחו עם אבא, בדברי תורה וגם בנושאים שונים ומגוונים.

אחת מנקודות השיא של ילדותי היה חג החנוכה. האור והשמחה שהוקרנו מפני אבי האירו את החדר כולו. לאחר הדלקת הנרות היינו מתקבצים סביב השולחן, שהיה מכוסה במפה צחורה מיוחדת. אמי נתנה לכל אחד פרוסה מרוחה בשומן אווזים לכבוד החג. אני זוכרת איך רצינו לדחוף את הלחם לתוך פינו בבת אחת, אולם אסור היה להתחיל לאכול כל עוד אמא אינה יושבת. או אז היינו מברכים ביחד בקול רם ואוכלים את המעדן המיוחד.

לאחר שסיימנו ללקק את האצבעות, היה אבא מספר לנו מחדש את הסיפור של חנוכה והקשבנו בפה פעור. לאחר מכן שיחקנו בסביבון ובדומינו. באותם רגעים הייתי בטוחה שאין אושר יותר גדול מזה.

עיירתנו מנתה כ-200 משפחות שמתוכן 30 יהודיות. לרבים מיהודי פרובקה הייתה קירבה משפחתית; היות ושני הוריי היו ילידי המקום רוב יהודי פרובקה היו קרובים שלנו. מובן שעם אוכלוסייה יהודית כה זעירה לא יכולנו להרשות לעצמנו את כל

הצרכים של קהילה יהודית. היה לנו בית כנסת קטן אך ללא עזרת נשים; רק בחגים היינו מגיעות והיו מעמידים מחיצה מווילון. המקווה הקרוב ביותר היה בסוסנוביץ, ומשם גם היינו מביאים מלמד דרדקי. כל השבוע הוא היה נשאר בפרובקה והיה אוכל כל יום אצל משפחה אחרת, ובערב שבת היה חוזר הביתה. על אף כל המגרעות, היהדות פרחה ושגשגה בפרובקה.

יחסינו עם גויי הסביבה היו תקינים אך חשדניים. העסקנו אותם וקנינו מהם, אך תמיד עם עין פקוחה ובוחנת. האנטישמיות הפולנית, שתמיד בעבעה מתחת לפני השטח, הייתה עלולה להתפרץ בכל רגע וליצור משבר. גם כילדים למדנו מהר מאד למנוע בעיות ע"י שהתרחקנו מילדי הגויים והקפדנו תמיד לשחק רק בחצרותינו הקטנות והמוגנות.

עם כל הזהירות הטבעית שהייתה נטועה בנו בכל עסקינו עם הגויים, אף לא אחד מאתנו היה יכול לצפות את היקף האסון הנורא העתיד לשטוף את כל פולין.

ז׳ אדר

ל יום שישי בבוקר, אחרי תפילת שחרית וארוחה קלה, היה אבא נוסע לסוסנוביץ לטבול במקווה, ובאותה הזדמנות היה מבקר את שלושת ילדיו הנשואים. הוא תמיד חזר עם שלל סיפורים על החוכמות של הנכדים.

יום שישי אחד, כשבאנו לקראת אבא לקבל את פניו, נחרדנו לראות שהוא חיוור כסיד. ״אבא,״ קראה לאה בדאגה. ״מה קרה?״

אבא נשען על מזוזת הדלת וניסה לחייך. ״אינני מרגיש טוב,״ ענה חלושות. הוא עוד ניסה לומר דבר נוסף, אך עווית של כאב עברה על פניו. רצתי למטבח ליידע את אמא במתרחש. די היה לה במבט אחד, בשביל לקבוע שעליו לשכב מיד. לאה רצה לקרוא לרופא (היחיד בעיירה), וחזרה לאחר דקות אחדות כשבעקבותיה הרופא, מתנשף בכבדות.

הרופא בדק את אבא ביסודיות, ואחר פנה אלינו בסבר פנים חמורות. ״בעלך עבר שבץ מוחי,״ הוא אמר לאמא. ״כל צידו השמאלי משותק והוא אינו יכול לדבר.״ לאחר מכן הוסיף, ״אולי תפילות יעזרו.״

לא נצרכנו לעצתו של הרופא הנכרי כדי לדעת שהתפילה עוזרת. אנו הקטנים ישבנו רכונים מעל ספר תהילים בתחינה לבורא עולם, אולי יחוס, אולי ירחם. הילדים הגדולים נסעו לסוסנוביץ להודיע לנשואים על מצבו הנואש של אבא, וחזרו עוד טרם כניסת השבת עם רופא אחר.

הרופא מסוסנוביץ ניסה כל טיפול אפשרי, כולל הקזת דם מוריד היד של אבא, אך היה מאוחר מדיי. בשבת אחר הצוהריים, סמוך לסעודה שלישית, החזיר אבינו היקר את נשמתו הטהורה לבוראו. אותו יום היה ז׳ באדר, יום פטירתו של משה רבינו. כשם שמשה ע״ה המנהיג וראש העם הסתלק בז׳

אדר בשעת רעווא דרעווין, כך אנו איבדנו את מנהיג וראש המשפחה ביום זה ובאותה שעה מיוחדת.

הרגשנו, שהאור שהיה בבית כבה ונגנז. גאוותינו ועטרת ראשינו נלקח מאתנו. הפינה של אבא נשארה מיותמת וריקה. הקול הערב של לימוד התורה, שעד לא מכבר הדהד בכל חדרי הבית ובלבותינו, דמם.

אמא הפכה בין לילה לאלמנה עם עול של שישה יתומים שטרם נישאו. מאין תשאב את הכוחות להיות להם לאב ולאם?!

הייתי בת שמונה כשנפטר אבא. על אף גילי הצעיר היטבתי להבין את ממדי האסון. שבועות אחדים לאחר השבעה נפלתי למשכב. התחלתי לסבול מרעידה בלתי נשלטת בחצי הגוף, וחשתי עילפון וחרדה איומה. בפעמים הראשונות כשנתקפתי, הכל עבר מהר יחסית, אבל במשך הזמן ההתקפות באו לעיתים יותר קרובות ולזמן ממושך יותר.

רופא העיירה שבא לבדוק אותי היה אובד עצות ולא הצליח לאבחן את מחלתי. "יש לה בעייה עם העצבים," הוא הסביר לאמי. "זה כל מה שאני יכול לומר לך." אמי המסורה יצאה מכליה מרוב דאגה ולקחה אותי לסוסנוביץ לרופא מומחה, אך גם הוא לא הצליח לאבחן את סיבת ההתקפות. "הלוואי ויכולתי לעזור לך," הוא אמר לאימי כשהוא מנענע בראשו. "מעולם לא ראיתי תופעה כזאת. נדמה לי שזה נגרם על ידי פטירתו הפתאומית של בעלך, אבל אין לי מושג איך לטפל בה."

אמא המסכנה החזירה אותי הביתה והסתכלה עליי בחוסר אונים בזמן ההתקפות. אחרי התקפה חזקה במיוחד נשארתי ללא הכרה והרופא לא הצליח לעוררני. בצר לה כיסתה אותי אמא בטליתו של אבא והתחננה לקדוש ברוך הוא לרחמים. התעוררתי לאחר דקות אחדות.

אז החליטה אמי לנסוע לרבי מחנצ'ין, זצ"ל, ולשפוך אצלו את מר ליבה. הרבי הקשיב לה בסבלנות וברחמנות, ולאחר מכן הורה למשמשו למסור לי קמיע, שהיה עליי לענוד עד שאבריא. הוא גם הורה לה להמס שעווה ולשפוך את השעווה המומסת

לתוך כלי מעל ראשי, כדי לראות איזו צורה תתקבל. אמא מיהרה הביתה ועשתה ככל אשר אמר הרבי. למחרת היא חזרה אליו והראתה לו את השעווה שקיבלה צורה של אדם. הרבי התבונן בשעווה לרגע ואז אמר, "חזרי הביתה. בתך תתחיל להרגיש יותר טוב. בעזרת ה' היא תבריא לגמרי."

תוך שבועות אחדים כבר חבשתי את ספסל הלימודים והשתתפתי בשיעורים, כאילו כלום לא קרה. למדנו להתפלל, לכתוב, ומעט חשבון. אע"פ שכבר הייתי בריאה בגופי, הפצע שבלבי היה עדיין פתוח ושותת דם. הייתי בטוחה שבהעדרו של אבי, לעולם כבר לא אהיה מאושרת.

בינתיים, אחיי הנשואים ניסו לשכנע את אמא שתעקור מפרובקה ותעבור לגור בסוסנוביץ. בעיר, שמנתה אז כ-30,000 יהודים, תוכל אמא להתמודד ביתר קלות. אמא התקשתה לעזוב את העיירה שבה נולדה, ורוב היהודים היו קרובי משפחתה, אולם לבסוף נכנעה להפצרותיהם.

לא היה פשוט למצוא קונה לחנות ולדירה, ורק אחרי תקופה מסויימת יכולנו לעבור. אנו, חמשת הילדים שנשארו בבית, עבדנו במרץ רב לעזור לאמא במלאכת האריזה. היה קשה לפרק בית, שבו גרו במשך דורות. לבסוף השארנו מאחורינו את הבית ואת העיירה ששמרו בתוכם כל כך הרבה זיכרונות משפחתיים, ושמנו פעמינו לכיוון סוסנוביץ.

נחושה ללמוד

עונינו החדש היה הרבה פחות נוח מאשר הדירה בפרובקה. גרנו בקומה שלישית בדירת חדר ומטבח. היה עלינו לשאת מים מהחצר ולהעלותם עד הבית, ואת המים המלוכלכים להוריד חזרה ולשפוך אותם לתוך התעלה בקצה הכביש. על אף כל המגרעות, אמא, לאה ואני השתדלנו שהבית יהיה נקי ונעים. כל מי שבא לבקר אמר, שהדירה מבהיקה בניקיונה כל-כך, עד שאפשר לאכול מהמרצפות.

בנוסף למעבר לבית פחות נוח, היה עלינו להתרגל להמולה ולשאון של העיר, לאחר החיים השקטים והרגועים בפרובקה. בהתחלה הרגשתי כאילו נחתי מפלנטה אחרת. הליכותינו ולבושינו היו שונים. איך נצליח אי פעם להתרגל לחיים החדשים בסוסנוביץ?

עבור הבנים המעבר עבר בקלות, יחסית. בבית הכנסת, שם הלכו כל יום להתפלל, הכירו בחורים בגילם. הם מצאו חברותות מצוינות והוזמנו ע"י צוות הישיבה המקומית להצטרף לישיבה, אבל הם בחרו לעבוד בתור מלמדים למתקשים בלימוד. הם חשו הנאה וסיפוק מהעבודה והצליחו בה מאד.

גם לאה הסתגלה לאחר תקופה קצרה לחיים בסוסנוביץ. היא עבדה בתור שוליה אצל גיסתי עטל, והתחברה עם בנות נחמדות במקום עבודתה. היא אף הצליחה למצוא פנאי להמשיך את לימודיה ביחד עם עוד כמה חברות.

בסוסנוביץ כבר לא הייתה לאמא חנות, והיא התעסקה כל היום עם הילדים והנכדים. רוב האחים הנשואים הגיעו לבקר בשבת. אמא ביקרה אותם לעיתים קרובות במשך השבוע, ועזרה בטיפול בילדים ובעבודות הבית. אסתר בריינדל התגוררה בקומה גבוהה של הבניין היהודי הראשון עם מעלית, ומאד רצתה לזכות בביקורים יותר תכופים מאמא, אולם אמא פחדה מהמעלית, ולכן הגיעה בהזדמנויות נדירות. אמא בילתה את רוב

זמנה אצל פייגה רויזה, שעסקיו של בעלה התנהלו מהבית ודרשו את תשומת ליבה.

אף אני השתדלתי לעזור לבני המשפחה. אחותי חנה יאכעט חלתה במחלת לב, ושתי בנותיה עדיין לא היו גדולות דיין בשביל להושיט יד בעבודות הבית. לכן נסעתי לעיתים קרובות לעיירתה, במרחק של שעת נסיעה, כדי לעזור לה. הייתי מנקה, מבשלת ומטפלת בילדים. חנה יאכעט חששה שהיא מעבידה אותי מדי קשה ולוקחת אותי מאמא, אך הרגעתי אותה. שמחתי על ההזדמנות לסייע לה, וכמובן שזה לא היה על חשבון עבודות הבית.

למדתי עדיין בבית הספר, שם הכרתי בנות נחמדות מבתים טובים. בית הספר היה נקרא 'העממי היהודי', שם למדו אותה תכנית הלימודים של בית הספר של הגויים, אלא שהתלמידים היו יהודים בלבד. הבנות פרסו את חסותן עליי ועזרו לי להסתגל לחיים בעיר הגדולה. גיליתי כעבור זמן קצר, שאחרי הלימודים הכלליים בבית הספר הרגיל, המתקיימים בבוקר, לומדות חברותיי אחר הצוהריים ב"בית יעקב". בבית הספר העממי, כמובן, לא למדו השקפה או יהדות. ב"בית יעקב", לעומת זאת, למדו ביאורי תפילה, חומש, תנ"ך ודקדוק של שפת האידיש. התלהבתי מהחדשה המרנינה ומיהרתי להירשם ב"בית יעקב". כמה נפלא שאוכל ללמוד על מורשתי!

כשחזרתי הביתה וסיפרתי לאמא את הבשורה ששימחה אותי כל כך, היא הסתכלה אלי בספקנות. "מרים, בשביל מה את צריכה את "בית יעקב"?" היא שאלה.

נדהמתי. "א-אבל אמא," גמגמתי, "הם מלמדים שם על יהדות. מה יכול להיות רע בכך?" אמא נענעה את ראשה בפסקנות. "אחיותייך מעולם לא למדו ב"בית יעקב". מה שהיה טוב בשבילן הוא טוב גם בשבילך. אינני רוצה שתלכי לשם, מרים," היא אמרה. "בית ספר אחד הוא בהחלט מספיק לך." אכזבתי לא ידעה גבולות. "אבל אמא," ניסיתי להסביר, "לאה וחנה ואסתר ופייגל לא למדו ב"בית יעקב", מכיוון שאין כזה

בפרובקה. מדוע שלא אלמד יותר ממה שאחיותיי יכלו? מה פסול להבין את מילות התפילה וללמוד עוד על היהדות?"

כל הפצרותיי לא הועילו – אמא נשארה בשלה. "מצטערת, מרים, אבל אינני מסכימה. אף לא אחד במשפחה למד שם, ואינני רואה שום סיבה להתחיל בכך עכשיו."

יצאתי בדומיה מהמטבח והתיישבתי על מיטתי. על אף אכזבתי הרבה, די הבנתי את אמא. כל אחיותיי הגדולות, כמו אמא בעצמה, התחנכו בבית. גם אני למדתי הרבה מאבא ומאמא בבית. ואיך אמא אמורה להבין שכאן בסוסנוביץ חייבים את "בית יעקב" כשמירה נגד פיתויי הרחוב הרבים?

היו סיבות נוספות להתנגדותה של אמא. מאז שמכרה את החנות, היא התקיימה מקיצבה צנועה ששני אחיי, שמואל וולף וישראל יצחק, שלחו לה מידי חודש בחודשו. כהכנסה נוספת למדה לאה את מלאכת הרקמה מגיסתי עטל, שהייתה ידועה בכל האזור בזכות רקמות היד ורקמות המכונה המרהיבות שהוציאה תחת ידה. כלות אמידות נהגו לתת לה את כלי הנדוניה שלהן לקשט. לאה לימדה גם אותי את המלאכה, ואע"פ שעבודתי לא הייתה באותה רמת דיוק כשלה, היא בהחלט הייתה משביעה רצון.

עטל סידרה ללאה ולי עבודה קבועה אצל סוחר, שהיה שולח לנו פריטים מוכנים. כל מה שהיה עלינו לעשות, היה להוסיף להם רקמה במכונה. ידעתי, שאמא חששה שאם אתחיל ללמוד ב"בית יעקב", לא אוכל להשלים את חלקי. כיון שהכסף ששלחו הבנים לא הספיק לכלכלת המשפחה, לא יכלה אמא לוותר על ההכנסה הצדדית הזאת שלי ושל לאה.

אבל אני, על אף כל זאת רציתי מאד ללמוד. "אני אצליח באיזו שהיא דרך," אמרתי לעצמי בקול רם. "אמצא פיתרון."

החלטתי להיעזר באחיי הגדולים, ששלחו את בנותיהן ללמוד ב"בית יעקב". קיוויתי, שהם יצליחו לשכנע את אמא בחיוניות של מתן חינוך יהודי לבנות בעיר.

הגיעה שבת. הניקיון בהק מכל פינות הדירה הקטנה. היין האיר באור ארגמני מתוך בקבוק הקריסטל, והכוסיות העשויות כסף טהור היו מסודרות בחצי גורן על המפה הצחורה כשלג. החלות הריחניות, מעשי ידי אמא, היו מכוסות במפית שלאה רקמה. אמא ישבה ליד כיסאו הריק של אבא וכל סבר פניה אמרו מנוחה.

כמנהגם, הגיעו משה ראובן ופנחס אהרון ישר מבית הכנסת לברך את אמא בשבת שלום. (גיסותיי היו מגיעות אחרי הסעודה עם הקטנים, על מנת שאמא תוכל ליהנות מהנכדים בשעה של רגיעה. לאה ואני תמיד דאגנו להכין כיבוד וממתקים לאורחים.) תוך כדי השיחה הכללית, קראתי לפנחס אהרון הצידה וסיפרתי לו על תסכוליי בעניין הלימודים ב"בית יעקב". "אתה בוודאי מבין למה אני רוצה ללמוד ב"בית יעקב"," אמרתי. "התוכל לעזור לי להסביר את עמדתי לאמא?"

פנחס אהרון אכן הבין, אך אמר, "את יודעת, זו דרישה גדולה מאמא. אין לה שום ניסיון בדברים כאלה. אף לא אחת מבנותיה למדה ב"בית יעקב", וגם אף לא אחת מחברותיהן. אפשר להבין את התנגדותה."

"אבל אנחנו כבר לא גרים בפרובקה!" טענתי בלהט. אחיותיי נהגו כמו חברותיהן ולא למדו ב"בית יעקב". אבל חברותיי כן לומדות שם. כל הבנות החרדיות לומדות ב"בית יעקב"!"

פנחס אהרון חייך אליי חיוך אבהי. "אחותי היקרה," אמר, "אל תקחי את העניין כל כך ברצינות. זה לא נורא. הלוואי ולא יהיו לך אף פעם בעיות יותר גדולות."

ליבי צנח בקירבי. "אז אתה לא מוכן לעזור לי?" לחשתי בייאוש.

"האזרי בסבלנות," הוא יעץ לי בתבונה. "בסוף אמא תיכנע. את עוד תיווכחי בכך."

אבל לא הייתי מוכנה לחכות. "אם אמא לא תסכים לשלוח אותי ללמוד ב"בית יעקב"," החלטתי לעצמי, "אז אמצא דרך ללכת." ביום ראשון אחר הצוהריים, יצאתי בלאט בדרכי לבנין

של "בית יעקב", שם קיבלו אותי בסבר פנים יפות. הרבנית נחמה איילנברג, מורתי, הבינה שחסרות לי ידיעות בסיסיות, ולכן הקדישה לי זמן מיוחד, כדי לעזור לי ולעודד אותי, עד שהשלמתי את החסר.

לא היה קל. כל יום מיהרתי הביתה מבית הספר העממי והתיישבתי ליד מכונת הרקמה בשביל להספיק כמה שיותר לפני תחילת הלימודים ב"בית יעקב". או אז הייתי אצה רצה ברחובות העיר לבניין הקטן, שם השתדלתי לספוג כמה שיותר.

הרבנית איילנברג הייתה יותר מסתם מורה; היא הורתה לנו את הדרך בכל. היא קיבלה אותי לכיתתה בשמחה, אע"פ שהיה חסר לי הרבה חומר. אחרי הכל, התחלתי את לימודי הקודש באיחור יחסית לשאר בנות הכיתה. ועם כל זה הרגשתי לגמרי בנוח. היה לי ברור מעל לכל ספק שמקומי כאן ב"בית יעקב". חברותיי היו מודעות לקשיים שעברתי, וניסו לסייע בעדי בכל דרך אפשרית. ואכן, לאחר תקופה קצרה כבר הייתי באותה רמה כשאר בנות הכיתה, והצלחתי להשתתף בשיעורים ככולן. הרבנית איילנברג הכירה במאמצים שהשקעתי ושיבחה אותי על הישגיי, ואני שמחתי כשראיתי שמאמציי נושאים פרי.

מורתי הראשונה:
הרבנית נחמה איילנברג

בכל אותה תקופה אמא עדיין לא הייתה מודעת לכך, שהתחלתי ללמוד ב"בית יעקב". היא חשבה שאני מתעסקת כל יום אחר הצוהריים בתפירה וברקמה עם עטל. היא אף לא ידעה,

שכל לילה נשארתי ערה עד מאוחר, כדי להשלים את המכסה שלי. אולם, היא התחילה להרגיש בהבדל בין חברותיי שלמדו ב"בית יעקב" ובין אלו שלא. אמא הבחינה במעין עדינות שנלווית אליהן, במידות טובות שהן לפנים משורת הדין אצל בנות "בית יעקב", וכשגילתה לאחר זמן את "תרמיתי" היא הסכימה עם החלטתי.

בלילות שבת ידעתי לענות ברהיטות על השאלות בפרשת השבוע ששאלו אחיי. עיניה של אמא היו זורחות, והבנתי שהיא שמחה על שלא שמעתי בקולה, ושהלכתי בחשאי ללמוד ב"בית יעקב".

ביום מן הימים, התברר לנו, שתמה התקופה שהרבנית איילנברג תהיה מורתינו. טרם עוזבה היא נתנה לי שי: תמונה שלה במסגרת זעירה. היא הייתה יפהפייה. בפתק מצורף היא כתבה: "אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו, ואשרי זקנותינו שלא ביישה את ילדותינו. מהמורה נחמה איילנברג." התרגשתי מאוד מהמחווה הזאת. תמיד הרגשתי, שלא מגיע לי את כל הזמן הנוסף שהיא הקדישה לי, ועתה היא אף כיבדה אותי במתנת פרידה! הרבנית הבינה, כנראה, את התרגשותי שבגינה לא הצלחתי להוציא הגה, והיא רק חייכה את חיוכה הטוב, נשקה לי במצחי והלכה לה.

מורתינו החדשה הייתה הרבנית פסיה נשלסקה. התרשמנו עמוקות מידיעותיה הנרחבות בתורה. כמו כל שאר המורות ב"בית יעקב", היא הייתה בוגרת הסמינר של שרה שנירר בקראקא. היו לה ציפיות גבוהות מתלמידותיה, אבל אישיותה גרמה לנו ליהנות מהאתגר שהיא הציבה. היינו להוטות לספוג את כל שהיה לה להעניק לנו. הקשבנו פעורות פה לכל מילה מהרצאותיה, שפתחו בפנינו עולמות חדשים במחשבה ובהבנה.

במשך הזמן כבר די התקדמתי, ויכולתי לעזור לאחרות במקום תמיד לקבל עזרה. שמחתי על ההזדמנות להחזיר ולו במעט את החסד שגמלו לי חברותיי עד כה. עזרתי לבנות שנזקקו לעזרה בלימודים וגם התמניתי לספרנית, וחילקתי

ספרים מהספרייה כל שבוע. תמיד השתדלתי למלא את כל תפקידיי בנאמנות, יחד עם עבודת הרקמה שבה עדיין עסקתי בזמני הפנוי על מנת לתרום לפרנסת הבית.

בתקופה שהרבנית נשלסקה הייתה מורתינו, סיימנו קטע בחומש. אחרי שחזרנו על הנלמד והרבנית הייתה מרוצה שאנו בקיאות בחומר, אמרה לפתע: "יש לי רעיון נפלא. מדוע שלא נערוך בחינה? נוכל להזמין את גב' שנירר לסוסנוביץ שתבחן אתכן על החומש!"

שגב' שנירר תבוא לסוסנוביץ? אלינו? מרוב גיל נתנו כמה בנות ידיים והתחילו לרקוד סביב הכיתה. אחרות קפצו משמחה. המחשבה שנוכל לראות את מייסדת תנועת "בית יעקב" ומנהיגתה פנים אל פנים גרמה לנו להתרגשות עצומה.

הרבנית נשלסקה שיגרה מכתב לגב' שנירר עם רעיון התכנית, ובתוך זמן קצר כבר היינו בקלחת ההכנות לאירוע. שכרנו מקום מיוחד והקפדנו שהכל, עד הפרט הקטן ביותר, יהיה מושלם. במשך ימים שלמים לא יכולנו לדבר על שום דבר, זולת על האפשרות להכיר אישית את הדמות שמאחורי תנועת "בית יעקב".

אני (בשורה התחתונה במרכז) עם בנות "בית יעקב" שהדרכתי

סוף סוף הגיע היום המיוחל. התאספנו יחד באולם השכור, מחכות בקוצר רוח להופעתה של הגב׳ שנירר. היו שם עוד מספר מורות שישבו על הקתדרה, שעליה תנהל הגב׳ שנירר את הבחינה. ברגע שהיא נכנסה לחדר קמנו כולנו לכבודה. בנשימה עצורה כמעט, ענינו על שאלותיה. הכל הלך כמתוכנן. כולן ענו נכון ומבלי להסס. חלומינו נהפך למציאות מתוקה.

באותו לילה לא הייתה מאושרת ממני בכל העולם. הרי זה הוא ה״בית יעקב״ שכמהתי אליו כל השנים. ״בית יעקב״ שהנחיל לי את כל הידע הזה בתורה ובמורשת היהודית.

מנוסה לארגנטינה

לכה היא שעשיו שונא ליעקב – בפולין האנטישמיות תמיד בערה על אש קטנה מתחת לפני השטח, ודי במשהו קטן כדי שתתלקח בפרצופינו. בכל דור ודור סבלו בני עמינו מהמציאות המרה הזו, ובפולין – ביתר שאת. הגזרות הקשות ביותר במדינה זו היו מופנות נגד היהודים.

אחי, אברהם מרדכי, היה אחד מיני רבים, שהיה מוכרח לעבור על חוקי המדינה כדי להתפרנס. בתור חלפן כספים בשוק השחור הוא הרוויח יפה, אולם היה נתקף בפחד כל פעם שעבר לידו שוטר. אם היה נתפס היה נידון ללא ספק לשנות מאסר רבות.

יום אחד התפרץ אברהם מרדכי לדירתנו עם הבשורה הקשה שהרשויות גילו אחת העסקאות שלו בשוק השחור. עדיין לא גילו את חלקו בעניין, אך ברגע שהמשטרה תעקוב אחר כל משתתפי העסקה יעצרו גם אותו. זו היתה רק שאלה של זמן עד שיגלו את האמת ויבואו לקחתו!

נחרדנו כולנו וחשבנו יחד איך ניתן יהיה להציל את אברהם מרדכי. גיסתי אסתר אמרה, שייתכן ואחיה הגר בארגנטינה יוכל לשגר מסמכים, שיקלו על תהליך ההגירה לדרום אמריקה. אם אברהם מרדכי ומשפחתו יצליחו להימלט לפני שהמשטרה תעלה על עקבותיהם, הם ייצאו מכלל סכנה.

אמי, שכבר הייתה מפוחדת עד אימה לחיי בנה, דאגה עתה לעתידו הרוחני. מה הוא יעשה בארץ זרה זו, שיש בה רק מתי מעט צעירים יהודים ושאין בה כמעט יהדות? "לארגנטינה?" היא נאנחה. "אביכם תמיד התפלל, שאף לא אחד מילדיו יעזוב את פולין למקום רחוק מההורים, כי בניכר אין לדעת מול אילו ניסיונות יצטרך האדם לעמוד."

עם כל זאת, גם אמא הבינה, שאין כל ברירה אחרת. העובדה הייתה שאברהם מרדכי היה בסכנה עצומה, כיוון

שמערכת המשפט בפולין הייתה קשוחה פי שניים בכל הנוגע ליהודים. הסכמנו פה אחד שהתכנית של אסתר היא האופציה היחידה בנסיבות הקיימות.

עברו שבועות אחדים. כל יום שעבר היה נדמה לנו כמו נצח; כל העת פחדנו מפסיעותיהם של השוטרים מחוץ לדלת. ברוך ה', הניירות הגיעו מארגנטינה בזמן ואברהם מרדכי, אסתר וילדם הקט ברחו מפולין טרם גילו את קשריו עם השוק השחור.

במשך שבועות אחרי יציאתם אמא עדיין הרהרה ודאגה. היכן נמצאים בנה ומשפחתו? האם הגיעו למקום מבטחים? האם הם כבר מסודרים? האם יצליחו לשמור על יהדותם במקום הזה? האם יתאפשר להם לשמור שבת?

סוף סוף הגיע מכתב עם בולים זרים. אמא פתחה את המעטפה בידיים רועדות. אכן היה זה מאברהם מרדכי. הוא הודיע שהגיעו בשלום ושגיסו, אחיה של אסתר, ומשפחתו קיבלו אותם יפה. אמא התפרצה בבכי של פורקן. ברוך ה', בנה יצא מכלל סכנה.

לא לקח לאברהם מרדכי הרבה זמן עד שמצא את מקומו בארגנטינה. הוא התחיל להתעסק בזהב ולבסוף פתח חנות לשעונים. גיסו עסק אף הוא בענף הזה ועזר לאברהם מרדכי בהתחלה בכל מה שהיה צריך, כולל עיצות טובות. עדיין כאב לאמא שבנה ונכדיה גרים רחוק כל כך, אולם היא התנחמה בכך שהם בריאים ושלמים ושהכל בסדר.

עוד לא הספקנו להירגע מהסיפור עם אברהם מרדכי, וכבר נחתה עלינו צרה חדשה, חמורה בהרבה: אחי חיים דוד קיבל צו גיוס לצבא הפולני. כשקיבלנו את המכתב הראשון, היינו אובדי עצות. לחיות כיהודי בצבא הפולני היה בלתי אפשרי בעליל. בנוסף לסכנות של מלחמה, היה גם הסבל שנגרם על ידי החיילים הפולנים, שעשו כמיטב יכולתם להמאיס על היהודים את החיים. שמירת שבת וכשרות לא באו בחשבון. יהודי מאמין לא היה יכול לשרוד את הצבא הפולני.

אמא ניסתה לשמור על קור רוח. "אולי לא יתנו לו תפקיד," היא אמרה בתקווה. "סך הכל הוא לא מאד חזק. אולי יכריזו עליו כבלתי כשיר לשרות."

עם ברכותינו המצלצלות באוזניו, יצא חיים דוד לעבור בדיקה רפואית. כשחזר, אמרו פניו החיוורות הכל. הוא עבר את הבדיקה בהצלחה, ועכשיו הפך לחייל רשמי של צבא פולין.

בזמן שחיים דוד בירר כל דרך אפשרית להשתחרר מהצבא, מצאה אמא את עצמה במצב קשה. היא תעשה הכל כדי למנוע מאחד מבניה לשרת בצבא, גם אם היא תצטרך לשלוח אותו למרחקים. לא היה זמן רב לרשותינו; בכל רגע חיים דוד היה עלול לקבל צו התייצבות, ובכך תימנענה כל דרכי המילוט. היה עלינו לדאוג להוציא את חיים דוד מפולין בדרך המהירה ביותר, ופירושו של דבר, להיעזר בבני המשפחה שנמצאו בארגנטינה.

למען האמת, אמא סלדה מהרעיון. לעולם לא חלמה שאי מי מילדיה יעזוב את פולין, ועתה עליה לשלוח בן נוסף. אברהם מרדכי היה מוכרח לברוח מידו הארוכה של החוק, אבל לפחות הוא היה כבר נשוי, ואב לילד. חיים דוד, לעומתו, היה עדיין רווק, ואמא דאגה מאד איך יימצא לו שידוך מתאים. בארץ זו, השוממה מבחינה רוחנית, כמה בנות ממשפחות יהודיות טובות ישנן?

אולם, הזמן לא איפשר הרהורים וספקות. התהליך חייב היה להיעשות בסודיות גמורה ובמהירות מרבית. אם ייוודע למאן דהו שחיים דוד, שכבר היה חייל רשמי של צבא פולין, מנסה לעזוב את המדינה, ייקחו אותו היישר לכלא. ברגע שיקבל את הצו, כבר לא ניתן יהיה לערוק. אמא הכריחה את עצמה לא לדאוג, ופעלה מהר ככל שרק יכלה.

שיגרנו מברק בהול לאברהם מרדכי בארגנטינה עם איזכור מרומז על "איזו בעיה קטנה עם חיים דוד". ברוך ה', אברהם מרדכי קלט את הרמז. כולנו היינו אכולי דאגה פן יגיע הצו לפני מסמכי ההגירה, אולם בסייעתא דשמייא אברהם מרדכי הצליח לשלוח את כל הניירות תוך שבועיים.

כשהגיעה המעטפה העבה מארגנטינה, היה בה גם מכתב מאברהם מרדכי. אמא הקריאה לי את המכתב כשדמעות זולגות על לחייה. בין היתר הוא כתב: "אל דאגה, אמא, היי רגועה והתנחמי. בארגנטינה אין מכריחים אף אדם לחיות בצורה השונה מחיינו בפולין. יש לנו כאן חיים יהודיים יפים ושקטים. חיים דוד לא ילך לאיבוד והוא גם לא יישאר לבד לאורך זמן; יש אצלנו שפע של נערות יהודיות טובות שמתאימות למשפחה שלנו. התחזקי, אמא. הכל יסתדר."

את הכסף שאמא קיבלה ממכירת הדירה והעסק בפרובקה מסרה עתה למדריך, שהבריח את חיים דוד אל מחוץ לגבולות המדינה. תוך ארבעים ושמונה שעות, חצה חיים דוד את הגבול, וכבר הפליג בדרכו הארוכה לדרום אמריקה.

עם עזרתו הצמודה של אברהם מרדכי, התרגל חיים דוד לחיים בארגנטינה. הוא התחתן עם בת של שוחט מוורשה, וגידל משפחה לתפארת. פרנסה טובה לא הצליח מעולם למצוא בה. אמא הייתה שבורה מהעדרו של בן נוסף, אבל היא התנחמה בידיעה שהם שניהם ניהלו חיי תורה.

הקיץ האחרון

נד שנת 1939, רוב אחיי ואחיותיי נישאו, ונשארנו בבית עם אמא רק אחי הצעיר ואני. אנשים החלו להציע שידוכים עבורי, אך לא התעניינתי באופן מיוחד. הייתי עסוקה מאד וחיי היו מלאי סיפוק: עבדתי ב"בית יעקב", המשכתי עם עבודת הרקמה, כדי לתרום את חלקי, ובנוסף היו לי את מבצעי הצדקה שניהלתי עם חברותיי. (בלילות שבת לאחר הדלקת הנרות, היינו אוספות מנות אוכל ממשפחות אמידות ומחלקות אותן למשפחות נזקקות, מבלי שידעו מאין הגיעו.) רבות מחברותיי כבר נישאו, אולם אני לא ראיתי צורך למהר ולהתחתן. הרגשתי שכל הזמן שבעולם עומד לרשותי.

אימי, לעומת זאת, הרגישה שאכן כן הגיע הזמן וניהלה שיחות ארוכות עם אחיי הנשואים על-אודות בחורים מסוימים מבני העיר. הייתי הבת הצעירה, ואמא רצתה שיהיה לי הטוב ביותר, ולכן דחתה הצעה אחר הצעה, בתקווה למצוא את האחד המיוחד, שיעמוד בדרישותיה הקפדניות.

אמי, (השניה משמאל) בביקור בבית הבראה בבוסק

בקיץ של אותה השנה, אירגנו אחיי הנשואים לאמא את נסיעתה השנתית לבית ההארחה בעיר בוסק, כמידי שנה. אמי סבלה מדלקת פרקים והייתה נוסעת לשם בשל מעיינות המרפא שעזרו לה רבות. אמא תיכננה לנסוע מבוסק לקראקא, כמנהגה כל שנה, לשהות במשך שבוע או שבועיים אצל אחי שמואל

וולף. גיסתי בובצ'ה קיבלה אותה בסבר פנים יפות ואמא תמיד נהנתה מאד מביקורים אלו.

בשנים הראשונות למגורינו בסוסנוביץ, הייתי נשארת בעיר במשך חדשי הקיץ בזמן שאמא הייתה בבוסק, אך בשנים האחרונות אמא הסכימה לשלוח אותי למחנה הקיץ בהרי פולין המאורגן על ידי "בית יעקב". הייתי מאושרת מהרעיון לבלות קיץ שלם באווירה המיוחדת של "בית יעקב" יחד עם חברותיי הטובות.

היינו בסך הכל כשלושים או ארבעים בנות; ליוו אותנו המבשלת ואחת מהמורות שהייתה מדריכה. בזמן שבילינו בצוותא בהרים הקרירים והנעימים, התחזק הקשר בינינו והתעמק. היו אלו הבנות שאותן ראיתי כל יום; יחד למדנו, יחד עבדנו ויחד עשינו מעשי חסד. עתה השהייה בהרים, כאשר אנו יחד עשרים וארבע שעות ביממה, גרמה לכך שהקשר יתחזק עוד יותר.

באותה שנה, פראוליין יענטה ורדיגר לקחה אותנו לאתר בזקופן. היא דמתה יותר לאחות מאשר מורה, ותחת הנהלתה היעילה היווה המחנה דוגמה לסדר, לניקיון ולדייקנות. היא אירגנה את הכל באופן הטוב ביותר וכל הפעילויות, הלימוד,

הרבנית יענטה ורדיגר (יושבת קיצונית מימין)
עם בנות "בית יעקב" במחנה קיץ בעיירה זקופן

התפילה וזמני המנוחה, התנהלו על מי מנוחות ולפי לוח זמנים קפדני.

הרגשנו באותו קיץ קשורות אחת לשנייה יותר מאי-פעם, כאילו היינו בנות משפחה אחת. הערכנו כל דקה של ההנאה הרוחנית והגשמית. אף לא אחת רצתה לחשוב על השגרה האפורה אליה עלינו לחזור בעוד כמה שבועות קצרים. אני כמו האחרות, רציתי שהקיץ הזה לא ייגמר לעולם.

המציאות טפחה על פנינו מוקדם מאשר ציפינו. אחת הבנות קיבלה מכתב מדאיג מהבית, שבו כתבו הוריה, שכדאי לה לחזור לסוסנוביץ בהקדם האפשרי. הם כתבו עוד ש"העניינים לא ברורים" ושבזמן כזה עדיף למשפחה להיות יחד.

הבשורה על המכתב עברה במהירות מפה לאוזן. הסתכלנו זו על זו בפחד ובדאגה. מה בעצם רצו הוריה של חברתינו לרמוז לנו? מה קורה בבית? היינו מודעות לחדשות הרעות מגרמניה, אבל לא רצינו להאמין שבאופק מאיימת מלחמה.

מלחמה? לא יכול להיות! עזבתי את כולן ונעמדתי ליד השדה הקרוב, מתחממת בשמש הנעימה, נפעמת מיופיו של תכלת השמיים ומהחורשות הירוקות במרחק. בעולם כל כך יפה, במקום שהכל צומח ופורח, וה' חונן את היקום בהדר שמיימי, איך אפשר לחשוב על מלחמה? איך אפשר לדמיין מוות והרס וחורבן? לא יתכן. זה לא אמת!

באותו יום הגיע אורח למחנה להביא לנו אספקה. הראינו לו את המכתב ושאלנו אותו מה קורה מעבר להרים. האם באמת יש צורך לדאוג?

"אכן כן," הוא ענה באי רצון. "בעיתונים לא מדווחים על שום דבר אחר. המצב בהחלט אינו נראה מבטיח."

החלפנו מבטים מיואשים. מה עלינו לעשות כעת?

למחרת בבוקר הגיעו מכתבים חדשים, שחסכו לנו את הצורך להחליט לבד. חמש בנות קבלו מכתבים מהוריהם, שהפצירו בהם לחזור כל עוד הן יכולות. יענטה הבינה מיד שלא

נוכל יותר להתמהמה, ושצריך מיד להתחיל לארוז ולעזוב את המקום.

ברגע שהתקבלה ההחלטה, נעשינו כולנו עצבניות ומפוחדות. מה יקרה אם ניתקע באיזה מקום בדרך? כל האחווה והרעות שחשנו קודם לכן נעלמו כלא היו, וכל מעינינו היו רק להגיע הביתה כמה שיותר מהר.

לא ארך לנו הרבה זמן עד שארזנו כולנו את חפצינו. לאחר מכן ניגשנו יחד לפרק את המחנה ולארוז את כל הציוד בצורה מסודרת, כדי להחזירו ל"בית יעקב". אז לא ידענו, שלעולם לא ישתמשו שוב בציוד הזה.

יענטה אירגנה עגלה להוביל אותנו ואת חפצינו לתחנת הרכבת, ואז נפרדנו. כל בת הלכה לרכבת שתיקח אותה הביתה להוריה.

"שלום ולהתראות," קראנו אחת לריעותה. "שניפגש בשנה הבאה בבריאות ובשמחה!"

את רוב הבנות לא ראיתי שוב לעולם.

הגעתי לסוסנוביץ מאוחר בערב, מותשת מהנסיעה הארוכה. לא ציפיתי לארוחה חמה, כיוון שידעתי, שפנחס אהרון לבד בבית, אולם, לשמחתי, אמא חיכתה לי. תהיתי מדוע היא לא בקראקא אצל שמואל וולף.

"אמא," קראתי בהתרגשות. "הכל בסדר?"

"הכל נפלא שהגעת עכשיו הביתה," ענתה אמא בחום. "שבי, תאכלי ולכי ישר לישון. תוכלי לספר לי הכל על המחנה בקומך מחר בבוקר."

לא התנגדתי לדברי אמי והתיישבתי לאכול את הארוחה הפשוטה אך המשביעה, שהיא הכינה. בכל זאת דאגתי; ראיתי שהיא מסתירה משהו. דאגתי.

"אמא," שאלתי שוב. "באמת הכל בסדר?"

"לכי לישון," היא התחמקה, "נדבר בבוקר."

למחרת, אמא סירבה לספר לי את החדשות, עד שלא אספר לה על כל החוויות שעברו עליי במחנה. לבסוף, אחרי שהתחננתי אליה שתגיד לי מה קרה, היא ניאותה ואמרה:

"את יודעת שחיים דוד עבר לגור בארץ ישראל כדי למצוא עבודה," היא פתחה. הנהנתי בראשי. חיים דוד ברח מהצבא הפולני לארגנטינה ושם התחתן עם בחורה מקסימה, אבל הוא לא הצליח בשום עבודה. המשפחה עזרה לו להגר לארץ ישראל בתקווה ששם ימצא את מזלו.

אמא המשיכה, "הממשלה גילתה ששמואל וולף שלח לו כסף." אמא לא הייתה צריכה להמשיך. ידעתי שהחוק הפולני אוסר, בין היתר, לשלוח כסף חוץ למדינה.

"אוי אמא, לא!" קראתי. "מה איתו עכשיו?"

"הוא בסדר," היא ענתה חרישית. "לבינתיים. הוא בכלא, אבל עדיין לא גזרו את דינו."

אמא המסכנה! הלטתי את ראשי בידי והרהרתי על העוול שנעשה לאחי היקר על ששלח כסף לארגנטינה, כדי לעזור לאחיו. האם לרשעות של החוקים הפולניים נגד היהודים לא היה גבול?

"מה עושים כדי לעזור לו?" שאלתי ברגע שהצלחתי להתעשת.

"אנו עושים את המירב," ענתה אמא. "ברגע זה ישנם עסקנים שעובדים לשחרר אותו. אבל עם כל המהומה וחוסר הוודאות, קשה להגיע לתוצאות."

"כל המהומה." הבנתי טוב למה אמא מתכוונת. כל העיר הייתה במבוכה. הבשורה לפיה גרמניה עומדת לפלוש לפולין גרמה לאנדרלמוסיה בכל הארץ. תחנות הרדיו והעיתונים מסרו דיווחים סותרים על המתרחש, ואי אפשר היה באמת לדעת מה קורה – רק ידעו שהמצב הולך ומתדרדר.

אמא החליפה נושא. "בואי נדבר על משהו אחר, מרים. יש בחור שאני רוצה שתפגשי."

"מה? אני עדיין צעירה מדי!" מחיתי. "אינני מוכנה לנישואין."

אמא ניסתה לשכנע אותי. "האחים שלך סמכו את ידיהם על השידוך הזה, מרים. לבחור הזה יש מידות טובות ו..." כאן אמא עצרה בדרמטיות, "הוא תלמיד חכם."

אמא הצליחה לעניין אותי. בכל מאודי רציתי להינשא לתלמיד חכם שתורתו אומנותו. שתיים מחברותיי הטובות ביותר התחתנו עם לומדי תורה. אולם המשכתי להסס. פשוט הרגשתי שעדיין אינני מוכנה לשלב הזה.

"אני צעירה מדי," אמרתי שנית. "חוץ מזה, אני עוזרת לך עם הפרנסה. באמת אמא, נראה לי שעוד לא הגיע הזמן לשידוכים."

המשכנו במשא ומתן זמן רב, עד שסוף סוף אמא הצליחה לשכנע אותי לפגוש אותו לפחות פעם אחת לפני שאני מחליטה סופית. הפגישה אכן הייתה מוצלחת ואף קבענו תאריך לאירוסין. אמא הייתה מאושרת.

כמה שהדבר נשמע מוזר, אינני זוכרת את שמו של הבחור איתו כמעט התארסתי. ריבון העולמים תיכנן אחרת, ויותר לא ראיתי אותו שוב.

ההתחלה של הסוף

ושבי סוסנוביץ החלו מסתובבים אנה ואנה, עיניהם פעורות לרווחה, מלאים ספקות וחששות. מה יקרה? מה יש לעשות? לאן צריך ללכת? האם ישנה דרך להימלט? האם אכן הגרמנים ייכנסו לעיר בזמן הקרוב?

אווירון בודד הופיע בשמיים. די היה בו להכניס את כל העיר לחרדה גדולה. הנאצים מגיעים! האם עוד נותר זמן לברוח?

אי אפשר היה לדעת מה באמת מתרחש. בהתחלה מכשירי הרדיו לא פעלו, ושעות ספורות לאחר מכן הגרמנים ניתקו כליל את זרם החשמל. אף אחד לא ידע כיצד לפעול ולא היה פנאי לחשוב על אחרים. כל אחד היה עסוק בחרדה ובתכניות איך לשרוד. רבים ארזו חפצים נחוצים ונסו רגלית מהעיר על מנת להימלט מהטרור הנאצי. בתחילה הבטנו בהם כברי מזל, אולם במחשבה שנייה תהינו, האם באמת יצליחו להגיע למקום מבטחים לפני שכל הדרכים ייסגרו.

עם פרוץ המלחמה שוחררו כל האסירים, וביניהם שמואל וולף (שריצה את עונשו על ששיגר כסף לאחיו בארגנטינה). הוא יצר קשר עם אשתו והודיע לה שהוא נוסע לטרנאוו. לא ראינו אותו יותר; הוא ואשתו נשלחו באחד הטרנספורטים ונרצחו, אולם שני בניהם ניצלו.

הגרמנים זרמו לתוך העיר בהמוניהם. הפחד שיתק אותנו, ורחובות העירו התרוקנו מאזרחים. כשירד הערב החלו הנאצים מסתובבים בכל מקום, צועקים לכל היהודים לצאת מבתיהם. שמענו יריות, סימן ברור לגורלו של מי שיעיז להתנגד.

מהר מאד שמענו את קולותיהם המחוספסים בחצרו של ישראל יצחק, לשם הלכתי עם אמי כדי להיות עם המשפחה. הבטנו זה על זה בחוסר אונים. היינו לכודים.

"החוצה! החוצה! כל היהודים לצאת!" הקולות האכזריים הדהדו בכל הדירה. רציתי להחביא את אמא במקום מסתור

בתוך הדירה לפני שנצא כולנו, אבל הצעקות הקפיאו את דמינו ונטלו מעמנו את יכולת החשיבה. תפסתי את אמא בידה וירדתי לחצר יחד עם אחי, עטל אשתו, ושני ילדיהם, מנדל והינדה.

השכנים שגרו סביב אותה חצר כבר היו שם: נשים וילדים עומדים עורפית בשורה, כשפניהם לקיר. כמה נאצים צרחו עלינו להצטרף לאחרים. הגברים נדחפו לרחוב עם צרחות ומכות, בעוד הנשים והילדים היו חייבים לעמוד עם ידיים מורמות ובלי לזוז. כל מי שיזוז עשוי לקבל קליע בראש.

העמדתי את אמא לפניי. הנאצים עמדו מאחורינו, מוכנים לירות בכל מי שתזוז. רעדתי כמו כל הנשים שעמדו שם, ולחשתי תפילות חמות לבורא העולם, שיציל את חיינו ויעניש את חיות האדם האלו. ה' שמע לתפילות, ואחרי דקות ספורות נמאס לנאצים מהמשחק המרושע, ושילחו אותנו חזרה לבתינו עם אלות ומכות. כל שיעיז לצאת יומת!

התגודדנו בפינה, מעולפות למחצה מפחד, ותוהות מה עלה בגורלם של הגברים. מה מתרחש שם בעלטה? האם נראה שוב את יקירינו?

הדקות עברו באיטיות עד שלפתע הופיעה אחותי, פייגה רויזה. היא גרה עם שמונת ילדיה בחצר הסמוכה, והזדחלה ליד הקיר המפריד תוך סיכון חיים, כדי לראות אותנו ולהתעדכן. התברר שהם עברו אותו הסיוט; הם גורשו מהדירות והגברים נשלחו לרוץ ברחובות. אף לא אחד ידע מה יילד יום, אולם ליבנו ניבא לנו רעות...

לפתע נשמעו צעקות הבוקעות מן החצר, שם מצאנו נשים רבות מסתובבות נרגשות. אחת השכנות כרעה ללדת, ולא הייתה שום אפשרות לקרוא לרופא. בלית ברירה התעלמנו מכל חששותינו וכולנו עזרנו להביא נשמה יהודית חדשה לעולם. כששמעתי את בכיותיו הראשונות של העולל, תהיתי איך הקדוש ברוך הוא יכול להביא לעולם תינוק חף מפשע ובו זמנית לתת לנו להיהרג. ניסיתי לשנות את כיוון מחשבותיי. אחרי הכל, ה' הוא "אב הרחמים". אין ספק שלעולל זה יש ייעוד, שהוא

חייב למלא בזה העולם! לא ניתן להבין ולהרהר אחר חשבונות שמיים. עם דמעות בעיניי התפללתי, שהתינוק הזה יזכה לחיות, לגדול ולמצוא תקווה בעולם, שכרגע נראה חסר סיכוי.

הבוקר הפציע, השמש החלה לזרוח, וירדנו למטה לרחוב בקבוצות קטנות של שתיים ושלוש לנסות ולרחרח אחר החדשות. שכן גוי סיפר, שאת הגברים לקחו לפארק העירוני והשאירו אותם שם ללא מזון ושתייה. הנאצים שוב אילצו אותם לרוץ ברחובות, למלא את תאוותם הסדיסטית.

אט אט שמענו את קולות הצעקות מתקרבים. "רוצו, רוצו! יותר מהר, חזירים שכמותכם!" בעלים, אחים ואבות מעדו תוך כדי ריצה מטורפת, בניסיון להתחמק מהבעיטות ומהמכות של הקלגסים. היה אסור לעצור לרגע או אפילו להסתכל אחורה. אלה שנפלו נדרסו תחת רגליהם של האחרים שלא יכלו לזוז הצידה.

העינוי נמשך יומיים. הגברים נלקחו ממקום למקום ואמהותיהם ונשותיהם מיהרו להביא להם חבילות עם אוכל. הם המשיכו לרוץ בשארית כוחותיהם, כשהשמש קופחת על ראשיהם ללא רחם ומייבשת אותם כליל. היה מזעזע לצפות במחזה הנורא. בקושי יכולנו לזהות את הגברים, מפני שהנאצים קרעו במו ידיהם את זקניהם ופיאותיהם. אמש הם היו אזרחים מכובדים: כעת הם הורצו ברחובות כמו פושעים נאלחים.

אני (מימין)
עם הטלאי הצהוב על ידי

אנשים רבים הוצאו בכוח ממיטותיהם באישון ליל, ואלה אף לא הורשו להתלבש. שכן אחד שלנו, שגורש מביתו כשרק בגדי לילה לגופו, הוכרח לחפור יחד עם עשרות יהודים נוספים בור ענק שישמש לקבר אחים. בזמן שהנאצים רוקנו את צרורות

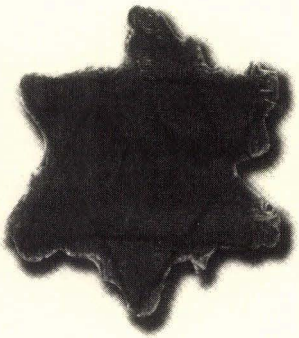
הנשק לתוך הקורבנות האומללים, זרק השכן שלנו, באופן אינסטינקטיבי, את עצמו לארץ. הוא לא נפגע אבל עשה את עצמו גונח כמו כולם, והנאצים עזבו אותו בחשבם שהוא גוסס. ברגע שהשטח היה נקי הוא זחל בלאט מהבור וברח משם.

סוף סוף הגל הראשון של הרדיפות עבר; הגברים – אלה שנשארו בחיים – הורשו לחזור לבתיהם. גוויות היו מפוזרות בכל רחובות העיר, לצד שמשות מנופצות של חנויות יהודיות בזוזות.

כעת נכנס חוק חדש לתוקפו, ולפיו כל יהודי באשר הוא, חייב לענוד על יד שמאל סרט לבן עם מגן דוד כחול. כל מי שלא יציית יבוא על עונשו.

לאחר ההתרחשויות האחרונות לא נותר צל של ספק אצל אף אחד, מה טיבו של ה"עונש" הצפוי למי שיסרב. היו כאלה שענדו את הסמל היהודי בגאווה ובכבוד, ולא נתנו לגזירה להפיל את רוחם. אדרבא, הם ראו זאת כקידוש ה' להכריז בכך את יהדותם. אחרים, שביקשו להסתיר את היותם יהודים, הורידו את הסרט בכל הזדמנות, וניסו להסתובב כאילו הם גויים. היו כאלה שהצליחו בכך, אולם אחרים נתפסו בגלל הלשנות של שכניהם הגויים וכפי שחששנו, היה גזר דינם מוות.

תוך ימים ספורים בלבד, הצליחו הנאצים להרוס את חיינו, את כל מה שטרחנו לבנות וליצור במשך שנות דור. חיי היהודים נהיו הפקר – גרמנים לצד פולנים הרגו בנו ללא כל התגרות מצדינו. היינו לכודים בתוך סערה של שנאה עיוורת ללא כל אפשרות להימלט ממנה.

חלק ב׳

עולם קרוע ושסוע

על אף הכל - להמשיך ללמוד

ה גרמנים פלשו לסוסנוביץ בספטמבר 1939, שבועיים לפני ראש השנה ת״ש. הישיבות ובתי המדרש התרוקנו מיושביהם, שנסו על נפשם כל עוד היה זה אפשרי. רוב התלמידים, שגרו מחוץ לסוסנוביץ, עזבו את העיר, כדי להיות לצד בני משפחותיהם בזמן חירום. בחורים רבים כבר התגייסו, ואחרים חששו שגם הם עומדים לקבל צו גיוס ויישלחו לחזית. ראשי הישיבה ניסו להרגיע את תלמידיהם המפוחדים ועודדו אותם לא לזנוח את לימודיהם. בראש השנה של אותה שנה, הדהדו בכל בתי הכנסיות התפילות הנרגשות היוצאות מאין ספור לבבות שבורים. ״אבינו מלכנו, כתבנו בספר חיים טובים, בספר גאולה וישועה!״

אחי פנחס אהרון, הי״ד, ב(מרכז) בצבא הפולני

גם מוסד ״בית יעקב״ נאלץ לנעול את דלתותיו. ההנהלה נעלמה, וההורים

היו מדי מוטרדים כיצד לקדם את פני המחר יותר מאשר לדאוג לחינוך בנותיהם. הבניין עמד ריק, והקול הערב של ילדות קטנות מתפללות ולומדות – דמם.

הצטערתי לראות את הבנות היקרות גדלות בלי מסגרת חינוכית, שתדריך אותן להיות בנות ישראל כשרות. יצרתי קשר עם שתיים מחברותיי שחזרו זה עתה מהסמינר למורות בקראקא, ושטחתי בפניהן את הרעיון לפתוח "בית יעקב" בחשאי. חברותיי התלהבו, ויחד נרתמנו למשימה הקדושה, שתגונן על נשמותיהן היקרות של בנות המקום.

ניגשנו להורי הבנות והסברנו להם את התוכנית. רוב ההורים שמחו עד למאוד והסכימו מיד לשלוח את בנותיהם אלינו ללמוד. אמא עודדה אותנו והסכימה שהלימודים יתקיימו בדירה הקטנטנה שלנו. אכן, זו הייתה הצעה נדיבה במיוחד מצידה, כיון שההתארגנות הזאת הייתה כרוכה בסכנת נפשות ממש, לו נודע הדבר לנאצים.

למרות הסכנה המשכנו עם התכניות. בטחנו על שומר ישראל, שבזכות מסירות הנפש שלנו, הוא יתברך בוודאי יעזור שה"בית יעקב" הזעיר שלנו יצליח.

לימדנו עשרים וחמש בנות בסך הכל, כולן ממשפחות הסביבה. היות שכל הדרכים היו בחזקת סכנה, לא היה שייך שבת תיסע אלינו כל יום מרחוק. הבנות למדו בחשק ובהתלהבות. כל יום היה יקר. הסכנה הגדולה ביותר הייתה בזמן שנגמרו הלימודים; עשרים וחמש בנות, היוצאות בבת אחת לרחוב, עלולות למשוך תשומת לב מיותרת, לכן שחררנו את התלמידות זוגות זוגות.

ה"בית יעקב" שלנו הוכתר בהצלחה רבה, אולם שמחתנו לא ארכה זמן רב. לקראת סוף שנת 1940, תשעה חדשים אחרי שהתחלנו, נאלצנו להפסיק את הלימודים. הסיכון היה רב מדי, הן לתלמידות והן לנו.

לאחר זמן קצר מצאתי פרויקט חדש, שדרש את כל זמני ומרצי. קבלנו הודעה מ"בית יעקב" בוורשה שהרב אלכסנדר

זישא פרידמן ומשפחתו סובלים מהקור החורפי. באין פחמים בכל העיר, לא יכלו הרב ומשפחתו להסיק את דירתם. התייעצתי עם חברות אחדות מ"בית יעקב" ויחד החלטנו לארגן יום התרמה בסוסנוביץ.

עיצבנו תוויות קטנות בצורת פרח עם המילים "צדקה דחופה" בפולנית. לאחר מכן נעמדנו בצמתים של הרחובות הראשיים ופנינו לעוברים ושבים. כל מי שתרם כמה אגורות היה רשאי לקחת תווית ולענוד אותה על דש מעילו, כמעין אות של כבוד על מצוות הצדקה.

ימי התרמה לא היו אירוע נדיר בסוסנוביץ, אך הפעם לא נחלנו הצלחה משמעותית. כסף רב לא היה בנמצא; המצב והפחד מהבלתי נודע גרם לאנשים לא לרצות להיפרד מהמעט שהיה להם. בכל זאת הצלחנו לרכוש מעט פחמים עבור הרב פרידמן מהכסף שאספנו. חילקנו את הפחמים לשני חלקים, ושלחנו אותם לוורשה בשתי חבילות נפרדות, על מנת שאם האחת תיגנב לפחות יהיה סיכוי שהשנייה תגיע. אכן, חבילה אחת בלבד הגיעה למחוז חפצה, ומשפחתו של הרב פרידמן הודתה לנו מאד על המתנה.

בתום תקופה קצרה, הפכו מבצעים כאלה לנחלת העבר, ושבועות ספורים אחרי שארגנו את יום ההתרמה עבור הרב פרידמן, הפכה הפעילות לחלום מתוק מהעבר הרחוק. הגזירות ההולכות והמחמירות נטלו מאתנו את היכולת לחשוב על אחרים, והדאגה היום-יומית נטלה מאתנו כל מחשבה הגיונית.

כל עיסוקינו סבבו סביב המטלה הנואשת להביא מעט מזון הביתה. עמדנו שעות בתור עבור כמה גרמים של לחם, מבועתים מהגרמנים, ששוטטו ברחובות כדי למצוא אי אלה יהודים לחטוף. באותם ימים נעלמו רבים מהשכנים ומחברותיי באופן פתאומי; הנאצים לקחו אותם וזרקו אותם לתוך משאיות סגורות. חלקם נשלחו לעבודת כפייה, ובדרך נס אף חזרו, אולם רבים אחרים נשלחו לבלתי-נודע, שמשם אין דרך חזרה.

בחסדי השם משפחתינו נשארה שלימה יחסית. אחותי החולה חנה יאכט נפטרה בתחילת המלחמה, ואחי פנחס אהרון היה חסר, אבל שאר אחיי ואחיותיי, שרובם גרו בסוסנוביץ, נשארו בחיים.

עזרתי לאמא בכך, שנרשמתי לעבודה בגינון, סמוך למפעל גדול לברזל הנמצא בעיר. כיון שהיינו שייכות לאותו בית אב, ואני הייתי עובדת רשמית, פחתה הסכנה שישלחו את אמא בטרנספורטים. עבדתי קשה והשתדלתי להשביע את רצון הממונים עליי – כל עוד הם היו מרוצים לא נשקפה סכנה ממשית, שישלחו אותי לעבודת כפיה במחנות.

ככל שנקפו החודשים, ירדה איכות החיים בהתמדה. רבים קינאו באלו שכבר מתו, לפחות הם כבר אינם סובלים. אף לא אחד ידע מה יילד יום או אפילו מה יקרה בדקה הבאה. אדם ההולך לתומו היה מטרה לשוד או אף לרצח בגלל ככר לחם שנשא באמתחתו. היינו מבועתים מהטרנספורטים ומהחטיפות האקראיות, וחיינו באווירה של חוסר ביטחון ואימה תמידית.

ראינו בחוש איך הקדוש ברוך הוא מקציב לכל אדם מספר מדויק של ימים ושעות עלי אדמות. עד כמה שייזהר אדם וינקוט אמצעי זהירות, לעולם הוא לא יידע אם יהיה עדיין בין החיים גם למחרת. יכולנו רק להעתיר לבורא עולם בתפילה, שירחם עלינו ועל בנינו, ויצילנו מהקלגסים הנאצים.

בשנת 1942 נפלה מכת המחץ על סוסנוביץ. הנאצים הסתובבו עם רמקולים, וניתנה ההוראה בקול רעש גדול: על כל יהודי, בלי יוצא מן הכלל, להתייצב ביום מסוים בכיכר העיר יחד עם כל מסמכיו – גברים, נשים, ילדים, ואף קשישים וחולים – כולם חייבים להגיע. לאחר שיענו על מספר שאלות יוכלו לחזור הביתה, כך הבטיחו, אולם מי שלא יצייית יקבל כדור בראש.

איש לא האמין, שאכן נורשה לחזור לבתינו. שמענו יותר מדיי סיפורי זוועה על המתרחש בערים אחרות. אחי, יעקב נתן, ברח מעיירתו לסוסנוביץ עם משפחתו. הם היו בין הבודדים שהצליחו להימלט מפעולת ה"ניקוי" שביצעו הנאצים במקום מושבם.

מתיאורו של יעקב נתן ומדיווחים אחרים שהגיעו לאוזנינו, ידענו, שכאשר הרוצחים הגרמנים היו אוספים את היהודים למקום אחד, רק בודדים, אם בכלל, חזרו אי פעם לבתיהם. ובכל זאת לא נותרה לנו ברירה; לא הייתה שום אפשרות להתחמק מהגרמנים. רק ה' יכול לעזור לנו כעת.

פגישה עם המוות

ימים הנותרים עד תאריך ההתייצבות בכיכר העיר, דאגו כל יהודי סוסנוביץ להחביא את דברי הערך שלהם – כלי הזהב והכסף, תכשיטים, ומזומנים שנשארו להם – בכל מקום אפשרי: בתוך קירות, במרתפים או בבורות שחפרו באדמה. אולי מישהו יינצל ויצטרך את הרכוש.

באותו יום נורא, השמש זרחה בכל עוזה בתוך שמי התכלת הבהירים. התבוננתי ביום הנפלא מהורהרת, איך ייתכן מזג אוויר כה נעים ביום המיועד למוות. אמא ואני הצטרפנו לקבוצת היהודים המדשדשת עד הכיכר. צעדנו ברחובות ההומים יחד עם צעירים וקשישים, בריאים וחולים. החלשים נתמכו על ידי חברים ובני משפחה חזקים יותר; משפחות אחדות הופיעו בבגדי שבת, בתקווה קלושה שעל ידי כך יעשו רושם טוב יותר. לכולם אותה מחשבה ותפילה: לחזור הביתה בשלום יחד כל בני המשפחה.

כשהתקרבנו לכיכר הענק תחבה לפתע אמא את ידה לכיסה והוציאה את מעט התכשיטים שנותרו לה. "שכחתי מאלה, מרים," היא אמרה, ושמה אותם בידי. "שמרי עליהם במקום בטוח."

הסתכלתי עליה בספקנות, בזמן שהחבאתי בזהירות את התכשיטים במקומות מסתור שונים בתוך בגדיי. על סמך מה חשבה אמא שהתכשיטים יהיו בטוחים יותר אצלי? חשבתי, אך לא היה זמן לדיבורים, כיוון שהגענו כבר ליעדנו. מאות נאצים התרוצצו כה וכה, כשהם דוחפים באגרסיביות את היהודים האומללים ומאיימים עליהם ברוביהם, בתנועות שלא הותירו כל ספק לגבי כוונותיהם.

הגענו בשעת בוקר מוקדמת, אבל היה נדמה שהגרמנים אינם ממהרים כלל. עשרות אלפי יהודים עמדו שם דחוסים במשך שעות ארוכות. רבים מהמבוגרים ומהחולים התיישבו על פיסת הדשא שצמחה בקצה הכיכר. ככל שנקפו השעות, הם

הלכו ונהיו חלשים יותר. רוב הקהל הצטייד במעט מזון, אך לא בכמות מספקת בעבור יום שלם; לא פיללו שיצטרכו להמתין זמן כה ארוך.

הודיתי לה' על השמש החמימה, אבל גם חסד זה לא החזיק מעמד זמן רב. אחר הצוהריים התקדרו השמיים – השתקפות לרגשותינו. לא עברו כמה דקות וארובות השמיים נפתחו וגשם עז ניתך ארצה. היינו עדיין לכודים בכיכר, בלי כל מחסה.

ישבתי עם אמא על האדמה הקרה והרטובה, יחד עם הילדים והחולים, שהתחננו לרחמים ואין מושיע, ורגש של ייאוש מילא אותי. נדמה שהרקיע בוכה יחד איתנו.

הערב ירד והגשם עדיין המטיר בכל עוז. היינו רטובים עד לשד עצמותינו וגם מותשים. בחצות הלילה, יותר מחמש עשרה שעות מאז הגענו לכיכר, החליטו הנאצים סוף כל סוף לתת לנו הוראות. על כל אחד לעמוד בתור ולהציג מסמכים. לאחר מכן, אמרו, ייקחו אותנו לבתים פנויים, ומשם לעבודה. אסור לנסות לעזוב את המקום או לצאת מהשורה.

בזמן שנעמדנו בקושי על רגלינו וניסינו ליצור שורה, ראיתי בזווית עיניי אנשים נועזים מתקרבים לקצה הכיכר ומזנקים משם לתוך האפילה. ישראל יצחק ויעקב נתן הצליחו להתחמק בדרך זו, והתפללתי בלבי לשלומם. בתוך ההמולה היה נראה, שהנאצים לא שמים לב לעשרות היהודים שנמלטו. לכאורה, לא היה טעם שהגרמנים יחפשו בבתים כעת, אחרי שיכלו לעשות כן במשך כל היום. אני ואמא ציינו לעצמינו את העובדה שבעלה של פייגה רויזה ושניים מילדיה לא הגיעו כלל לכיכר, וכנראה התחבאו בבית. שמחתי, שלפחות אחדים מבני המשפחה הצליחו להימלט, והתפללתי, שאף אני אצליח להצטרף אליהם במקום מבטחים.

הוליכו אותנו לבית נטוש, אחד מרבים שהיו שייכים ליהודים, שבעליהם עומדים עתה בכיכר האפלה. פייגה רויזה התאמצה להצטרף אלינו, פן יפרידו אותה מאמא. כך השאירו אותנו עד הבוקר, ספוגות ומותשות. מצאנו מעט מים להרוות את

צימאוננו, אבל אוכל לא היה בנמצא. תהינו כמה זמן יארך הסיוט הזה.

בבוקר קבלנו מנת לחם זעומה ומעט ירקות, אך עדיין היה אסור לנו לעזוב את הבית המלא עד אפס מקום. החזיקו אותנו יומיים בתנאים אלה, עד שבסוף שוב הוציאו אותנו לכיכר. הפעם התחילו הנאצים מיד בסלקציה. הם חילקו את היהודים לשתי קבוצות: אלו שיכלו לעבוד נשלחו לצד ימין; האחרים נשלחו לצד שמאל, ישר לעגלות ולמשאיות שהמתינו במקום. לא היה צריך לשאול מה יעלה בגורלם של אומללים אלה שנחשבו כחסרי תועלת.

ככל שהתקדם התור, יכולתי לראות מה קורה לפניי. היו הרבה טורים, והנאצים הילכו הלוך וחזור ובחנו במבט קפדני את העומדים. פתאום ראיתי לחרדתי את גיסתי גיטל, אשתו של יעקב נתן, עומדת בראש אחד התורים עם ידיה מורמות מעל ראשה. שניים מילדיה עמדו לידה, גם הם עם ידיים מורמות. הנאצי הממונה על הטור צרח עליהם בשלל קללות. מבועתת אך בלי יכולת להעתיק את מבטי, הסתכלתי חסרת אונים, כיצד הרוצח כיוון את נשקו לעברם וירה. קול היריות הדהד בתוך הכיכר הסואנת, והרגשתי כאילו ירו לתוך לבי.

"מה יש, מרים?" שאלה אמא כשראתה את פניי. "מה קרה?"

נענעתי את ראשי לשלילה. לא היה שייך להוסיף על סבלה של אימי ולבשר לה שזה עתה נרצחו כלתה ושניים מנכדיה, ושהם עתה מתבוססים בדמם. ראיתי, שכל אחד שעמד בטורה של גיטל, או שנרצח בו במקום או שנשלח למשאיות.

תורינו התקרב בצעדי צב. דבקתי בתקווה שבזכות עבודתי, שנחשבה לחיונית, נינצל. כבר שמתי לב שאחרים שעבדו בעבודה דומה לשלי כבר שוחררו. "מי ייתן," התפללתי, "שה' ירכך את לב האבן של חיות אדם אלה, ויגרום להם לשלוח אותנו לחופשי!"

אבל הקדוש ברוך הוא תכנן אחרת. למזלינו המר לא התחשק לגרמנים לחרוג מן הנוהל. כשהגענו לראש הטור, העיף

הנאצי עלינו מבט מלא בוז. "זאת עדיין עובדת," הוא אמר בהינף ראש בהתכוון אליי. "אבל האחרים? התפטר מהם!"

אמא ופייגה רויזה האומללות נשלחו למשאיות. כשניסיתי לנוע לעברם תפס אותי חייל אחד, הזיז אותי הצידה, והשליך אותי ארצה בכל כוחו. ראשי נחבט בבטון ואיבדתי את ההכרה – גם מעוצמת המכה וגם מהידיעה ששלחו את אמי היקרה למותה.

ממשיכים

אנני יודעת כמה דקות נשארתי לשכב שם על הארץ, ללא הכרה וחשופה לכדור של כל נאצי מזדמן, שישים לב לנוכחותה של יהודייה "חסרת תועלת". אישה שהכרתי ראתה אותי, ומיהרה להתכופף ולהרים אותי על רגליי. במעשה נאצל זה היא סיכנה את חייה, כיון שהגרמנים לא סבלו שהיהודים ייצאו מהשורה, ועוד לעזור לאחד מאחיהם! אולם, כשנגזר על האדם לחיות, אזי הקדוש ברוך הוא מנחה את האירועים בהתאם.

נותרתי בחיים, אבל עדיין הייתי לכודה בכיכר, והאירועים האחרונים הטריפו את דעתי. גיטל איננה ואת אמא ופייגה רויזה לקחו למשאיות. האם הן עדיין בחיים או שמא כבר חיסלו אותן? איזו תקווה נשארה בכלל? התיישבתי באחת הפינות ודמעות זלגו מעיניי ללא הרף. הרגשתי אומללה ומיואשת לחלוטין. היה נראה לי שאין כל דרך מילוט, אין נחמה לכל האסונות המתרחשים על עמי. כמה מסוגל אדם לסבול? היכן משפחתי? היכן אני? הרגשתי שאני טובעת בתוך ים של זוועה וייאוש.

כמו מרחוק, שמעתי פתאום את שמי. בליאות התרוממתי וניגשתי לאחד הפקידים. הייתי משוחררת. בן דודי, איש המיליציה, ראה את כל מה שקרה וסיפר זאת לכמה מחברותיי. הן מיהרו למעביד שלי והתחננו אליו שידאג לשחרורי. הוא אכן לא רצה לאבד עובדת יעילה וניגש על אתר לאחד הנאצים באומרו שכדאי להשאיר אותי בחיים. הפקיד סיפר לי את כל השתלשלות האירועים, אבל לא הרגשתי שום עניין בחיי שניתנו לי במתנה. רציתי רק להיות עם אמא, ואם היא איננה, למה לי החיים? לא היה סיכוי לעתיד טוב יותר, הייתי משוכנעת. הייתי חלשה מבחינה גופנית ונפשית, וכבר לא נותר בי הכוח להמשיך להיאבק.

אחיי שנשארו בסוסנוביץ, ישראל יצחק ויעקב נתן, ביחד עם גיסי, ישראל'קה, טיפלו בי ביד רחומה ואוהבת. הם הסתירו את כאבם וצערם הפרטיים, ועודדו אותי להתחזק ולהמשיך. "זה רצון ה'," הם אמרו. "אסור ליהודי להתייאש. ה' נתן וה' לקח. אין לנו ברירה אלא לקבל את גזירותיו באהבה."

חלשה וחסרת אונים, הסכמתי לבסוף להיכנס שוב לביתה של אמא. ראיתי אותה בכל פינה. הרגשתי שאני שוב על סף הייאוש, אך הכרחתי את עצמי לחשוב בבהירות, להתגבר ולהתמודד. הייתי חייבת לחזור לעבודה, כדי להישאר מחוץ לרשימות הסיכון; היה עליי להכין אוכל עבורי ועבור יעקב נתן. על אף היגון שילווה אותי תמיד, הייתי חייבת להמשיך.

עדיין נאבקתי עם גלים של מצוקה שאיימו להטביע אותי בחזרה, כשלפתע נשמעה נקישה בדלת. יעקב נתן ואני החלפנו מבטים מפוחדים. אך ימים ספורים עברו מאז האירועים המזוויעים בכיכר העיר. בודדים יצאו מבתיהם, וגם אז, רק בכורח גדול. התגברתי על החששות וקראתי בקול רועד, "מי שם?"

בקושי שמעו את הקול הלא מוכר. "משה ראובן."

פתחתי את הדלת ומיד נפלנו האחד על צווארו השני, בהבעה אילמת לאבלינו. פניו הביעו יותר ממילים את עומק הסבל שעבר בדרך מביתו בפילץ לכאן. כבר שמעתי שעיירתו נהייתה "יודן-ריין" – נקי מיהודים – לפני זמן קצר. אשתו ושלושת ילדיו נרצחו. זה כבר שבוע ויותר שהוא מסתובב כמו חיה נרדפת, דרך שדות וכבישים צדדיים, בפחד תמידי פן אחד מגויי הסביבה יזהה אותו כיהודי וירצח אותו בו במקום. הוא עשה את דרכו לביתנו בלי שיבחינו בו, אבל אם מישהו היה רואה אותו היה שם קץ לחייו על אתר.

שמחנו עם נוכחותו של אח נוסף, שנמלט מבין שיני החיה הנאצית, אך עתה היה עלינו לדאוג להסתיר את משה ראובן מעיני הבריות. לו יגלו את נוכחותו, לא רק שחייו יהיו שווים

לקליפת השום, אלא גם אנו ניהרג על כך שנתנו מקלט ל"זר בלתי חוקי". לכן היה עלינו לנקוט אמצעי זהירות מירביים.

יעקב נתן ואני יצאנו כל בוקר לעבודה, ונעלנו מאחורינו את הדלת. משה ראובן נשאר כלוא בתוך הבית בלי אפשרות לצאת אף לרגע לנשום אויר צח. המתח היה מורט עצבים, אך עד מהרה התרגלנו גם לדאגה הזאת. התנחמנו שאנו עדיין יחד.

השבועות עברו, והמשכנו לעבוד ללא לאות, בניסיון נואש להרוויח את לחמינו. הפרנסה הייתה קשה כקריעת ים סוף, וכל ארוחה הייתה מתובלת בדמעות מרות.

המחירים האמירו מידי יום. היה עלינו לעמוד שעות בתור בעבור כל מצרך קטן, וברוב המקרים, עד שתורינו הגיע, כבר לא נשאר מה לקנות. או אז לא הייתה ברירה אלא לחכות למחרת ולקוות שיהיה לנו מזל טוב יותר. מובן, שאת העמידה בתור עשינו לאחר שעות העבודה. היה גם הפחד התמידי מהתקפות אקראיות של הנאצים שקרו בתדירות גבוהה ומעוררת דאגה. במקרים כאלה היו הנאצים פשוט הורגים את כל מי שהם מצאו, או במקרה הטוב, היו מכריחים אותם לבצע עבודת פרך במשך שעות מספר.

לרובינו ברור היה, שמגמתם של הנאצים במעשים אלו הייתה לבלבל את דעתנו ולנטוע בהלה בקרבינו. לעיתים היינו מתנחמים בחדשות מעודדות, שהגרמנים מובסים בקרב; שיש תקווה גדולה לעתיד היהודים; שהישועה קרובה לבוא; ושאם רק נחזיק מעמד עוד קצת נזכה לראות סוף לייסורים וחזרה לחיים תקינים. "חדשות" אלו היו, כמובן, ללא יסוד, ועמוק בתוכינו ידענו זאת, אולם העדפנו להאמין בשקר מאשר לטבוע בייאוש.

מסוגרים

עבור זמן לא רב גם אשליות אלו התנפצו, והאמת המרה טפחה על פנינו עם ההכרזה, שבקרוב על כל יהודי סוסנוביץ לעבור לגטו. הגטו יוקם בשרודולה, שכונת עוני מוזנחת, שאך מעט מאד יהודים גרו שם. עדיין אנו מעכלים את הרעיון, והגרמנים כבר התחילו לסגור את האזור המיועד עם גדרות תיל. הם חישבו את הכל עד הפרט האחרון, ושום דרך מילוט לא נראתה. היהודים הסתובבו נבוכים וכאובים. בנוסף לכך, שיצטרכו לעזוב את הבתים בהם חיו משפחותיהם במשך דורי דורות, שיצטרכו לנטוש את כותלי הבית שזה עשרות שנים ספגו אהבה ומסירות של הורים לילדיהם, היה גם הקושי לעבור לגור בחדר או שניים בתוך חורבה. איך יחליפו את הסמטאות, ששם גדלו וחוו ילדות מתוקה, בשטח צפוף ומלוכלך, ובלי טיפת פרטיות?

לא היה שייך לקחת רהיטים כמעט, וגם את רוב מטלטלינו נאלצנו להשאיר. הגטו היה צפוף מדיי לכל החפצים שלנו, אבל מכל מקום, כבר לא נשאר טעם בצבירת חפצים. כל מאווינו היה לשרוד. השתדלנו למכור את מה שאפשר, כדי שיהיו לנו מזומנים עבור הימים הקשים שעוד לפנינו. למעשה, לא היה למי למכור. אחינו היהודים כמונו רצו גם כן להיפטר מכמה שיותר חפצים, אותם לא יוכלו לקחת לגטו, והגויים – למה שישלמו לנו כשהם ידעו בוודאות, שעוד מעט אנו נוטשים בין כה וכה את הבית, והכל יחכה להם חינם אין כסף? הם ידעו טוב מאד שעם קצת סבלנות הכל יהיה בידיהם ללא כל מאמץ.

בתוך זמן קצר נהיה יותר ויותר קשה להשיג מזון. החנויות של היהודים נסגרו או נבזזו על ידי הגויים שסרבו לסחור עם קומץ היהודים שעדיין נשארו. יעקב נתן ואני ניסינו כמיטב יכולתנו להשיג מזון בכמות מספקת עבורינו ועבור משה ראובן, אך ככל שהמועד שבו היה עלינו לעזוב את הדירה התקרב, נהיה מצבינו נואש יותר ויותר.

אט אט התרוקנה סוסנוביץ מיהודייה. משפחות רבות העדיפו להקדים לעבור לגטו על מנת לתפוס אחת הדירות ה"טובות יותר". אחי ישראל'קה כבר עבר לשם, ומשה ראובן הצטרף אליו. הוא הרגיש שנוכחותו בעיר יותר בולטת בהעדר רוב היהודים, ולכן הסכנה אורבת לו יותר בשל מעמדו ה"בלתי חוקי". יעקב נתן ואני, לעומת זאת, סברנו, שבתור עובדת חיונית אוכל להישאר עדיין בעיר בביטחון יחסי, ולפיכך החלטנו לא למהר לעבור לגטו.

אחי ישראל יצחק אימץ גישה אחרת. הוא שכר בונקר סודי. בזמן היקר שנותר עד המועד האחרון לכניסה לגטו עבד בקדחתנות להשיג יותר ויותר מזון. לאחר מכן הוא נעלם עם משפחתו. הם אכן הצליחו לשרוד מעל שנתיים בתוך הבונקר עד שיום אחד פולני גילה אותם ושם קץ לחייהם מבלי להניד עפעף.

בינתיים יעקב נתן ואני התחלנו לערוך ביקורים חפוזים בגטו, שבאופן טכני עדיין לא היה סגור. הנאצים הרשו לאנשים להיכנס ולצאת באין מפריע, ואע"פ שבעיר לא הייתה כל אפשרות של משא ומתן, בתוך הגטו יהודים יכלו לסחור עם הגויים עבור מזון. אחי ואני נשארנו בבית, עדיין חרדים לעשות את הצעד האחרון והמכריע לעבור לגטו.

במבט לאחור, אני מבינה עכשיו מדוע הנאצים לא אילצו אותנו בתחילה. כל עוד היה חופש תנועה יחסי, הסכימו היהודים לעבור לגטו בשקט ובצייתנות. אך ברגע שהיינו בידיהם, הכל התהפך לרעה במהירות מסחררת.

בוקר אחד, תקפה פלוגה של נאצים את הגטו ללא הודעה מוקדמת, רוביהם מכוונים כלפי כל אחד, שלדאבונו נמצא באותו זמן ברחוב. כל מי שנפל לידם קיבל מכות רצח או שנהרג על אתר. אלה שעוד עבדו מחוץ לגטו קבלו הודעת פיטורין. השערים התחילו להסגר; אף יהודי לא יורשה יותר לצאת מחוץ לגטו.

יעקב נתן ואני, שעדיין גרנו בדירה של אמא, נתקפנו חרדה. ואם לא היה די לנו באירועים האחרונים בגטו, נודע לי שמחפשים אחריי באופן אישי. עכשיו לא נותרה לנו ברירה אחרת ונאלצנו גם אנו סוף סוף לעבור לגטו – אם ניתפס מחוץ לשעריו דמינו בראשינו.

מלאכת האריזה לא הייתה אמורה לארוך זמן רב; סך הכל ידעתי, שהשטח הזעיר שיקציבו לנו לא יספיק ליותר משתי מיטות, ארון בגדים, ושולחן קטן עם שני כסאות, ועם כל זאת לבי היה שבור לרסיסים בזמן שארגנתי את חפצינו הנחוצים ביותר. כאשר פירקתי את ביתה של אמי האהובה, הרגשתי שוב את השכול. כל דבר הזכיר לי אותה, ובדמיוני ראיתי אותה עומדת מולי. היא הביאה מפרובקה את חפציה היקרים ביותר, והשקיעה את כל כולה בטיפוח הבית החדש. המחשבה, שאני משאירה את הכל לחסדי הגויים הרשעים, הייתה קשה מנשוא.

לא הייתה אפשרות לשכור עגלה, ונאלצנו לסחוב לבד את מעט הרהיטים והחבילות. כשהגענו לשער הגטו, שפך עלינו השומר קיתונות של בוז וקללות על כך שהתמהמהנו לעבור לכוך שהמתין לנו. ברוח נכאה מקבלת הפנים הראשונה, המשכנו למשכננו החדש. דממת מוות שררה ברחובות הגטו, ואיש לא נראה בשטח. יכולנו למשש את הפחד באוויר.

היו לנו שני חדרים קטנים. חדר אחד היה מעט יותר מרווח ומשפחה אחרת כבר התמקמה בו. ה"חדר" שלנו, אם אפשר לכבד אותו בשם זה, היה קטן במידה כזו, שבקושי יכולתי להסתובב בו. יתרון אחד היה לו: שני חלונות זעירים הפונים לרחוב. לפחות יהיה לנו מעט אוויר, חשבתי לעצמי.

באיטיות סידרתי את הרהיטים במקומם ורוקנתי את החבילות. בראותו את מצוקתי, ניסה יעקב נתן כל הזמן לעודד אותי. "אל ייאוש, מרים," הוא אמר בביטחון. "ישועת ה' כהרף עין. בכל הדורות כשנרדפו היהודים, הקדוש ברוך הוא תמיד עמד לצידם. גם אנו נזכה להינצל ברצות ה'..."

פתאום הגיח אלינו משה ראובן ומיהרתי אליו, שמחה לראותו בריא ושלם. "מה נשמע?" התעניינתי. "מה שלום ישראל'קה והמשפחה?"

"בסדר," ענה משה ראובן. "עכשיו, כשאתם פה בגטו, נראה לי, שיותר בטוח שאגור אתכם. זה גם יותר בטוח עבור ישראל'קה."

הסכמנו מיד. לא רצינו לסכן את ישראל'קה וילדיו, אבל עדיין היינו מוטרדים מהידיעה שמחפשים אותי. בעקבות כך סביר להניח ש"יכבדו" אותנו בחיפוש בחדר. מה יקרה אם יגלו את משה ראובן, יהודי מעיר אחרת בלי מסמכים או רשיונות? לבסוף המצאנו תוכנית חירום. מפאת חוסר מקום העמדתי את הארון סמוך לדלת המובילה לחדר השני. עכשיו הפכתי את הדיקט האחורי של הארון לדלת הזזה, על מנת שאם גורם לא רצוי ייכנס לחדר, יוכל משה ראובן להסתתר בתוך הארון, ולעבור לחדר השני דרך הדלת הסודית בשעת הצורך. בתפילה שלא נזדקק לאמצעי זהירות אלה, התחלנו להתכונן ללילה ראשון בגטו.

"רגע," משה ראובן הרים יד בתנועת אזהרה. "יש חיפושים בלילות," אמר. "אם אנחנו רוצים להיות בטוחים באמת, אסור לנו לישון כולנו. אחד מאתנו חייב להיות על המשמר בכל עת."

היינו מותשים, אבל הבנו שהצדק עימו והתחלקנו למשמרות. כשהגיע תורי נעמדתי ליד הקיר והטיתי אוזן לכל רחש של פסיעות, כשאני רועדת מפחד, החלונות היו מכוסים בוילון עבה, שמנע מהאור להיראות מבחוץ, כדי לא למשוך תשומת לב. חשמל לא היה; כל האור הגיע מנר קטן בודד, ולא היה במה להעביר את הזמן חוץ מאשר להאזין לקולות הלילה ולהתפלל.

הלילה הראשון עבר בשלום, אבל בבוקר, כשחשבנו שאפשר כבר לנשום לרווחה, הגיע שליח מהמשטרה היהודית שעליי להתייצב למחרת במשטרה להסביר את פשר מעשיי. הנאצים הקימו את המשטרה היהודית על מנת לפקח על חיי הגטו, וידעתי עתה ששעותיי ספורות. כבר לא היה אכפת לי מעצמי,

אך תהיתי מה יעלה בגורל אחיי היקרים אם יהרגוני. במשך כל אותו יום העתרנו לה' בתפילה שיציל אותי מידי הרשעים. הלוואי ונזכה לשרוד את המלחמה ולראות את נקמת ה' באויבינו!

גזר דין: עבודת כפיה

באותו לילה שוב עשינו משמרות, ובחרתי את המשמרת הראשונה. לקראת סוף המשמרת שלי, נבהלתי למשמע פסיעות חזקות ומהירות בחוץ. קמתי בבהלה והערתי את משה ראובן. "מישהו בחוץ," אמרתי באלם קול. "ייתכן שזה לא עבורינו ובכל זאת..." לא הדלקתי נר ולא יכולתי לראותו בחשיכה, אבל הרגשתי איך שהוא מהנהן בראשו. בזריזות הוא זינק לארון ואני נחפזתי למיטה במקומו. בקושי הספקתי להתכסות כשנשמעו דפיקות רמות בדלת. היססתי לרגע ולא עניתי אך הדפיקות הלכו והתחזקו. "מי שם?" שאלתי בסוף בניסיון לשוות לקולי צליל מנומנם.

"משטרה יהודית! פתחו מיד!"

יעקב נתן התעורר. "פתחי את הדלת, מרים," הוא אמר בקול רפה.

רק סובבתי את המפתח ושני גברתנים התפרצו פנימה. אור הפנסים שבידיהם סינוור את עיניי. "התלבשי," ציוה אחד השוטרים בקשיחות. "את באה לתחנת המשטרה לחקירה."

"עכשיו, באמצע הלילה?" מחיתי. "אמרו לי להופיע בבוקר!"

השוטר לא טרח להקשיב לי. "מיד. ולמה לקח לך כל כך הרבה זמן לפתוח לנו? את מי את מסתירה כאן?"

"אף אחד," גמגמתי. "אין כאן איש חוץ מאחי ואני. פשוט ישנתי. אבל אינני מבינה. קיבלתי צו להופיע בתחנת המשטרה בבוקר. מדוע עליי לבוא כעת?"

"ככה," ענה ולא פירש. "עכשיו להתלבש, שניכם. אתם באים איתנו."

"מדוע אחי גם צריך לבוא? רוצים לחקור אותי, לא אותו!"

השוטרים לא שעו למחאותינו ותהיתי איך האנשים האלה, יהודים כמונו, מסוגלים להתאכזר כך כלפי אחיהם. מה הרוויחו מכך, שהתנהגו כמו הנאצים הארורים? גם אם הם רצו להראות

לממונים עליהם שהם משתפים פעולה, למה עכשיו, כשאין מי שיראה אותם חוץ מאתנו, עליהם להתנהג כך?

בלית ברירה נחפזנו להתלבש. לא הורשינו לקחת דבר, אבל הבטיחו שנוכל לחזור הביתה אחרי זמן קצר.

בתחנת המשטרה הובילו אותנו לחדרון שם נאמו לי ארוכות על חוצפתי. איך העזתי להתחבא מהמשטרה עד עכשיו?

"חיפשנו אותך שבועות!" רעם המפקד. "באיזו זכות הסתתרת מאתנו? נראה לך, שאת יותר טובה מאחרים?"

הייתי מבולבלת לגמרי. על מה הזעם הגדול? אמנם לא עברתי לגור בגטו במועד המוקצב, אבל התקשיתי להבין מדוע פשעי נחשב כה חמור. למדתי מהר מאד, שאכן עברתי עבירה חמורה, וכמו מתוך חלום בלהות שמעתי את המפקד אומר לי, שעונשי יהיה שאשלח, עוד היום, למחנה עבודה. יעקב נתן יהיה עצור בתחנה כעונש נוסף.

בשעה שהשוטרים פרצו לחדר, משה ראובן שמע את הכל ממקום מחבואו בארון. אחרי שהיה בטוח שהם כבר הלכו, הוא התלבש, ועל אף הסכנה שבדבר, יצא לרחוב, כדי לשמוע מה עלה בגורלנו. הוא מצא את בן דודינו, איש המיליציה, וביקש ממנו לברר מה קרה. בן הדוד חזר לאחר כמה שעות, ומשה ראובן הבין לפי הבעתו שהוא אינו איש בשורה.

"יעקב נתן נעצר בתחנת המשטרה," דווח. "הוא יישאר שם יום יומיים ואז ישוחרר, אבל אחותך..."

"מרים?" שאל משה ראובן בבהלה. "מה איתה?"

"את מרים לקחו ל"דולק"."

משה ראובן הבין את משמעות הדברים. הדולק היה מחנה מעבר, מעין סדרה של צריפים, שם החזיקו גברים ונשים עד שנשלחו ליעדם. אם לקחו אותי לדולק, ידע, אין סיכוי שאצא משם.

בבואי לדולק הסתכל עליי מפקד המחנה במבט מרושע, בשעה שהשוטרים דווחו לו על "פשעי".

"יש לי רעיון מה לעשות איתה. זה כמה ימים שאנחנו מרכיבים משלחת של נשים למחנה עבודה. אולי במחנה היא תלמד לציית להוראות," אמר עם חיוך שטני.

דחפו אותי בגסות לתוך חדר מלא עד אפס מקום נשים ונערות. על פני כולן הייתה אותה הבעת ייאוש ואדישות. חסרות אונים הן ישבו על ספסלים ארוכים או שכבו על הרצפה, כשהן חיוורות וכחושות מחוסר מזון ושינה. אף לא אחת הוציאה הגה מפיה ואף לא אחת טרחה להביט בי כשנכנסתי לחדר.

הדלת נטרקה מאחוריי, ורעד של אימה עבר בגבי. הבנות לא הרימו את ראשן להסתכל בי מרוב שהיו שבורות ואכולות ייאוש. תהיתי כמה זמן אוכל להחזיק מעמד, עד שגם אני אראה כמותן.

לא! החלטתי ויישרתי את גבי. לא אמות כי אחיה! כבר עברתי שלוש שנות מלחמה ארוכות וקשות. לא ארים ידיים! הקדוש ברוך הוא לצידי, גם אם נראה, שהוא מתנהג עם בניו במידת הדין.

פתאום שכחתי את עצמי ומחשבותיי נדדו למשפחתי. הייתי כמעט בטוחה שאת יעקב נתן ישחררו לבסוף, אבל דאגתי למשה ראובן. אולי הוא עדיין מחכה לנו בתוך הארון. איך ייוודע לו היכן אני, וכיצד יסתדר בלעדיי? מהורהרת, צעדתי לחלון לנשום מעט אוויר, ומה נדהמתי לראות מול עיניי קבוצה של יהודים ובתוכם, לא אחר ממשה ראובן!

נפנפתי לו בכל כוחי בניסיון לתפוס את מבטו, וכאשר ראה אותי אורו עיניו. היה אסור להתקרב לבניין בו היינו כלואות אך הצלחתי לקרוא לו דרך החלון. "תביא את הדברים של אמא," צעקתי. "במקום שהיית, תחת המגבות." לא רציתי לדבר מדי ברור וידעתי שמשה ראובן יבין שאני מתכוונת שיוציא מן הארון את תכשיטיה של אמא, אותם נתנה לי ממש לפני ששלחו אותה למותה.

"להביא לך אותם?" הוא צעק בחזרה.

"לא!" עניתי. ידעתי שהתכשיטים לא יעזרו לי כעת, אולם הוא ויעקב נתן יוכלו אולי להיעזר בהם. "תתחלק בהם עם יעקב נתן. אבל את התמונות שלי... תנסה להעביר לי אותן".

משה ראובן הנהן בראשו ונעלם, כשבתוך שעה כבר הגיע בחזרה עם התמונות בידו. אינני יודעת איך עשה זאת, אבל הוא הצליח להבריח לי אותן לתוך הבניין. החזקתי את התמונות היקרות בידיים רועדות. לפחות תהיה לי מזכרת מזמנים שמחים יותר, שאתנחם בהם בימים הקשים שעוד עומדים לפני.

משה ראובן שוב התייצב בחוץ. ידעתי, שהגיעה עת הפרידה, ודמעות זלגו מעיניי כשהתבוננתי באחי הגדול היקר. ראיתי דמעות גם על לחיין. לא היה צורך במילים; פנינו הביעו יותר מכל את געגועינו ואת התקווה שנשרוד את המלחמה האיומה וניפגש שוב.

בדרך לגלייויץ

שארתי עוד יומיים בדולק, בזמן שהצוררים חיפשו עוד נשים ונערות אותן יוכלו להרשיע בפשעים שונים ולצרפן לקבוצתנו. כאשר תהיינה מספיק לטרנספורט, ידחסו אותנו לתוך משאיות ויובילו אותנו למחנות עבודה. שמחתי כל עוד לא נשלחנו. מהשמועות המזוויעות על תנאי מחנות העבודה, הדולק היה מלון תפנוקים.

בלילה הראשון ישבתי לי בפינה והשתעשעתי בזיכרונות מהעבר הלא כל כך רחוק, כשישבנו כולנו סביב שולחן שבת הערוך בטוב טעם, ושרנו זמירות עד שעה מאוחרת. לפתע הוחזרתי באחת למציאות המרה עם צעקה רמה. הבזקי אורות נראו בחוץ כמו ברקים. למרות חשכת הליל, יכולתי לראות בבירור מטוסים המכסים את פני השמיים. ההתפוצצויות והיריות שבאו בצרורות בלי הפוגה, האירו את השמיים כמו אור יום. היה נדמה שיש מאות מטוסים מעלינו, יורדים ומסתובבים במחול שדים. מדי פעם אחד המטוסים היה צולל לכיוון מטה בקול צרחה הישר לארץ, או שהיה מתפוצץ באוויר ברעש מחריש אוזניים.

יחד עם שאר הנשים בדולק, השתטחתי על הרצפה וכיסיתי את ראשי בידי. התפללתי בכל כוחי, בטוחה שבעוד רגע יפוצצו את הדולק. הגרמנים נלחמו ממש מעל ראשינו, ולא היה לי ספק קל שבעוד רגע נעלה בלהבות, אלא אם כן הקדוש ברוך הוא יעשה נס. נחמתי היחידה הייתה מראה הבעתה שעל פניהם של הגרמנים. גם הם היו בסכנת חיים מההפצצות, וחששו לחייהם. לא יכולתי להתעלם מהאירוניה, שהרשעים האלה יראו את סופם יחד עם אלה שהם רצו להשמיד.

ההפגזות נמשכו כל היום והלילה הבאים. התכווצנו במקומינו מפחד למשמע קול המטוסים המתפוצצים.

כעבור יומיים הסתיים, כנראה, הקרב האווירי, והנאצים החליטו שקבוצתנו כבר גדולה דייה להצדיק משלוח, והיה עלינו

לעמוד בתור ולהירשם לפי שם ומקצוע. בהגיע תורי הכרחתי את עצמי לעמוד זקופה, אע"פ ששום מזון לא הגיע לפי זה יומיים. לא רציתי שיחשבו שאני חלשה מכדי לעבוד.

"מקצוע?" צווח הפקיד הנאצי.

"גינון," עניתי ללא היסוס. זו הייתה מלאכתי במשך השנים האחרונות בסוסנוביץ.

לקח כמה שעות עד שכל האסירות נרשמו, ולאחר מכן דחסו אותנו לתוך המשאיות, מאות נשים בכל רכב. הובילו אותנו למקום מרכזי יותר בגוגולין, ומכאן הועבר כל משלוח למחנה עבודה אחר. בלילה כשהגענו לגוגולין, הורידו אותנו מהמשאית ונתנו לנו מנת לחם ומרק – הארוחה הראשונה מאז שעצרו אותי. כמו האחרות, הייתי מותשת וסחוטה מכדי לחשוב על העתיד. אחרי הארוחה הדלה, פשוט התמוטטתי על פיסת הארץ הראשונה שנזדמנה לי ונרדמתי.

הלילה עבר במהירות, ובבוקר שוב נתנו לנו לחם ומרק. בינתיים יצאתי את הבניין הדחוס וגיליתי במתחם המחנה עוד נערות אחדות, שכמוני, עבדו בגינון. רציתי לשמוע מהם איך העבודה שם, ותשובותיהן קצת הניחו את דעתי. עם כל זה שהעבודה מעייפת, הן עבדו באוויר הצח ולפי הקצב שלהן. הן הרשו לי לעזור קצת, כדי לבחון אם אכן אני מיומנת במקצוע, ואחרי שעות ספורות כבר הרגשתי, שאוכל להציג את עצמי בתור גננת מנוסה בלי קושי רב.

בזמן שהותינו בגוגולין פגשתי את מלה ויינר, בת דודה רחוקה וגם חברה לעבודה בסוסנוביץ.

"אז לקחו גם אותך, מרים," היא אמרה בתוגה. "איך את רשומה?"

"בגינון," עניתי. "ואת?"

"גם אני. הלוואי והכל יהיה לטובה," היא אמרה.

נשלחנו יחד בטרנספורט לגלייויץ, מחנה שעד כה היה מיועד לגברים בלבד. שורות שורות של צריפים מוקפים גדר מחושמלת קידמו את פנינו. בין מחנה הגברים לזה של הנשים

הייתה גדר רגילה, ומדי פעם הצלחנו להחליף מידע בלחישות חפוזות. הדבר הראשון שלמדנו דרך פגישות אלו היה טיב העבודה שחיכתה לנו. "הם כל הזמן מביאים עבדים חדשים," אמר לנו אדם אחד. "מתים כאן כמו זבובים. ראיתי גברים חזקים מתמוטטים מעוצמת החום; אינני יודע מדוע הביאו נשים לבצע את המלאכה."

"אבל מה עושים כאן? איזו עבודה היא זאת?"

"מייצרים כאן פיח. תהליך הייצור דורש חום, שכמעט אי אפשר לעמוד בו, אבל מאלצים את כולם לעבוד משמרות של שתים עשרה שעות – משש עד שש," הוא עצר לרגע והוסיף, "לא מחזיקים מעמד זמן רב."

לאט לאט למדתי עוד על המחנה. בית החרושת היה בנוי ממערכת של צינורות ומבערים מאחורי קירות ודלתות עשויים זכוכית. נוצר חום בעוצמה כזאת, שמטרתו להפיק סוג מסוים של פיח אותו היו אורזים בשקים של עשרים קילו. את שקי הפיח היו שולחים למפעל לייצור גומי. היה ברור ששהייה ליד מקור חום במשך שתים עשרה שעות רצופות עשויה להתיש את האדם. בחורף, כשהיה קפוא בחוץ, פחות סבלו, אולם בקיץ היה החום בלתי נסבל, ורבים פשוט התעלפו ממכת חום.

השלב הבא בעבודה היה למלא את הפיח לתוך שקים, ואותם להעמיס על משאיות. זו הייתה עבודה מלוכלכת וקשה בלי כל יתרונות. אבקת הפיח השחורה כיסתה אותם מכף רגל ועד ראש במעטה של שחור, והם סבלו מחדירת הפיח לתוך הריאות שהחלישה אותם עוד יותר. אלו שעבדו בתחנת אריזה אכן חוו את הגהנום.

זו היא גלייויץ – לכאן נשלחתי, והיה נראה לי שהאתגר לשרוד יהיה קשה עוד יותר ממה שחשבתי. יכולתי רק לבטוח בה' שישמור עליי בתופת הזה.

מועסקת ע"י ד"ר שיין

חמתינו היחידה במחנה גלייויץ היה ד"ר שיין, בעליו של המפעל. למרות היותו גרמני, נראה שהיה נמנה על חסידי אומות העולם, מהבודדים שעוד דלק בקרבם ניצוץ של אנושיות. אמנם היינו אסירות, אך הוא השתדל לדאוג לבריאותינו. המעשים הקטנים אך המשמעותיים שעשה לרווחתינו עזרו לרבות מאתנו לא להתמוטט מעבודת הפרך ומהחום הנוראי.

ד"ר שיין בדק לעיתים קרובות אם כמות המזון במנות שהוקצבו לנו מספיקה. הוא אף דאג לכך, שלכל אחת תהיינה שתי מערכות בגדים, כדי שנוכל ללבוש אחת ולכבס את השניה. הוא חילק לנו סבון איכותי, וסידר שירותים סמוך למפעל, בשביל שנוכל לנקות את עצמינו מהפיח, שכיסה אותנו תוך כדי העבודה. היינו אסירות תודה על כל מה שעשה עבורינו.

תקופה מסויימת לאחר בואינו, קרא ד"ר שיין לי ולמלה למשרד. התלבשנו בזריזות בבגדינו הנקיים ומיהרנו אליו, תוהות מה פשר הזמנה זו. הוא ישב ליד מכתבה גדולה ועיין בתיקים שלנו. כשנכנסנו, הוא הרים את עיניו מהמסמכים ואמר: "אתן שתיכן רשומות בתור עובדות בגינון, הלא כן?" הנהנו לאות הסכמה. "ברצוני לשפר את מראה פני המפעל," הוא אמר. "אתן תהיינה אחריות על הפרוייקט. האם אתן מסוגלות לכך?"

אני הנהנתי, וכך עשתה גם מלה. למען האמת לא הייתה לנו כל הכשרה בגינון נוף ובתכנון גינות, אבל לכל אחת מאיתנו היה זוג ידיים, תבונה בסיסית והרבה ביטחון בבורא העולם. הרגשנו שנסתדר בסופו של דבר.

"טוב," הוא אותת בראשו למלה. "את תהיי ה"קאפו". תהיי אחראית על כל הפרויקט ותוודאי שהכל עובד בצורה חלקה ויעילה." הוא הצביע עליי. "ואת תהיי מנהלת העבודה, כלומר, תפקחי על העובדות, ותדאגי שכל אחת עושה את תפקידה כיאות." הוא נשען אחורה בכסא המנהלים שלו והמשיך: "אני

אעביר מספר עובדות לפקודה שלכן. קחו איזה מהכלים שאתן צריכות, והודיעו לי אם אתן זקוקות למשהו נוסף."

נשארנו במשרד עוד קצת זמן, והמשכנו לשוחח על הפרויקט ולחשב דרכי פעולה. ד"ר שיין הקפיד לבחור עובדות מהאסירות המבוגרות ומהחלשות, שהתקשו להתמודד עם החום של המפעל, ושיבץ אותן לצוות שלנו. אחרי שעות רבות של הכנה היינו מוכנות להתחיל.

תחילת העבודה הייתה קשה למדי. סביב המפעל היו גבעות ותעלות, מלאות אבנים ולכלוך. במשך שבועות, לא הספקנו מאומה חוץ מאשר לפנות את החצץ והאבנים. המשאות הכבדים השאירו אותנו מלוכלכות וחבולות, אולם לא התלוננו. גם עבודה מפרכת זו הייתה עדיפה עשרת מונים על פני שאר העבודות במפעל. אחרי חודשיים של עבודה מפרכת, הפך השטח חלק ונקי. מלה ואני שתלנו זרעי דשא וקיוינו לטוב.

התוצאות עלו על ציפיותינו, ולאחר זמן קצר מרבד ירוק ועשיר הופיע סביב הבניין. השטח המוזנח והמכוער הפך נעים, תענוג לעיניים. ד"ר שיין היה מרוצה, וזו הייתה בשורה טובה מאד בעבורינו.

"מצויין!" אמר. "עכשיו תוכלו לשתול גינת ירק מחוץ לגבולות המחנה. עגבניות, תפוחי אדמה, גזר, שעועית, בצל – מה שאפשר. אני מצפה לראות את התוצאות."

לעולם לא התנסיתי בגידול ירקות, אבל לא התכוונתי, כמובן, להודיע על כך לד"ר שיין. על אף כל הספקות והדאגה בנוגע לתוצאות, העבודה עצמה הייתה נעימה יחסית. עבדנו עם מעט מאד פיקוח ולעיתים ללא פיקוח בכלל. כמה טוב היה לעמול בלי חייל נאצי סאדיסט הנושף כל העת בעורפינו! לא ניסינו לנוח בזמן העבודה, כיון שמפקחים מאזורים אחרים של המפעל היו חולפים על פנינו לעיתים קרובות, אבל יכולנו לנוע באיטיות ובזהירות, כדי לשמור על הכוחות.

עם כל ירק ששתלתי הייתי מתפללת לה' ומתחננת: "אנא ה', אתה הוא הבורא את פרי האדמה, עזור לי עתה!" אכן,

הבורא קיבל את תפילותיי, וכל מה שנשתל על ידי הקבוצה שלנו נבט וצמח לתפארת. שורות שורות של ירקות שיוו למפעל מראה נעים ורענן, בניגוד לפיח ולחום ששרר בתוך הבניין.

ד"ר שיין היה מרוצה מאד ונהג לעצור ליד הגינה לעיתים קרובות בדרכו למפעל ובחוזרו. הוא ציין פעמים רבות, שלעולם לא הייתה לו גינה כזאת, ושהיה שבע רצון ממאמצינו. כמובן, אסרו עלינו לאכול מהירקות, אבל מדי פעם היינו לוקחות עגבנייה קטנה או בצלצל ואוכלות באין רואים במחסן הסמוך.

כמנהלת העבודה היה עליי עול יותר מהאחרות. כאמור, רוב העובדות היו מבוגרות וחולניות, וכיון שלא רציתי להעביד אותן מעבר לכוחותיהן הדלים, הייתי מתאמצת לעזור להן ולגמור את חלקם בנוסף לחלק שלי.

היה לנו ביתן קטן סמוך לגינה שם אחסנו את הכלים, והייתי שולחת לשם בהיחבא את העובדות החלשות יותר כדי שינוחו. בזמן זה עמלתי אני בשמש הקופחת או ברוח המקפיאה. לא יכולתי לנהוג אחרת; נשים אלה בקושי הצליחו להחזיק כלי ביד. הודיתי לא-ל שבמרומים על שנתן לי הכוח והזכות לגמול חסדים גם בנסיבות כאלו.

שנים לאחר המלחמה, נשאלתי איך הייתי מסוגלת להיות בתפקיד של מנהלת קבוצת עבודה, בשעה שרוב היהודים שהיו בתפקידים דומים ניצלו את אלו שעבדו תחת פיקודם, ולפעמים התנהגו באכזריות וברוטליות. למזלי, שתי חברות טובות שעבדו איתי סינגרו עליי וסיפרו, שהשתדלתי בכל כוחי ובכל הזדמנות לסייע לאלה שהיו תחת פיקודי, ושלעולם לא ניצלתי את התפקיד לטובתי על חשבון הזולת, אלא להפך.

במשך הזמן גיליתי לחרדתי, שאני עושה גם את העבודה של ה"קאפו". למעשה, היה על מלה לפקח על העבודה מחוץ לתחום המחנה, אבל היא ידעה שאפשר לסמוך עליי לבצע את העבודה בלי להלשין עליה לממונים עלינו, והיא התחילה להעדר מהשטח. היא ידעה שניתן לנצל את התפקיד שלה, ובילתה את

ימיה במנוחה. מעשיה של מלה רק הכבידו עליי יותר, אבל לא הייתה לי ברירה, אלא לעבוד בעבור שתינו. החלטתי שלעולם לא אסבך אותה.

יתרון נוסף של העבודה שנעשתה בחוץ היה, שלא היינו חייבות לעבוד בימי ראשון. כמובן, שאילצו אותנו לעבוד בשבת כמו כולם, וכדי להכניס מעט אווירה של שבת קודש, הייתי חוזרת על פרקי אבות ביחד עם אסתר.

יום ראשון אחד, קצינת המחנה החליטה שהיא רוצה שייפו את הגינה הסמוכה לחדרה, ושלחה שליחה למלה, ה"קאפו", שתבוא לבצע את העבודה. מלה לא חפצה לוותר על יום המנוחה היחידי, והפנתה את השליחה אליי. רציתי לסרב, אבל חששתי שזה יביא צרות, ולכן שתקתי. בלי אומר לקחתי שתי עובדות מהיותר בריאות והתייצבתי אצל האחראית.

בראותה אותי כעסה האחראית מאד. "מה את עושה כאן?" היא סיננה מבין שיניה. "את עובדת קשה מדי כל השבוע. אני רוצה את ה"קאפו", מלה, לא אותך. לכי והביאי את ה"קאפו"!"

כולן השתוממו למשמע אוזניהן. מי האמין, שקצינה נאצית תכיר ותעריך עבודתה הקשה של יהודיה עלובה!

בזמן שהקבוצה שלנו עבדה באוויר הצח, עבדו האסירות האחרות בפנים המפעל – להשגיח על הלהבות הלוהטות או להעמיס פיח בתחנת האריזה.

למנהל העבודה הנאצי בתחנת האריזה חרה עת ראה נשים יהודיות עוסקות בעבודה נקייה בזמן שהוא נאלץ לעבוד בעבודה המפרכת והמלוכלכת הזאת, והוא חיפש כל הזדמנות להתנכל לנו. אותו נאצי, שכינינו "נסל" בשל אפו השטוח, היה סאדיסט אמיתי, שהתענג בזמן שראה אחרים מתייסרים.

בימי החורף הגשומים והמושלגים, כשאי אפשר היה לעבוד בגינה, שלחו אותנו לתחנת האריזה, שם היינו נתונות ל"חסדיו" של נסל. המשכנו כך חודשים אחדים, עד שהתנוצץ לד"ר שיין הרעיון איך להוציא אותנו משם. לשם כך הוא המציא את הפרוייקט לסלול כבישים שיובילו ליציאות. לא היה לנו שמץ של

מושג כיצד לבנות כבישים, אולם התחזקנו. כל הפרוייקטים האחרים הצליחו בעזרת ה'; ננסה גם את זה, והקדוש ברוך הוא יהיה בעזרינו גם עתה.

ביקשנו כמות גדולה של פחם טחון דק למעין חצץ. בהתחלה יצרנו שבילים, ולאחר שהחלקנו את האדמה הנחנו את החצץ. העבודה הייתה מפרכת אף יותר מהמשימה הראשונה של פינוי שטח המחנה מאבנים. עמלנו בתנאים של גשם וכפור בהעדר בגדים חמים או נעליים יבשות. עם כל זאת, העבודה הקשה חיממה אותנו, ובליבנו שמחנו על כך, שלפחות נפטרנו מטיפולו של נסל.

ד"ר שיין הירבה לעזוב את המפעל בנסיעות לברלין וערים אחרות. מזכירתו סיפרה פעם למלה, שד"ר שיין היה מתווכח עם הממונים עליו ומנסה לשכנעם להשאיר אותנו בתפקידינו במקום לשלוח אותנו למחנות המוות. הוא טען, שכיון שעבדנו כל כך ביעילות, יהיה חבל להרוג אותנו ולהחליף אותנו באחרות שאולי יעבדו פחות טוב.

נסל היה מנצל את העדרו של ד"ר שיין, כדי לסחוב אותנו למפעל ולהציב אותנו בתחנת האריזה. לא הייתה לנו התרעה מוקדמת – נסל פשוט היה מפתיע ומצווה עלינו לעזוב את הגינה.

הוא סרב לשמוע כל טענות, גם כשאמרנו שהיה עלינו לקצור את היבול או לשתול זרעים חדשים. הוא היה מאיים באלתו ומוביל אותנו לעבודה במפעל. או אז סבלנו הרבה יותר מהאחרות שעבדו שם באופן קבוע. הן לפחות צויידו בתלבושת כפולה שהגנה על בגדיהן. אנו, לעומת זאת, נשארנו עם אותה תלבושת רגילה, שלא מנעה מהפיח להיכנס לכל מקום. כששיחרר אותנו נסל בסוף היום, היינו שחורות יותר מכולן יחד. סבלנו מעור אדום ומגורה, ולקח לנו כפול זמן מהאחרים לנקות את בגדינו וגופינו. מובן, שהזמן והמאמץ שהשקענו היו על חשבון הכוחות שלא היו לנו.

כאשר ד"ר שיין היה חוזר ומגלה את מה שהתרחש, הוא היה מוכיח את נסל על כך שהתערב בעניין הגינה, שהסבה לו כל כך הרבה עונג. אולם נזיפותיו של ד"ר שיין לעולם לא הועילו, כי נסל רק נהיה כועס יותר וחיכה בקוצר רוח להזדמנות להתנקם בנו, וזו אכן לא איחרה לבוא.

פסח במחנה

גויים המקומיים שמו לב לשינוי שהתחולל במתחם המפעל, ושמחו שהאזור המוזנח והמכוער הפך את פניו. גוי אחד, שהיה נוהג לעבור ליד המקום בעגלתו, התרשם במיוחד והוא ניגש לשוחח עימי – עבירה חמורה על פי חוקי המחנה.

משיחות אסורות אלו, נודע לי, שאותו גוי בא מזומקוויץ בפולין. אשתו ובנותיו עבדו בשדות אך, כנראה, היו פחות מיומנות מאתנו, מפני שהוא לא הפסיק להלל ולשבח את עבודת האסירות.

פתאום עלה בדעתי איך לנצל את קשריי עם הגוי הזה. בחודשי החורף הקרים היינו מדליקות מדורה קטנה בתוך המחסן, שם נכנסנו כדי להתחמם כל אחת בתורה. לא היו לנו בגדים מיוחדים לחורף – חוץ מהמדים הדקיקים שקבלנו, לא היה לנו כל ביגוד אחר. החלטתי לבקש מהגוי סיר קטן וכף, בשביל שנוכל לבשל מעט ירקות בתוך ביתן המחסן, ועל ידי כך לשפר את התזונה הדלה שלנו. כמובן, מדובר בעבירה חמורה על חוקי המחנה, אולם לא הרגשתי שום נקיפות מצפון לקטוף ירקות אחדים ולעזור לנשים החלשות של קבוצתי להתחזק.

אכלתי גם אני מהירקות שבישלנו. מהמרק שחילקו במטבח המחנה, שכנראה היה טרף, מעולם לא טעמתי. תמיד העברתי את מנתי דרך הגדר לבחור במחנה הגברים, והוא בירך אותי על כך.

יום אחד הופתעתי, כאשר הגוי הציע לי לברוח מהמחנה. "אוכל להיעזר בך בשדותיי," הוא אמר בשקט. "בואי איתי ויותר לא תהיי אסירה. תעבדי, כמובן, אבל אני אתן לך אוכל טוב, בגדים, וגם זמן לנוח. אף אחד לא יידע מה קרה לך. אני אכסה אותך עם חציר בתוך העגלה, ואף אחד לא יראה אותך."

הייתי המומה, אך התאוששתי מהר. "תודה, אבל לא," אמרתי בנחישות. "אינני יכולה."

במשך שבועות המשיך הגוי לנדנד לי לבצע את תכניתו, אך עמדתי בסירובי. לא רק הסיכון הפחיד אותי, אלא גם חששתי לגורלן של יתר הנשים ברגע שבריחתי תתגלה. איך אתן לכל נשות המחנה לסבול בעטיי?

חוץ ממלה, לא סיפרתי לאף אחת על הצעתו של הגוי. היא הסתכלה עליי ארוכות ושאלה, "ומה תעשי?"

"כפי שאת רואה," עניתי בפשטות. לעולם לא אגרום סבל מיותר לאחיי היהודים.

חודשי החורף הארוכים עברו סוף סוף, והגיעה תחילת האביב של שנת 1944. פסח עמד בפתח ודנתי עם שלוש מחברותיי איך להשיג מצות במחנה. לא מכבר, שהינו עדיין עם בני משפחותינו ויחד איתם חגגנו את זמן חירותינו. עתה, אנו בודדות, אסירות במחנה עבודה נאצי. ומנין נשיג קמח או מצות לחג?

"זה לא שייך בכלל להעלות על הדעת," אמרה אחת.

"הרי זה רצון ה' המצב שלנו ושאין לנו מצות, ועלינו לקבל זאת באהבה," אמרה שנייה.

"איך אפשר בכלל לחשוב על מצות בזמן שבקושי יש לנו די מזון לחיות?" אמרה שלישית. "אנחנו אסירות. איננו יכולות אפילו לחשוב על לאפות מצות כעת."

היינו חייבות להשלים עם המציאות: בלי לזלזל באנושיות שהפגין כלפינו ד"ר שיין, עדיין אנו אסירות יהודיות במחנה עבודה גרמני, מוקפות גדרות מחושמלות. ניתן יהיה במאמץ רב להתנזר מאכילת חמץ במשך שמונת ימי החג, אבל מצות – לחלום על כך זה כבר יותר מדי.

למחרת, עדיין נתונות היו מחשבותיי על מצות, כאשר הגוי הפולני עבר לידי בעגלתו. נצץ לי רעיון. אולי אוכל לבקש ממנו מעט קמח. פניתי אליו בהיסוס, ואע"פ שעדיין הוא היה קצת נרגז על סירובי לברוח איתו, הוא בכל זאת הסכים להביא לי את מבוקשי למחרת. החלטתי להחביא את הקמח במחסן, וכל יום להבריח מעט ממנו לתוך המחנה.

בלילה סיפרתי לחברותיי את הבשורה המרנינה, שיש קמח למצות. רק נשארה המשימה הלא פשוטה להבריח את הקמח אל תוך המחנה. תכננתי להחביא כל פעם מעט מהקמח בבגדיי. למרות ניסיוני הרב בהברחות קטנות, הדבר היה כרוך בסכנת נפשות ממש.

הקבוצה שלנו הייתה רשאית לצאת מגבולות המחנה, מתוקף תפקידינו בגינת הירק וטיפוח הסביבה. כל יום, בחזרתינו למחנה, השומר היה שואל אם אנו נושאות איתנו דבר מה, ואם אחת הנשים הייתה נראית לו עצבנית או מעוררת חשד, הוא היה עורך אצלה חיפוש. בסיעתא דשמיא, מעולם לא תפשו אף אחת בקלקלתה, אבל לא היה צריך יותר מדי דמיון לחשוב מה יקרה אם אכן ימצאו דבר מה אצל אחת מהקבוצה. בדרך כלל, בזמן שעברנו בשורה עורפית ליד השומר בדרכינו חזרה למחנה, השומר לא היה טורח לחקור אותי או את מלה. תפקידינו נתן לנו חסינות מסויימת, ורק לעיתים רחוקות מאד היה השומר שואל אותי אם אני נושאת איתי משהו. תמיד עניתי בשלילה, כשלמען האמת, לפעמים כן היו ברשותי ירקות שהברחתי למחנה. פשוט לא הייתי מסוגלת לראות נשים רבות חולות כל כך, מבלי לנקוט מעשה כלשהו לעזור. לפעמים, מעט הירקות הטריים שהברחתי, הספיקו כדי להחזיר להן את מעט כוח הרצון הדרוש להן להמשיך. בהזדמנויות אלו הכרחתי את עצמי להראות פנים שלוות ובטוחות כאשר שיקרתי לו. הודות לכך שהכיר את ישרותי בעבודה, האמין לי ולא ערך עליי חיפוש.

כעת, הסיכון גדול עוד יותר, כיון שאם ימצאו עליי את הקמח, יבינו מיד, שיש לי קשרים עם מישהו מבחוץ, ובוודאי יטילו עליי עונש מוות. אולם, הקדוש ברוך הוא ראה את מסירות נפשי למען המצווה היקרה, והוא הכתיר את מאמציי בהצלחה. הייתי זקוקה לימים אחדים כדי להבריח את כל כמות הקמח, ובתקופה זו, כהרגלו, השומר התעלם ממני כליל.

עכשיו, כשהקמח נמצא במחנה, נשארה הבעייה איך לאפות את המצות. לא היה לנו מושג כיצד להתחיל; רק בטחנו בה'.

הוא ידע עד כמה סיכננו את עצמינו עבור המצות האלה; הוא יעזור לנו וישמור עלינו בהמשך וייתן לנו בינה כיצד ומה לעשות.

באזור ששם עבדו שלוש חברותיי מצאנו חדרון עם תנור זעיר. התנור היה נראה חדש, וקיוינו שאכן הוא אינו "חמץ". במשך כל השבוע עסקנו בתכנונים קדחתניים כיצד להישמר מביקורים לא צפויים בזמן האפייה. היו בנות שלא היו מוכנות לסכן את חייהן עבור המצות, אך היו מוכנות לעמוד על המשמר ולהזהיר אותנו מזר המתקרב. היינו חייבות לדאוג שלא ייוודע מאומה מהתכנית לבנות לא אחראיות; אם יותר מדי בנות תדענה, זה עלול להגיע לאוזני הצוררים.

ביום ראשון, היום החופשי שלנו, ניגשנו בהיחבא לחדרון והתחלנו במלאכת הקודש עם לבבות מפרפרים. בחורה אחת מצאה מברשת ודלי מים והתחילה לקרצף את תבנית המתכת שבתוך התנור. זה היה נראה חדש אמנם, אך רצינו להיות בטוחות שאין עליו פירור כלשהו של חמץ. בחורה שניה השיגה שני מוטות המיועדים לתליית בגדים, וקרצפה אותם עם חתיכת זכוכית, כדי שיהיו ראויים לרידוד ולאפיית המצות. השלישית שפשפה את השולחן הקטן שבמרכז החדר וכיסתה אותו בנייר לבן שהשגנו מהגוי, והרביעית השיגה עצים ועבדה להצית את האש.

סוף סוף, הכל מוכן. השומרות על משמרתן, אחת מחוץ לדלת והאחרות במרחק מה, על מנת שיוכלו להעביר את האות במהירות המירבית. עשינו את מירב ההשתדלות, ועכשיו היה על שומר ישראל לעשות את שלו.

בתוך החדר עבדנו בקדחתנות. הרצון העז להצליח ולעבוד בזריזות טרם יחמיץ הבצק מרט את העצבים. ראינו כנס גלוי את העובדה, שהתנור התחמם כל כך במהירות, ושיכולנו מיד להתחיל באפייה. סוף סוף, מול עינינו היו שתי מצות גמורות, עגולות וריחניות, ושמחתינו לא ידעה גבולות. "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל!" אמרתי בהתרגשות.

באותו יום אפינו רק שש מצות, אך הן היו למהדרין מן המהדרין, אם לא בכשרות אז לפחות עם הרבה מסירות נפש. התחננו לה' שמאמצינו לשמור את היום טוב יהיו לרצון לפניו, ושיחשיב את המצות שלנו כאילו הן גם כשרות למהדרין.

עכשיו היה עלינו להתמודד עם בעיית שמירת המצות, גם כדי שלא יבואו במגע עם חמץ וגם כדי שלא יתגלו. בסוף הכנסנו אותן לתוך ציפית נקיה שאחת הביאה מביתה, ותלינו את הציפית מתחת ארונית שבצריף שלי – המקום הבטוח והנקי ביותר.

ביום ראשון הבא שוב התכנסנו בחדרון, מפוחדות יותר מהפעם הקודמת. מה אם דבר המצות כבר הגיע לאוזניים לא רצויות? אבל בחסדי ה' הצלחנו לאפות עוד שש מצות, מספיק עבור שני הסדרים. לא היה אפשרי לאפות עוד, והתנחמנו, שלפחות הייתה לנו כמות מספקת כדי לצאת ידי חובת כזית מצה בלילות הסדר.

עכשיו היה לנו פנאי לחשוב על מזון אחר כשר לפסח. ניגשנו לסוניה בוימגרטן, ה"יודן-אלטסטה", בתחינה, שתחליף את מנת הלחם והמרק שלנו בירקות חיים, אותם נוכל לבשל בעצמינו. שמחנו עד אין קץ, כאשר הסכימה למלא את בקשתינו, לפחות ליומיים הראשונים.

בליל הסדר הראשון, התאספנו ארבעתינו ליד המיטה. הייתה שעת לילה מאוחרת, כל שאר האסירות נמו כבר את שנתן. לאסתר פלד, אחת הבנות שלקחה חלק בתכנית, היה אוצר של ממש: סידור עם נוסח ההגדה. סיפרנו יחד את סיפור יציאת מצריים והדמעות זלגו ללא הרף. ערכנו את הסדר כמיטב יכולתינו: לקידוש הייתה לנו כמות מספקת של דמעות למלא את כל ארבע הכוסות. למרור היה לנו די והותר ממצבינו המר; וחרוסת, היה בשפע בצורת הבוץ בגינה שם עבדתי כל יום. ביצה לא הייתה לנו, אולם, זה לא היה חידוש. הביצה, סעודת ההבראה של אבלים, נעדרה לנו עוד מזמן שהתאבלנו על יקירנו

בטרם הגענו למחנה. ניסינו להתעודד. היה לנו מצה ואת סידורה של אסתר, ויחד אמרנו את הכל עד "לשנה הבאה בירושלים!"

ששת הימים האחרונים של פסח עברו בצורה קשה למדי. סוניה אכן השיגה לנו ירקות חיים עבור היומיים הראשונים של יום טוב, אבל לאחר מכך קבלנו אותה מנת חמץ כמו כולן. אני התקיימתי מירקות מהגינה, ואע"פ שזה הספיק לי בקושי, ראיתי ברכה גם בכמות הזעירה ביותר.

ראשים מגולחים ועמוד תליה

תי נערות צעירות ממני ישנו איתי באותו חדר. הן "אימצו" אותי לאחותן הגדולה, ועשיתי כמיטב יכולתי לעודד אותן ולפקוח עין עליהן בכל הדרוש. הן באו ממשפחות טובות, והצטערתי על כך שנגזלה מהן ילדות רגילה וחסרת דאגות.

יום אחד, הן ניגשו אלי. "מרים, יש לנו סוד," אמרה מניושה, הגדולה מביניהן.

התבוננתי בפניהן הסמוקות מהתרגשות. מה כבר יכול כל כך לשמח אותן כאן במחנה? "מה יש?" שאלתי בזהירות.

"אסור לגלות לאף אחד," הזהירה מניושה. הצעירה יותר לא דיברה אך הנהנה נמרצות.

חייכתי אליהן ושוב שאלתי, "במה מדובר?"

מניושה הסתכלה מסביב לוודא שאין שומעים, התכופפה אלי ולחשה, "אנו בורחות מהמחנה!"

"מה?" שאלתי בחוסר אימון והתיישבתי באחת על דרגשי. "מאיפה חשבתם על רעיון מטורף כזה? מי שכנע אתכן?"

"אף אחד," ענתה מניושה בהתרסה. "זה הוא רעיון שלנו."

"כלומר, הרעיון שלך," אמרתי. הכרתי את מניושה. הבת האחרת הייתה שקטה ועדינה מלהגות רעיונות מעין אלו. היא, כנראה, הולכת בעקבות מניושה. "מניושה," הזהרתי, "אסור לך לנסות דבר כזה. את משחקת באש. אתן מסכנות את חייכן!"

"וכמה זמן נותר לנו לחיות כאן בגלייויץ?" היא התריסה. "אנחנו רוצות לברוח מכאן!"

הרמתי את ידי בתנועה של חוסר אונים. "מה? פשוט לברוח ככה לתוך הבלתי נודע? ומי יעזור לכן ברגע שתברחו? מה תאכלו? היכן תשנו? החשבת על כך? זה רעיון פזיז, מניושה, פזיז ומסוכן. תשכחי מזה."

"לא אשכח מזה," התעקשה מניושה. "אין מי שיעזור לנו בחוץ, נצטרך להסתדר איכשהו. נעזור לעצמינו."

חדלתי מלדבר. לא רציתי להתערב. קיוויתי שבמחשבה שנייה יבינו, שהרעיון הנועז מסוכן מדי. וחוץ מהסיכון שיתגלו בעת הבריחה, היה סביר להניח, שכל המחנה ייענש בשל מעשיהן. וכי אני לא וויתרתי על הזדמנות פז לברוח, כיון שחששתי לגורלן של אלו שנשארות במחנה?

ימים עברו. מניושה לא הזכירה יותר את התכנית, אולם יכולתי להבחין בכך שלא נטשה עדיין את הרעיון. לא יכולתי לתת לה לברוח ולההרג סתם ככה, והחלטתי, כמה שלא אהבתי לעשות כן, לעשות מעשה. בתחילה הודעתי ל"קאפו" של קבוצתה של מניושה. היא לא ידעה מאומה מהתכנית ונדהמה מהחדשה המרעישה – כמוני – עת נודע לי על כך בפעם הראשונה. ביחד ניגשנו לשתי הבנות וניסינו לדבר על ליבן, אך ללא הועיל. מניושה סירבה להקשיב.

ידעתי בבירור שאין כל סיכוי שמניושה תצליח. היא הייתה צעירה מדי וחסרת ניסיון מכדי להימלט מעין השומרים ולשרוד לבד בחוץ. הייתי חייבת לבגוד באימון שנתנה בי, רק כדי להציל את חייהן. ניגשתי לסוניה וסיפרתי לה על התכנית. התחננתי אליה לנהוג איתן במידת הרחמים, "הן סתם צעירות וטיפשות ולא מבינות באמת מה הן עושות."

"יכול להיות," הסכימה סוניה, "אבל חייבים לעצור אותן." סוניה קראה לשתי הבנות למשרדה וגילחה את ראשן. "עכשיו אתן מושכות תשומת לב מרובה. אל תעלו על דעתכן לברוח. יתפסו אתכן תוך כמה שניות."

הבנות התביישו מהמראה שלהן וכעסו עליי מאד, אבל לפחות הן לא נהרגו. בחסדי ה' הן שרדו את המלחמה והגיעו לארץ ישראל.

אצל סוניה עדיין פעם לב יהודי רחום. מבחינתה, העונש ניתן ובזה נגמרה התקרית; היא, כמובן, לא סיפרה על כך לאנשי האס. אס. הממונים עליה. כל יהודי הנתפס על ידם, ולו בהפרת החוק הקטנה ביותר, אחת דינו – למות.

פעם תפסו "קאפו" אחת בזמן שהיא מבצעת את הפשע החמור ביותר. היא זרקה את מנת הלחם שלה מעל הגדר למחנה הגברים. אחד מחיילי הנאצים הבחין במעשיה וסחב אותה למפקד המחנה, שחרץ את גורלה למוות בתלייה. הנאצים ניסו לגלות למי הלחם היה מיועד, וכאשר האסירים סירבו לשתף פעולה ולספר את זהותו של האיש, הענישו את כולם בכך שאילצו אותם לרוץ סביב המחנה במשך שעתיים תמימות – אחרי יום עבודה מפרך ועוד לפני מתן מנת הלחם הזעומה והמרק המיימי.

במשך שמונה ימים, השאירו הצוררים את ה"קאפו" הנדונה למוות עומדת במפקדה, מנסים כל העת להכריח אותה לגלות למי זרקה את הלחם. הם נתנו לה מזון רק פעם ביום, וכאשר בנות אחדות ניסו להזדחל לעברה, כדי לתת לה מהאוכל שלהן, ירו הנאצים באוויר לאות אזהרה. לא היה ספק שהיריות הבאות יכוונו לעברן.

ביום השמיני העמידו גרדום במרכז המחנה. חייה של הנערה האומללה הגיעו לקיצם על כך שביקשה לגמול חסד עם יהודי. אף לא אחת רצתה לצפות במחזה המבעית; בפעם הראשונה ניסו הבנות להישאר ולעבוד במפעל מעבר לשעות העבודה הקצובות. אולם, מפקד המחנה התעקש על כך שנעמוד במסדר ונחזה בתלייה.

הנערה עמדה ליד הגרדום, חיוורת וכחושה; ראייתי התערפלה מהדמעות שהציפו את עיניי. יחד עם חברותיי לחשתי תפילה לה' שיציל אותה. רצינו כולנו להעתיק את מבטינו אבל הרשע נבח, "שימו לב, אחרת זה עלול לקרות גם לכן!"

באיטיות ובהנאה גלויה, קשר המפקד את עיניה של הבחורה הנידונה למוות בפיסת בד. "אחת," הוא ספר כאשר שם את חבל התליה סביב ראשה. "שתיים..." באותה שניה, ממש ברגע האחרון, הגיע שומר בריצה, כמו מלאך מושיע.

"עצור!" הוא צעק. "איך אתה מעיז לעשות דבר כזה ללא אישור מד"ר שיין?"

המפקד עצר באחת, מוכה אלם. סמוק מבושה, הוא הסתובב וצעד בצעדים מהירים אל עבר הבניינים. רצנו ל"קאפו" ושיחררנו אותה. התקשינו להאמין, שאכן בדקה האחרונה הקדוש ברוך הוא שעה לתפילותינו. השומר שהציל את חייה גורש מהמחנה בשל התערבותו בעניינים לא לו, אך לנו היה ברור שהוא נשלח ע"י ה' להציל נשמה יהודית. אותה "קאפו" ניצלה, וכיום היא גרה בארץ ישראל.

צעידה לרכבות

בסוף 1944 נפטרה ה"יודן-אלטסטה" שלנו, סוניה בוימגרטן. רבים נפטרו אם מהקור, או ממחסור במזון או מעבודת הפרך. אצל סוניה לפחות פיעם לב יהודי חם. עתה תהינו מי תבוא במקומה.

ברגע שהאחראית החדשה הגיעה, החיים במחנה נהיו הרבה יותר קשים. סוניה הייתה פולניה כמותינו, אולם החדשה הייתה סלובקית, ושנאה את הפולניות. היא לא היססה לצווח, לקלל ואף להכותינו. כולן פחדו להיות בקירבתה. היה נראה, כאילו היא רצתה להראות למפקד הרשע, שהיא ממלאה פקודות ביעילות יותר ממנו.

היה נראה לנו, שהופעתה של האחראית החדשה בישרה הרעה כללית במצבינו. זמן קצר לאחר מכן, קבוצה מיוחדת של אנשי אס. אס. ביקרה במחנה. קראו לנו מהעבודה וציוו עלינו להתייצב למסדר. זה כשלעצמו החריד את לבינו, כיון שלעולם עוד לא קראו לנו באמצע העבודה. מה הם זוממים? לפני שהצטרפתי הוצאתי מהמחבוא באדמה את תמונותיי היקרות והצפנתי אותן אצלי. מי יודע אם אי פעם אחזור למקום הזה?

במשך דקות ארוכות, שנדמו כנצח, עמדנו דום, ממתינות לראות איזו גזירה חדשה רוצים להטיל עלינו. היה עלינו לעבור אחת אחת למול המפקדים. הם בחנו אותנו בדקדקנות ובדקו אותנו בצורה משפילה ביותר, לוודא אם יש על גופינו פצעים או סימנים אחרים למחלות כלשהן. לאחר מכן העמידו אותנו בקבוצות של שלוש והטביעו על ידינו כתובת קעקע עם מספר סידורי.

בהגיע תורי, הנאצי כלל לא טרח להביט בי, הוא תקע באכזריות את המחטים דמויי העט לתוך בשרי, והמשיך לצחוק ולהתבדח יחד עם חבריו על חשבוננו. ידי הייתה אדומה ונפוחה, וכאבה במשך שעות רבות עד שהמספרים הפכו כחולים. התבוננתי על ידי וידעתי, שאני מסומנת לכל החיים.

אחרי כן, היה עלינו למסור לצוררים את כל בגדינו הפרטיים שתמורתם קבלנו בגדי אסירים מפוספסים על מנת למנוע בריחות.

באותו יום, למרות הכאב והמהומה, נשלחנו חזרה לעבודה. חזרתי לגינת הירק, וראיתי את ד"ר שיין עומד בקרבת מקום, כשהוא מסתכל בנו ומחזיק את ידיו לחוצות לחזהו. אחרי זמן קצר הוא ניגש אלינו, ויכולתי להבחין שהוא בכה. "אני מצטער," אמר חרישית. "אני מתבייש בעם שלי."

שתקנו. הוא המשיך, "עליכן לדעת שהמלחמה עומדת להסתיים. אחרי שתשתחררו, עליכן להסיר מספרים אלה מידיכן." לא התנחמתי במיוחד מדבריו. אולי המלחמה עומדת להסתיים, אבל מי יכול להבטיח שאכן נזכה להשתחרר? שמועות הסתובבו במחנה שהרוסים מתקרבים, ושעוד מעט קט נצטרך לפנות את גלייויץ. מצד אחד, הייתה זו בשורה משמחת, סימן ראשון לכך שהעולם מתעורר סוף סוף מתרדמתו. אולי באמת נזכה עוד לחיות ולשמוח! אולם מצד שני, אם יפנו אותנו ויצעידו אותנו הרחק מהחזית, איך נתחמק ממוות בטוח על ידי הנאצים?

כעבור ימים אחדים התאמתו השמועות. הצוררים תיכננו להצעיד אותנו מחוץ לגלייויץ למקום אחר. ד"ר שיין נכנס למחנה ופקד לפתוח את המחסנים. "כולם, קחו כמה מזון שאתם חפצים. קחו כמה שתצליחו לשאת!"

למרבה הצער, היינו חלשות מכדי לשאת משקל רב למרחקים. אני לקחתי בקבוק מים וצנצנת דבש. בנוסף, היו לי שני סבונים ששמרתי, וכמובן, את תמונותיי היקרות.

הפינוי החל בחודש ינואר 1945. קודם פינו את מחנה הגברים, ואחר כך הצעידו אותנו בעקבותיהם. הנאצים אילצו אותנו להספיק מרחק של שישים קילומטר ליום. בחסדי ה', מזג האוויר לא היה קר מאד, אבל עם זאת, המאמץ היה מעבר לכוחותיהן של נשים רבות, שהתמוטטו על הכביש וחדלו לנוע. עד שהגענו לתחנת הרכבת, כבר התנודדנו כמו שיכורות, כשאנו

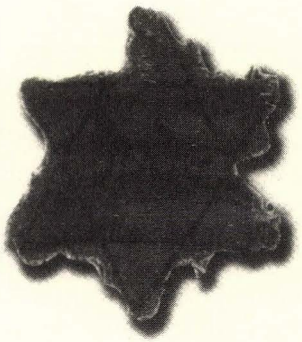
מחזיקות זו בזו בשארית כוחותינו. ד"ר שיין ליווה אותנו כשהוא רכוב על אופנועו, וניסה לנסוך עידוד ובטחון באלו שהיו על סף התמוטטות.

בבואנו לתחנת הרכבת, מזג האוויר הפך קר מאד. לנאצים, המכורבלים בתוך מעילי הצמר החמים, מזג האוויר לא הפריע, והם השאירו אותנו רועדות בקור האיום בזמן שהם דנו מה לעשות בנו. נראה שהיו חסרים קרונות. היו אלה קרונות בקר, חסרי גג. אנשי האס. אס. נסעו כמובן בקרונות רגילים, עם מושבים והסקה. הצלחתי להאזין לשיחתם, ונודע לי, שהוחלט לדחוס כמה שיותר אסירים לתוך הקרונות. אלה שלא יצליחו להיכנס ייהרגו על המקום. למעשה, היה זה היינו הך; הם ידעו ששולחים אותנו למקום שממנו לא חוזרים.

בכל קרון דחסו קרוב למאתיים נפש, גברים ונשים בנפרד. עמדנו כה צפופות עד שלא הייתה שום אפשרות להזיז איבר. נראה היה בלתי אפשרי לשרוד נסיעה כזאת. באותו רגע, האחראית הסלובקית הגיעה לקרון שלנו. אף היא נאלצה לצעוד איתנו. עתה, הסתכלה סביבה, וביהירות צוותה על אחת הבנות להביא לה כסא מהחדר שם ישבו מפקדי האס. אס.

חוצפתה עברה כל גבול, ויותר לא הבלגנו. "השתגעת?" צווחה אחת. "לא ייתכן! את בדיוק כמונו כעת!" "כל הרשעות שלך לא תעזור לך מאומה עכשיו!" צעקה שנייה. "לכי את, ותראי אם הנאצים יתנו לך כסא!"

היא ניסתה לצעוק, לאיים, אבל במבט חטוף הבינה כי כלתה אליה הרעה. היא כבר איבדה כל סמכות, ובעיני הגרמנים הייתה לא יותר מאשר עוד יהודייה שנואה. צעקנו עליה כולנו, ופרקנו את כל הכעס והמרי ששמרנו בלב מהתקופה שסבלנו ממנה בגלייויץ. כמה בנות, מהחזקות יותר, אף היכו אותה. היא התכווצה בפינתה בפחד אימים, ולפתע, נשאה את רגליה וברחה. לא שמענו מה עלה בגורלה, ולאף אחת לא היה אכפת. רק בורא העולם מסוגל להעניש אותה כראוי על הסבל המיותר שגרמה לבנותיו המיוסרות.

חלק ג'

מי יחיה ומי ימות

הנסיעה לרבנסברוק

הנסיעה בתוך הקרונות הפתוחים נמשכה שבועות. למרות הדוחק בקרון, סבלנו נוראות מהקור ומסערות השלגים, שהרטיבו אותנו עד לשד עצמותינו. נשים רבות לקחו איתן שמיכות, אולם גם אלו לא הועילו היות שהיינו חשופות לכל פגעי מזג האוויר. ועם כל זאת, היה בזה צד חיובי. הנאצים לא טרחו לספק לנו מזון או מים, לפחות יכולנו לבלוע את מי הגשמים והשלגים שירדו הישר עלינו.

לעיתים קרובות הרכבת נעצרה לכמה שעות, ולפעמים אף לימים שלמים. היה נראה שהנאצים מתקשים למצוא עבורינו מקום, ופשוט חיכו שנמות מרעב בתוך הקרון. בכל עצירה, היו מצווים עלינו להשליך החוצה את המתים ואת הגוססים.

למרבה הצער, קרונות הגברים התרוקנו בקצב מואץ מאד. התנאים הנוראים והדוחק גרמו לרבים מהם להתקוטט, דבר שגרם למותם של החלשים יותר.

בשלב מסוים, עת עברנו דרך צ'כיה, ריחמו עלינו כמה גויים וזרקו לחם ומוצרי מזון לתוך קרונות הגברים. מי שלא הצליח לתפוס את ה"מן" הזה, שנפל מהשמיים, היה באמת אומלל. אנשים נהרגו בשביל לתפוס משהו לשים בפיהם, והנאצים היו מרוצים ממספר המתים והפצועים שהורדו בתחנה הבאה.

בקרון שלי ובכל קרונות הנשים התנהגו יותר באדיבות. השתדלנו לעזור אחת לרעותה ככל האפשר. לעומת זאת, המצב החמיר בלילות; אור הירח השפיע לרעה על נשים מסויימות וגרם להן לאבד את שפיות דעתן. נמנענו גם מלהודיע לגרמנים, כשמישהי הייתה חולה או שהתמוטטה מהקור ומהרעב, כדי שלא יזרקו אותה מהרכבת למוות בטוח.

ככל שעבר הזמן, איבדתי את יכולת החשיבה. הרגשתי כאילו כל חיי הייתי בתוך הקרון. עדיין הייתה לי צנצנת הדבש שלקחתי עימי מהמחנה. פעמיים ביום, הייתי תוחבת אצבע לתוך הצנצנת ומלקקת מעט דבש. נתתי גם לנשים האחרות שהיו סמוכות אליי. צנצנת זו הייתה קטנה לאין ערוך לעומת מספר הנפשות שהחייתה, והזכירה לי את נס פך השמן הקטן של חנוכה. כאן, בתוך עומק הגהנום, המחשבה הזאת ניחמה אותי ונסכה בי כוח.

היו נשים שהביאו איתן קופסאות שימורים. על אף שתוכנן התרוקן כבר, קופסאות הפח היו יקרות מפז. הנשים קרעו פסים צרים משמיכותיהן הדקיקות וקשרו אותם לקופסאות. הן הורידו את הקופסאות מעבר לקצה העליון של הקרון ואספו לתוכן שלג, אותו יכלו להמס למי שתייה. לא תמיד השיטה פעלה לשביעות רצוננו. הקרונות עמדו ללא ניע זמן ממושך כל כך, ולכן השלג היה תדיר מעורב עם פסולת ושפכים. בכל זאת, הצמא איים להטריף את דעתינו, וללא כל ברירה אחרת עצמנו את העיניים ושתינו.

אישה אחת, אחות במקצועה, הצליחה לאגור כמות מסוימת של תרופות. כאשר נשות הקרון חלו בזו אחר זו, אישה זו פילסה לה דרך לכל חולה כדי לתת לה מזור, וכך הצילה רבות. לילה אחד, כשטיפלה באחת החולות, חמד לו אחד הנאצים לצון על חשבונינו. בלי הודעה מוקדמת, התחיל לירות לתוך הקרון הדחוס. נשים רבות נהרגו באירוע זה, ביניהן האחות האמיצה.

בזמן שהקרונות עמדו ללא ניע, נשים אחדות החליטו לנסות לברוח. גם אם ייתפסו, הן העדיפו מוות מהיר ביריה, מאשר

לסבול את עינויי הרעב והצמא. בזמן שהרכבת נעצרה בלילה באיזור מיוער, הן ברחו לכיוון העצים. אנו, שנשארנו בתוך הקרון, עצרנו את הנשימה, מתפללות בלבינו לא לשמוע את קול הנפץ של היריות. רוב הנשים נורו; בודדות בלבד הצליחו להימלט.

סוף סוף הנסיעה הגיעה לקיצה. היה מזעזע לראות את הבודדים שהצליחו ללכת על רגליהם ולצאת מהקרונות הפתוחים. כאשר יצאנו את גלייויץ היינו כאלף נפשות, גברים ונשים; פחות ממאה ושמונים אסירים שרדו את הנסיעה והגיעו לגיהנום הנקרא רבנסברוק.

הכרתי רבים מאלה ששרדו, אולם כעת לא ניתן היה להכיר אף אחד; נותר מאתנו אך צל מושחר ומיובש. ציוו עלינו לצעוד בזוגות לתוך תחום המחנה. בקושי הצלחנו לעמוד על רגלינו, החיילים דחפו והאיצו בנו בצווחות ובקני רובים, עד שהגענו לבנין רב מידות.

באותו לילה היה חושך מוחלט ודממה. ליבי צנח בקרבי עת הבנתי, שהריח האיום שהרגשתי בבואי הוא לא אחר מאשר צחנה של גוויות נשרפות. אכן, במחנה רבנסברוק פעלה משרפה. ללא שום ספק, לא נותר לנו זמן רב עלי אדמות.

בדרך, כאשר הובילו אותנו לשורה של צריפים ריקים, הצליחו כמה נשים ללחוש לקבוצת אסירים שעמדה בקרבת מקום. "מה יעשו איתנו?" שאלו חפוזות. "היקחו אותנו למשרפות?"

"כאן לוקחים את כולם למשרפות," ענה אחד ביבושת. "במוקדם או במאוחר, נמות כולנו."

אחר ניסה ללחוש מילות עידוד. "אי אפשר לדעת. אולי ישלחו אתכן למקום אחר, מקום בטוח יותר."

שלישי חקר: "אתם יהודים או נוכרים? את היהודים שורפים, אולם חלק מהנוכרים נשארים בחיים."

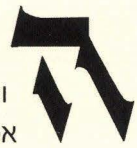
לבסוף הגענו לצריף – משכננו הארעי ברבנסברוק. המבנה הגדול היה מלוכלך וחשוך עם ריח של טחב. העששית הזעירה שדלקה בפינה רק הוסיפה לאווירת הנכאים. מעט החלונות

הקטנטנים – כולם שבורים – לא הועילו להפיג את הריח המבחיל והמחניק מהאסלה שעמדה בפינה.

ציוו עלינו להתכונן לשינה. "מיטותינו" היו דרגשים צרים מעץ לא מהוקצע. לשבת על הדרגש לא הייתה אפשרות, משום שבגובה של פחות משלושים סנטימטר הייתה קומה נוספת. הייתי כה תשושה שבקושי הצלחתי להחזיק את ראשי וניסיתי להסתדר איכשהו על פינת הדרגש. חשבתי שאירדם מיד, אולם לא הצלחתי. שכבתי ללא ניע, לא רוצה להפריע לאלו שנרדמו. מחשבות אימה התרוצצו במוחי וטרפו את דעתי, לא מניחות לי להירגע ולישון. אחרי כל מה שכבר עברתי, עכשיו אני כלואה במחנה המוות רבנסברוק. האם אמצא את סופי במקום השטני הזה?

דבקתי נואשות בתקווה היחידה שלעולם קיימת: ה'. הקדוש ברוך הוא יוכל להוציא אותי מהגהנום הזה. עליי להתחזק באמונה.

המשלוח שלי נעלם

השכמה ברבנסברוק הייתה לפני שש. בשש בדיוק היה עלינו להיות בחוץ, מוכנים למיסדר. גם חולים וחלשים מאד הכריחו את עצמם לקום ולהגיע בזמן אפילו בפסיעות מתנודדות. כל מי שנשארה לשכב הייתה צפויה למכות רצח בידי אחראית הצריף.

היינו חייבים לעמוד דום במשך שעות בקור המקפיא. מאין הנחישות הזאת להמשיך לחיות?! איך לא נכנענו לפיתוי להתמוטט בשלג ולתת לכדור אחד לגאול אותנו מייסורינו?!

הנסיעה הנוראית עד רבנסברוק ללא מזון או מים גבתה את המחיר מגופינו, שבלאו הכי היה רק עור ועצמות לאחר שנות המלחמה הארוכות. ואף על פי כן, עמדנו שם בכפור לבושים בלויי סחבות, דוממים וללא ניע, ונגד כל הסיכויים – עדיין חיים.

אחרי שעינו אותנו בעמידת דום זמן ממושך כל כך, שלחו אותנו לעבודה. משום מה, המשלוח שלנו מגלייויץ עדיין לא סודר בשום עבודה, ולכן שלחו אותנו חזרה לצריף. בהסתכלי על הסביבה המדכאת והמצחינה, חשתי שלא שפר מזלינו על פני אלה שנשלחו לעבודה.

מזונינו היחיד היה מרק מימי ומעופש. ידעתי, שלא אוכל להחזיק מעמד עם תזונה דלה זו, אולם דאגה זו נעלמה כשהרחתי את ריח העצמות הנשרפות שלפתע התחזק. שוב התחילו המשרפות לפעול. ידעתי, זה עניין של זמן עד שיגיע תורינו; רעדתי בכל גופי מאימת המשרפות. הרגשתי שאני נחנקת.

נודע לי, שאחת מחברות הילדות הטובות ביותר שלי, לאה גולנצר, נמצאת בצריף הסמוך. שמחתי הרבה למצוא אותה בין החיים הייתה מהולה בצער לראות גם אותה כאן במחנה המוות רבנסברוק, נתונה לאותו סוף מר. אסור היה להסתובב בין הצריפים, אבל החלטתי להסתכן וזחלתי לבלוק שלה תחת מחסה העשן הסמיך שהתפשט בכל המחנה.

לאה חיבקה אותי ודמעות זלגו על לחייה הכחושות. "את חיה!" לחשה. "ברוך ה' ששרדת עד עתה."

ישבתי לצידה על דרגשה הצר. למזלה, דרגשה היה בקומה העליונה וכך היה לה מקום לשבת זקוף ולנשום. "ספרי לי הכל," אמרתי לה. "אילו ניסים היו לך שאת עדיין בחיים?"

בלחש סיפרנו אחת לרעותה את מה שעברנו. סיפורה של לאה היה עוד יותר מזעזע משלי – היא הייתה באושוויץ. "איך הצלחת לסבול את זה?" לא יכולתי להתאפק מלשאול.

"עשיתי ככל יכולתי לשמור על מוחי שימשיך לתפקד. ברגע שהמוח נגמר, הגוף הולך בעקבותיו."

"ובכן, מה עשית?" חקרתי.

לאה התמקדה בנקודה במרחק ואמרה, "שמרתי שבת כל אימת שיכולתי. כל פעם שמצאתי פיסת נייר, הייתי עושה ממנה לוח, כדי לדעת מתי חל יום שבת קדש. ובבוא השבת, ניסיתי ככל יכולתי לא לחלל אותה."

תוך כדי שיחה, סיפרתי לה, שעדיין יש לי תמונות מהבית. לאה התלהבה. "אנא, הראי לי אותן!" התחננה.

התמונות היו תמיד שמורות איתי בתוך בגדיי, ועתה הוצאתי אותן ממחבואן, יחד עם פיסות הסבון שנשארו לי. לאה התבוננה בתמונות, שוקעת בגעגועים. התבוננתי יחד איתה, נזכרת באותה תקופה מלפני זמן כה רב, עת חיינו היו בטוחים ומאושרים.

לאחר זמן מה, לאה פנתה אליי. "מרים, האם ... תסכימי לתת לי כמה תמונות?" שאלה בהיסוס. "אני יודעת שזו בקשה גדולה, אבל את יודעת כמה זה חשוב ליי!"

לא עניתי לה מיד. הייתי קרועה בין הרצון לעזור ללאה ובין הרצון להשאיר את התמונות אצלי. לאה צדקה, זו אכן הייתה בקשה גדולה. תמונות אלה היוו את הקשר האחרון שלי עם עולם שכבר עלה בעשן ובלהבות ואיננו, והתקשיתי להיפרד מהן.

לפתע החלטתי להפסיק להסס. אם יש באפשרותי להעניק לחברתי את הרצון לחיות, איך אוכל למנוע זאת ממנה? מיד חילקתי את התמונות לשתי ערימות ונתתי לה אחת מהן.

דמעות נקשרו בעיניה של לאה. "תודה," היא לחשה. "בעזרת ה', אחזיר לך אותן אם נזכה להיפגש שוב."

אם נזכה להיפגש שוב! מילותיה החזירו אותי באחת למציאות. קפצתי בזריזות מהדרגש ובבהלה מיהרתי לצריף שלי. בשעה ששקענו בזיכרונות מהעבר, שכחתי לרגע היכן אנו נמצאות. התכוונתי לבקר את לאה רק דקות אחדות, אך שוחחנו במשך מחצית השעה! ידעתי שאצטרך לשלם ביוקר על זמן העדרי.

כשיצאתי מהבניין של לאה, הבנתי שאסור לי לרוץ באופן שיכירו בעובדה שאינני במקומי. לכן, התמזגתי עם קבוצת אסירות שעמדה בחוץ, והצלחתי להתחמק לצריף שלי מבלי שיבחינו לאן פני מועדות.

נכנסתי לצריף החשוך והמצחין ונעצרתי באחת כשהחדר מתערפל מול עיניי. הצריף היה ריק! כל אלו שהגיעו איתי מגלייויץ נעלמו.

מה קרה? לחשתי בקול, ליבי דופק בפראות. האם כל הבנות מהמשלוח שלי נשלחו למשרפות בזמן שישבתי עם לאה? רצתי אל מחוץ לבנין ותפסתי בידה של האישה הראשונה שנקרתה בדרכי. "מה קרה לנשות הצריף הזה?" שאלתי, רועדת כולי. "היכן הן?"

האישה משכה בכתפה. "שלחו אותן," אמרה בחוסר עניין. "אולי למחנה אחר, אינני יודעת".

אחוזת תזזית, חקרתי אסירות אחרות – כולן ענו לי תשובות דומות. אף לא אחת שמעה מה עלה בגורלו של המשלוח מגלייויץ. דחסו אותם לתוך אוטובוסים ושלחו אותם, אבל לאן, זאת לא ידעו.

המשכתי להסתובב כסהרורית במשך כל אותו יום. מה יקרה לי ברגע שיגלו אותי הנאצים – נערה בודדה שנעדרה ממקומה

ועכשיו אין לה מקום רשמי? ריח העצמות הנשרפות היווה תשובה לכל קושיותיי. ברגע שיגלו אותי, יהרגו אותי, ללא ספק. אם ייגש אלי חייל וישאל אותי שאלה, אהיה אבודה, שהרי איך אצדיק את עצמי?

ברדת הערב הוצפתי פתאום ברגש עז של ביטחון. ה' בוודאי שומר עליי. איש לא שם לב אלי, ואף גרמני לא תקף אותי או שאל אותי מה מעשיי. הזדחלתי חזרה לצריפה של לאה, ויחד עברנו את הלילה מצונפות על דרגשה.

בבוקר דשדשתי עם האחרות ונעמדתי דום במיסדר, תוהה איך להעביר את שעות היום, כדי שהצוררים לא ישימו לב אליי. מיד לאחר שנגמר המיסדר ראיתי כמה נשים מתגודדות בפאתי המחנה. "מה קורה?" שאלתי את אחת האסירות שעמדה סמוך.

"שולחים אותן," היא נאנחה. "זה קורה לעיתים כל כך קרובות. לאן שולחים אותן, זאת לא אדע."

החלטתי לנסות ולהצטרף לקבוצה הזאת. לא ידעתי להיכן אני נשלחת, אבל הרגשתי שיהיו לי יותר סיכויים כחלק מקבוצה מאשר כנערה בודדה, שאיננה שייכת לשום מקום. הצלחתי להתמזג עם הנשים האחרות שחיכו למשלוח, ונדחקתי איתן לתוך אוטובוס. התפללתי תפילת הודיה חרישית לקדוש ברוך הוא על כך שעלה בידי לבצע את תכניתי. ה' שמר עליי עד כה; הוא יתברך בוודאי יעזור לי ביעדי החדש, הבלתי ידוע בינתיים.

הסבל במחנה רייכלין

משלוח שלנו נלקח למחנה ריכוז רייכלין. כאן קיבלתי תזכורת מרה משהותי בגלייויץ, גם במקום זה האחראיות היו בנות יהודיות ממוצא סלובקי, ששנאו את הפולניות שהיו תחת שליטתן. הזדעזעתי מהרשעות שהפגינו כלפינו – רשעות שלא הייתה פחות מזו של הגרמנים.

נשלחתי עם קבוצתי לצריף שהיה כבר דחוס בנשים יהודיות, רוסיות, פולניות וצועניות. למרות הצפיפות, היה יתרון גדול למקום הזה על פני המבנה ברבנסברוק בכך שהוא היה, באופן יחסי, יותר נקי ומסודר. אפשר לומר שנהנינו מתנאי לוקסוס, כיון שכל אחת קיבלה דרגש שלם לעצמה.

הבוקר הפציע ורעדנו בקור מקפיא עצמות. כל אחת קיבלה חתיכת לחם מעופש ומנת "מרק", שלא היה יותר מאשר מים פושרים עכורים.

"את חושבת שיש לך את כל הזמן שבעולם," אמרה לי האחראית בבוז, כשראתה שאינני ממהרת לבלוע את מנתי המבחילה. "תכף תישמע צפירה למיסדר, והמאחרת תיענש."

מיקדתי אליה את מבטי. אישה סלובקית זו התגאתה בעובדה שהיא בת של רבי חסידי, ובכל זאת התלהבה מכל הזדמנות להפליא בנו את מכותיה. מאין שאבה כל כך הרבה שנאה כלפי אחיותיה הפולניות?

בעוד אנו עומדות, נשמעה הצפירה. בלי להתמהמה הסתובבתי ומיהרתי אל מחוץ לצריף כשאני לועסת את הלחם בדרך. לא התכוונתי להעניק לה הזדמנות לכבד אותי בתשומת לב מיותרת.

עמדנו בטורים ישרים, דוממות וללא ניע, עת הנאצים ספרו אותנו בקפדנות. לאחר מכן צעדנו אל מחוץ למחנה, מוכנות להתחיל עוד יום של עבודת פרך. לתדהמתי, עמדה תזמורת

קטנה שם על הכביש וליוותה אותנו בדרך למעמקי היער במנגינות עליזות.

שמעתי את המוסיקה כאילו מרחוק. הייתי מותשת ועברתי מדיי הרבה מכדי להאזין באמת. ואף על פי כן, הבנתי מדוע הגרמנים השמיעו מוסיקה – כדי להראות לעולם שהחיים במחנות היו נורמליים ונעימים. הנאצים היו נחושים בדעתם להשמיד אותנו, אבל רצו ששאר אומות העולם יחשבו שהם הגונים וטובי לב.

עד היום, אני עדיין תוהה מדוע היה כה חשוב לגרמנים להתחזות בפני שאר ארצות אירופה באיצטלה של הגינות. אחרי הכל, הם התנהגו גרוע יותר מחיות טרף; בעלי חיים אינם מפיקים שום הנאה מלגרום כאב, וכמובן, אינם מחפשים שיטות חדשות ושונות לעינויים ולרצח. ואף על פי כן, הקדישו הגרמנים מאמצים לא מבוטלים, כדי להסתיר את החייתיות שלהם מעיני הבריות. מדוע היה אכפת להם? אין לי הסבר אחר אלא שבתוככי ה"המן" שבכל דור קיים צורך להצטדקות.

אחרי שעות של הליכה, הגענו לקרחת קטנה ביער. הסתכלתי סביבי בחוסר הבנה. המקום הזה לא היה נראה שונה מכל מקום אחר ביער. עד מהרה הבנתי מה היה טיבה של העבודה. המפקד הנאצי נבח את פקודותיו: "להתחיל מיד לכרות עצים! כשאתן גומרות לכרות עץ, עליכן לשאת אותו חזרה למחנה."

לכרות עצים? אנחנו? התקשיתי להאמין למשמע אוזניי. רוב הנשים היו, כמוני, במצב גופני ירוד למדיי. איך אנו – נשים חלשות ותשושות – נצליח לבצע עבודה המיועדת לגברתנים? אך לא הייתה כל ברירה. מי שהתלוננה באה על עונשה באופן חמור ומיידי. בדומיה התחלקנו לזוגות והתחלנו לעבוד.

זו הייתה עבודת פרך, מתובלת בסאדיסטיות נאצית טיפוסית. טיפוסית בכך שבמבט ראשון, הדרישה הייתה סבירה בהחלט. אחרי הכל, כרתנו עצים המיועדים להסקה – משימה הגיונית ורציונלית. אולם, מה הגיוני בכך שהצעידו אותנו מרחק של

קילומטרים אל עבי היער ואילצו אותנו לשאת את העצים הכבדים חזרה למחנה? הלא יכולנו לבצע אותה המטלה בשטח היער הסמוך למחנה?

תשושה, הנחתי מכות חלשות עם הגרזן בבסיסו של עץ ענק. הזמן עבר בעצלתיים; הרגשתי שכל גופי זועק מכאב המאמץ. כשהגיע הזמן לחזור למחנה החזקתי בצד אחד של העץ והתנודדתי כל הדרך מלווה בנעימה עליזה ומלגלגת של התזמורת.

כשסוף סוף הרשו לנו לנוח, נרדמתי מיד, על אף הכאבים הנוראים שחשתי בכל איבריי. נראה היה לי, שזה עתה נרדמתי כששמעתי את הקול המתועב של האחראית הנוזפת בנו על "עצלותינו". יום נוסף של עינויים החל.

אחרי חודש של כריתת עצים קבלנו הוראות חדשות. מחסן עצי ההסקה התמלא, ולא היה עוד צורך בעצים. במקום זה היה עלינו לצעוד למעמקי היער במטרה לרסק אבנים לחתיכות קטנות שימושיות.

עבודת כריתת העצים ונשיאתם כילתה את כוחי והרגשתי שכוחותיי לא יעמדו במשימה החדשה. בקושי הצלחתי להרים את הפטיש הכבד, שלא לדבר על ריסוק אבנים.

מעט הכוח שעוד נותר בי היה אוזל תוך כדי הצעידה הארוכה והמעייפת – תמיד בליווי תזמורת. לא היה ממי לבקש עזרה או רחמים. לאן שפניתי נתקלתי באכזריות תהומית. לא הייתה לי ברירה אחרת אלא לנסות ולהשלים משימה בלתי אפשרית זו.

לא עבר זמן רב, והעבודה התחילה לתת את אותותיה בגופי ההולך ונחלש. יום אחד, כשחזרנו למחנה, ועמדנו בתור לקבל את מנת המרק המיימי, הרגשתי כאילו אני בוערת. עזבתי בלאט את התור וחזרתי לצריף, שם זחלתי עד דרגשי וניסיתי לתת מנוחה לגופי הדואב. קיוויתי שהאחראית לא תשים לב; כל מי שלא הצליחה לעמוד בקצב העבודה – אחת דינה למות.

חברתי הביאה לי מד-חום מבית החולים של המחנה ומדדה לי את החום שעמד על ארבעים מעלות.

"את חייבת לנסות לאכול, מרים," היא אמרה בדאגה. "את חייבת להתחזק כמה שיותר מהר!"

נענעתי את ראשי לשלילה. לאכול לא בא בחשבון, וגם לישון לא יכולתי, כיון שנתקפתי בשיעול טורדני בכל פעם שנשכבתי. בבוקר כבר הרגשתי כאבים חדים בבטן. כל הסימנים הראו על מחלת הטיפוס, שהשתוללה במחנה. באותו בוקר לא התייצבתי למיסדר. ידעתי, שאם אנסה לעמוד, מיד אתמוטט. מרוב חולי וחולשה, לא חששתי מהאחראית; שתצווח, שתקלל, ממילא לא יכולתי לזוז.

סשיה גרין, בת דודתי, הייתה כלואה במחנה רייכלין גם היא. באותו יום, כאשר צעדה לעבודה, היא שמה לב להעדרי, ותוך כדי הנפת הפטיש היא התקרבה בזהירות לאחת הנשים מהצריף שלי. "מה קרה למרים?" לחשה.

"היא חולה," ענתה האישה, גם היא בלחישה. "היא נשארה היום בצריף."

אחרי שהקבוצה חזרה למחנה, סשיה סיכנה את חייה והתגנבה למטבח, שם הצליחה בדרך לא דרך להשיג סיר קטן עם אטריות. באמצע הלילה היא זחלה עד הצריף שלי, וברחמנות אין קץ, האכילה אותי כאילו הייתי ילדה קטנה. בלעתי את האטריות אחת אחת, מרגישה איך שהמזון נוסך בי כוחות חדשים. בלילה שלפני כן הייתי משוכנעת שלא אראה יותר את אור השמש, אולם עתה, ליבי החל מתמלא תקווה קלושה. סשיה הייתה כמו המלאך רפאל והחייתה אותי, פשוטו כמשמעו.

בבוקר נעמדתי על הרגליים בעזרת שתיים מחברותיי כדי להתייצב למיסדר, לרוע מזלי האחראית שמה לב שאני נתמכת בהן. אם אתמול באורח נס ה' היכה אותה בסנוורים והיא לא הרגישה במחלתי, היום היא ראתה ולא התכוונה לעבור על כך לסדר היום.

"מה את עושה?" אמרה בזעף. "עמדי ישר! אינני מעוניינת לשמוע אותך מתלוננת. את לא יותר טובה מאף אחת אחרת!"

חברותיי היססו בראותן את רגליי הרועדות מהמאמץ לעמוד ישר. ססיה אכן עזרה לי לעבור את הלילה, אבל עדיין הייתי חולה וחלשה.

בחמת זעם ניגשה אלינו האחראית ודחפה את אחת הבנות הצידה. "שמעת אותי?" היא צווחה. "עמדי על רגלייך, כמו כולן!"

"יש לי חום," אמרתי בשקט.

היה, כנראה, מוגזם לצפות ממנה לרחמים. עיניה ירו גיצים והיא הרימה את ידה והנחיתה סטירה מצלצלת על לחיי. התנודדתי מעוצמת המכה – היחידה שקיבלתי במשך כל המלחמה. "גשי לאחות אם את חולה," אמרה בשאט נפש וסובבה אליי את גבה. "ואתן, למיסדר תיכף ומיד!"

ידעתי שיש סיכון רב לגשת לבית החולים; לגרמנים הייתה מעט מאד סבלנות עבור יהודים חלשים וחסרי תועלת. אף על פי כן הלכתי מיד לאחות שתבדוק אותי. היא מדדה לי את החום ונענעה בראשה. "אינך חולה די הצורך," אמרה קצרות. "החוצה! חיזרי לעבודה".

דמעות חולשה וייאוש ערפלו את ראייתי, כשחזרתי ברגליים כושלות למיסדר. מי יכול להבין את עומק המצוקה שחשתי באותו רגע? שוב, נתמכתי על ידי חברותיי כאשר צעדנו בדרך הארוכה למעמקי היער, כרגיל, בליווי התזמורת מעוררת הזעם. הכרחתי את עצמי להתחזק ומסרתי את כל כולי לבורא העולם. זו וודאי תהיה הליכתי האחרונה עלי אדמות, הטלתי ספק אם אכן אגיע עד אתר העבודה, אולם לא דאגתי. ה' עזר לי עד עכשיו, ואם הוא יתברך ירצה בחיי, אצליח לשרוד.

אחרי זמן שדמה לנצח, הגענו. ירדתי בכבדות לתוך אחד הבורות לשם שלחו אותי כבר בתחילת הפרויקט. נשמתי עמוקות והרמתי את אחד הפטישים. רציתי להתחיל לשבור אבנים אך פשוט לא הצלחתי. לא היה לי כוח. בלי לשים לב לכך, רפתה אחיזתי והפטיש נפל בקול עמום על הארץ לצידי.

בהיתי מולי, בלי רצון לעשות מאומה, ואילולי אחד החיילים הנאצים שראה אותי מרחוק, כבר הייתי נרדמת.

הנאצי ניגש אליי וחקר, "מדוע אינך עובדת?"

אפילו לא עלה על דעתי באותו רגע שחיי בסכנה, שהרי הוא יכול היה לירות בי על אתר. אחוזת ייאוש עניתי, "אין לי כבר אומץ או כוח."

הנאצי התבונן בי ארוכות ואז אמר בקול רפה, "היזהרי שלא יבחינו בך," ובלי להוסיף מילה הסתובב על עקבותיו ונעמד חזרה על משמרתו.

הבטתי על דמותו המתרחקת באי אימון. איש האס. אס. יכול היה להרוג אותי, ותחת זאת עזב אותי לנפשי. הרגשתי שכוחות חדשים ממלאים אותי. הנה, עוד הוכחה שהקדוש ברוך הוא לצידי ודואג שאשאר בחיים.

בינתיים השמש זרחה וקרניה החמימות ליטפו אותי במקומי שבבור. הוצאתי את פרוסת הלחם שקיבלתי בבוקר ולעסתי אותה לאט, מרגישה איך הכוח הטמון במזון דל זה מחלחל לכל איבריי. הרגשתי בטוחה, שיהיה לי הכוח להגיע חזרה למחנה ולהמשיך לחיות.

גודל מזלי, בכך שהתחזקתי מעט, התברר לי רק אחרי שחזרנו למחנה. שררה אנדרלמוסיה בעקבות בריחה של אחת הנשים הרוסיות. נענשנו כולנו בכך שהיינו צריכות לעמוד במיסדר זמן ממושך הרבה יותר. כאשר שחררו אותנו לבסוף לצריפים, סשיה הצליחה ללכת לידי ולמסור לי חדשה מסעירה.

"מרים, השמעת?" היא לחשה, פניה חיוורות ומבועתות. "כל אלה שנשארו היום במחנה או שהיו בבית החולים – חוסלו!"

בתנועה איטית הרמתי את ידי ונגעתי בלחיי. נותר עדיין סימן מהסטירה שקיבלתי בבוקר. מסתבר, שבזכות אותה סטירה ניצלתי. שוב נפעמתי מההשגחה שליוותה אותי לאורך כל הדרך, וממשיכה לשמור עליי. אע"פ שאינני מסוגלת ללמד זכות על האישה שהכתה אותי, היה ברור שבזכותה הצלחתי לעבור עוד יום במחנה בשלום.

לוקחים סיכונים

חיים ברייכלין הלכו ונעשו גרועים מיום ליום. עבודת הפרך יחד עם המחסור במזון נתנו בנו את אותותיהם. דבקנו נואשות בכל צל של תקווה. נערה אחת דיווחה שהיא שמעה שמחנה רבנסברוק, המקום משם הגעתי, נותר המקום היחידי באיזור שם עדיין פועלות המשרפות. אישה אחרת אמרה, שהרוסים מתקרבים, ושיש סיכוי שישחררו אותנו עוד לפני שניהרג על ידי הנאצים. כולנו הקשבנו והעמדנו פנים כאילו אנו מאמינות באמיתות השמועות הללו, אולם היה קשה להשלות את עצמינו בעודנו עומדות מול ייאוש מוחלט.

כל בוקר קיבלנו את מנת הלחם המעופש והמרק המיימי. היינו נפגשות בצריף, מנסות להתרחץ כמה שאפשר ואוכלות, חולמות בכמיהה שנינצל. נשים אחדות דברו על עברן, כשהן מפליגות בזיכרונות נוסטלגיים על אידיליה, שנראתה ללא ספק כפרי הדמיון. האם אכן היה זמן בו היינו נשים מן השורה, מאושרות וחופשיות לקיים את מצוות דתינו?

אחרות דיברו בלהט על האפשרות לברוח, והיו כאלו שדיברו בגעגועים על אוכל, מתארות מאכלים בריאים ומזינים, אותם לא ראינו כבר כמה שנים. רבות דיברו בצורה כפייתית, מתארות סעודות דשנות ומעדנים יקרים. אכן, האוכל העסיק את מחשבתנו תדיר. היה לנו כה מעט להשביע את רעבונינו, בעודנו עובדות במלאכה שמוצצת את שארית כוחותינו. איך לא נחשוב באופן אובססיבי על אוכל?

נשים ונערות רבות סיכנו את עצמן בניסיונות להתגנב למטבח ולנבור בתוך פחי האשפה, בתקווה למצוא חתיכת תפוח אדמה מעופשת או בצל מקולקל. הן אכן הצליחו פעם, פעמיים ואף יותר, אולם בסוף נתפסו בקלקלתן על ידי שומרי האס. אס. שהפליאו בהן את מכותיהם על פשען.

אין פלא שעונשים אלו נגמרו לעיתים קרובות במוות. יש הרי גבול למה שבן אנוש מסוגל לשאת. הנשים כבר היו חלשות וחולניות; רק בזכות חסדיו של הקדוש ברוך הוא, שהחליט להפר את חוקי הטבע, היו עדיין בחיים. אחרת, היו מתות מזמן.

אני עצמי מעולם לא העזתי להתחמק למטבח או למחסנים כדי לסחוב מזון, והסתדרתי עם המעט שקיבלתי. לא רציתי להסתכן במכות הרצח של השומרים הנאצים. רבות מאלה שסיכנו את חייהן לא היו יותר חזקות ממני, אולם הייאוש מסוגל לגרום לאדם לקחת סיכונים עבור דבר של מה בכך.

קרה, כאשר תפסו את אחת האסירות שמנסה לסחוב מזון מהאשפה, היו מענישים אף את עובדי המטבח. ייתכן, סברו, שהפועלים זרקו במכוון מזון טוב לאשפה, כדי שחבריהם יבואו לקחת. זה אכן התרחש כמה פעמים, אבל בדרך כלל, אלו שקיבלו את המכות הנוראות היו חפות מפשע.

בעוד רובינו רעבות ונאבקות להסתדר עם המנות הזעומות, רוב הסלובקיות נראו שבעות. כל תפקידי הסמכות היו מאויישים על ידי סלובקיות, והן דאגו שלחברותיהן לא יחסר מזון. לא ניתן היה להבחין, שבנות אלו מתקיימות באותם תת-תנאים של אותן אלו שסיכנו את חייהן עבור קליפת תפוח אדמה.

למרבה הפלא, גם הרוסיות הצליחו להסתדר טוב יותר מרוב האסירות האחרות, ועובדה זו הבעירה את חמתם של הגרמנים, שלא הבינו את פשר הדבר. אחרי תקרית הבריחה של האישה הרוסייה, ציווה מפקד המחנה לגלח את ראשיהן של כל הנשים הרוסיות, על מנת להקשות עליהן ניסיונות כאלה בעתיד. ולמרות היותן בולטות עם הקרחת שלהן, לא פחדו האסירות הרוסיות כלל, ואף המשיכו לחפש דרכי עזרה ומילוט.

השאלה איך הן משיגות מזון נשארה חידה. היו כאלה ששיערו, שהן נעזרות בגורמים מחוץ למחנה, אולם היה ברור שהדבר אינו אפשרי, כיון שהשומרים הנאצים היו מוצבים בכל פינה. מגדלי השמירה מסביב למחנה גם מנעו כל דרך לקבל עזרה מבחוץ. ולמרות הכל , הנשים והנערות הרוסיות המשיכו

להיראות בריאות, ולא התייאשו מלנסות כל דרך אפשרית לברוח.

בריחה מהמחנה הייתה נראית לי מגוחכת. היה פשוט יותר להימלט לתוך היער העבות תוך כדי הצעידות הארוכות בדרך לעבודה או במשך היום. רבות ניסו לברוח בדרך זו – מעטות הצליחו. ואף על פי כן, היו נשים שעדיין המשיכו לסכן את חייהן עבור נגיסה אחת או שתיים או עבור הסיכוי המפתה של חירות. ואמנם, חיינו היו כה מרים ונואשים, מה בעצם היה להן להפסיד?

השגחה פרטית

שבנו מצטופפות בצריף לאחר יום נוסף של עבודת פרך, משוחחות בינינו, כשלפתע קול מחוספס נשמע קורא מבחוץ: "החוצה! כולם החוצה!" הסתכלנו זו על זו בתמיהה ובאימה. מה פירושו של דבר? מדוע קוראים לנו למיסדר כעת?

בצייתנות מיהרנו החוצה והסתדרנו בשלושה טורים. אני התרגלתי לעמוד ראשונה בטור, וגם הפעם, הייתי ראשונה. מעמדה זו, יכולתי לראות מכונית יוקרתית החונה סמוך למשרד המחנה.

האחראית מיהרה לספור את כל הטורים כדי לוודא כי אכן כל האסירות נוכחות. עמדו שם כ-2000 נשים ונערות, כל אחת חוששת מה צופן לה העתיד. לחשושים עברו בין הטורים: "אומרים שיש שם שני מפקדים רמי-דרג."

"הם עונדים שורות של עיטורים על מדיהם."

"מה הם רוצים מאתנו?"

"לא ייתכן שזה מבשר טוב."

הדיבורים נדמו ברגע שדלת המשרד נפתחה. אדם גוץ עם שורות רבות של עיטורים על דשי מדיו פסע בגאווה. בדומיה וללא ניע, הבטנו עליו כשהוא מתקדם לעברינו בצעדים כבדים ובטוחים. מראה פניו גרם לי לצמרמורת. האיש בחן באיטיות כל אחת מקורבנותיו החדשים. לפתע, נחו עיניו הקרות עליי ונשארו לבחון אותי דקה ארוכה שדמתה לנצח.

ניסיתי לבלום את רגשי הבעתה שתקפו אותי. לא ייתכן שאיש זה זומם דבר טוב, וכעת הוא שם לב אליי באופן מיוחד. בלי לאבד את העשתונות, ביקשתי מכמה חברות לתת לי לעבור מאחוריהן, כדי שלא אהיה כה בולטת. כשעמדתי מאחורי שתי שורות של נערות הרגשתי בטוחה יותר. בינתיים פנה האיש לאחראית: "אני זקוק לשלוש מאות נשים. אני אשלח אותן לעבוד."

"כמובן," היא גמגמה.

ה"סלקציה" החלה. האחראית ספרה את הנשים שהנאצי רם-הדרג בחר. באופן שטני, הוא הצביע בעצלתיים על כל אישה שמצאה חן בעיניו, והיא נמשכה ממקומה ונשלחה לצד. לאחר זמן לא רב כבר עמדו שלוש מאות הקורבנות, אולם האיש לא היה שבע רצון. הוא בחן את הקבוצה בדקדקנות וניער את ראשו. "אני זקוק לעוד אחת," הכריז. הוא העביר את מבטו המרושע על כל הנשים העומדות במסדר ואז הצביע ישר עליי. "זאת."

ברגליים כושלות צעדתי קדימה. השלוש מאות הפכו לשלוש מאות ואחת. אפשר היה לראות בבירור את ידו של ה' בכל מהלך העניין. לא משנה מה נאצי זה זומם, רצונו של הבורא היה שאהיה חלק מהתוכנית.

אדונינו החדש פנה לאחראית. "דאגי לשים אותן בבלוק נפרד," ציווה. "אני רוצה אותן נבדלות עד שאתן לך הוראות חדשות."

בדומיה צעדנו בשורה עורפית בעקבות שומר נאצי לעבר בנין נפרד. הנאצי רם הדרג הביט בנו וכשראה אותנו נכנסות חזר למשרד לשוחח עם מפקד המחנה. בשעה שהדלת נסגרה אחרינו הסתכלנו אחת על רעותה: שלוש מאות ואחת נשים ונערות, שנבחרו למטרה מסוימת. מהי המטרה? מה רצה מאתנו אותו נאצי?

"מי זה היה?" שאלתי מישהי שעמדה לידי.

רובן לא ידעו, אולם אישה אחת ידעה גם ידעה. "מנגלה," היא לחשה בקול שקט כל כך עד שכמעט לא היה ניתן להבין. "זה היה מנגלה."

עולמי חשך עליי. ד"ר ג'וזף מנגלה, "מלאך המוות" מאושוויץ – הוא האיש שבחר אותנו עבור איזושהי מטרה מרושעת. היה לנו את ה"כבוד" להכירו פנים אל פנים ועתה נבחרנו על ידו... אבל לשם מה?

השעות זחלו לאיטן. החדר החשיך עם שקיעת השמש והיום העריב, אך אנו נשארנו מצטופפות יחד, מתלחשות ותוהות מה מחכה לנו.

הדלת נפתחה פתאום, אבל במקום מנגלה, ראינו את הצללית של האחראית בפתח. היא צעדה בבטחה לתוך החדר ובחנה כל אחת מאתנו. כל פעם שנתקלה בפולניה, היא נתנה לה חתיכת לחם ביד ואמרה לה לחכות ליד הדלת. אני עמדתי בפינה, אבל עד מהרה היא גילתה אותי. "גם את," היא סיננה מבין שיניה. "קחי את הלחם הזה וצאי החוצה."

נעמדתי ליד שבע בנות שנבחרו על ידי האחראית. כאשר יצאנו החוצה מצאנו שם שבע נערות סלובקיות, כולן חברות של האחראית. ללא אומר, הן עברו על ידינו ונכנסו במקומינו לתוך הבניין של הקבוצה הנבדלת. האחראית חזרה אלינו מיד ונעלה את הדלת.

"לכו בחזרה לצריפים הישנים שלכן," היא ציוותה, "ולא לומר מילה מכל המתרחש לאיש."

מדיי פחדתי ממנה מכדי שאתווכח איתה, אף על פי שלא הבנתי את פשר מעשיה. אם בחר אותנו מנגלה עבור יעוד כלשהו, מדוע, אם כן, היא הצילה אותנו – נערות פולניות שנואות נפשה – ושמה במקומינו את חברותיה? לא עבר זמן רב עד שקיבלתי מענה לתהייה שלי.

"מרים!" חברה אחת לחשה המומה. "מה את עושה כאן? חשבנו שלעולם לא נראה אותך יותר!"

"האחראית הוציאה אותנו מהבניין," הסברתי. "האם מישהי שמעה מה יעלה בגורלן של שלוש מאות ואחת הנשים שנבחרו על ידי מנגלה?"

הנערה הסתכלה סביבה לוודא שאף אחד לא מאזין לה. "הייתה שיחת טלפון במשרד, ואחת הבנות הצליחה לשמוע את תוכן השיחה. הנשים הנבחרות ישלחו למחנה חדש, שם יש שפע מזון ועבודה בקרבת מקום."

פתאום הבנתי. נודע לאחראית שהנשים שנבחרו יזכו לתנאים יותר טובים והיא רצתה שחברותיה ייהנו מכך. היא בוודאי לא יכלה לסבול שהפולניות ירוויחו, ולכן היא טרחה להוציא אותנו מהבלוק ולשים תחתינו את חברותיה, על מנת שהן ייסעו עם המשלוח למחנה היותר נוח.

מצב זה נמשך יומיים, כשהאחראית התייחסה אלינו מעט יותר באנושיות, כנראה מפני החשש פן נגלה למפקד המחנה את האמת. אבל אז נחתה עלינו הבשורה כי שלוש מאות ואחת הנשים והנערות שנבחרו יחוסלו. צבא רוסיה מתקדם כל יום, והגרמנים הבהולים היו מעוניינים להספיק להשמיד כמה שיותר יהודים.

האחראית התחלחלה. במו ידיה שלחה את חברותיה אל מותן! הבטתי בה כשהיא מסתובבת במחנה כאחוזת תזזית. היה לי קשה לרחם עליה אחרי מה שהיא עוללה לי ולפולניות האחרות, אולם ראינו שהיא על סף טירוף. אמנם, לא היה לה פנאי לחשוב בבהירות, כיון שבעוד זמן קצר מנגלה היה אמור לחזור למחנה כדי לבדוק את הקבוצה ה"מיוחדת" שלו.

לבסוף, נאמנותה לחברותיה הכריעה אותה. היא ניגשה אליי ואל שש הנערות האחרות בחמת זעם. "אני מחזירה אתכן," היא הכריזה. "בואו איתי עתה, ואל תאמרו מילה אחת!"

הלכנו בעקבותיה בדומיה, מודות על כך, שהיא לא בחרה להכות בנו על מנת להוכיח את סמכותה. לא ניסיתי להתנגד, אע"פ שידעתי שהיא מתכוננת שוב להחליף אותנו בחברותיה ולשים אותנו בקבוצה המיועדת לחיסול. לא חשתי שום פחד או אימה – רק תיעוב מכך שבת ישראל מסוגלת לרדת כך לדיוטה התחתונה ולהתנהג באופן כה אכזרי וסאדיסטי.

האחראית פתחה את הדלת של הבלוק ודחפה אותנו פנימה. כשהדלת נסגרה מאחורינו הסתכלנו זו בזו בדומיה. לא היה מה לומר, יכולנו רק לבטוח בה'.

למחרת בבוקר הגיעו הוראות חדשות למשרד המחנה. הנשים שנבחרו על ידי מנגלה יישלחו חזרה לצריף הרגיל עד

להודעה החדשה. למרות ההקלה הרגעית, לא היה נעים להיות שוב תחת פיקודה של אותה אחראית, שכה בקלות הייתה מוכנה לשלוח אותנו אל מותינו. שוב חזרנו לשיגרת המחנה ושוב צעדנו לעבודת הפרך כתמול שלשום.

עברו שמונה ימים. המשכנו לסבול בידי הנאצים הסאדיסטים ועוזריהם הסלובקים. אבל אז, ביום שישי אחר הצהרים, כשכבר צעדנו חזרה למחנה, ראינו דרך השער את המכונית המוכרת. מנגלה חזר.

בפסיעות נמרצות הוא ניגש למשרד המחנה. הבנו שהוא הגיע לקחת את קבוצת הנשים שלו. עד עכשיו ניתנה לנו אורכה, אולם שעת האפס הגיעה.

לאחר דקות אחדות הגיעה קריאה למיסדר. מיהרנו להסתדר בטורים, מנסות להשקיט את הלמות לבנו. מנגלה סקר את הקבוצה ופנה לאחראית. "אני רוצה שכל אלה שבחרתי יצעדו קדימה."

במשך שנייה שדמתה לנצח היססה האחראית. רוב נשות הקבוצה כבר צעדו קדימה, אבל אני לא ידעתי מה עליי לעשות. האם עליי להצטרף אליהן או לתת את מקומי לאחת מחברותיה של האחראית?

"רק אבדוק את הרשימה," היא גמגמה. מנגלה נעץ בה מבט קר כקרח בזמן שהיא החלה סופרת את השמות. שמעתי את מספרי וללא אומר צעדתי קדימה, יחד עם שש הנערות הפולניות האחרות. המספרים התאימו: שלוש מאות ואחת נשים שנבחרו ליעוד בלתי ידוע.

"העמיסו אותן על האוטובוסים," ציווה מנגלה ללא שהייה, ובלי מילה נוספת הסתובב על עקבותיו ונכנס למכוניתו. הנהג התניע את הרכב ולפני שהבנו מה קורה, נעלם מעינינו.

מחוץ לשערי המחנה חנו שלושה אוטובוסים גדולים שהמתינו לנו. השומרים דחפו אותנו עד השער. צעדתי זקופה מבלי להסתובב ולהסתכל על האחראית. מה שיהיה יהיה. הכל בידי ה'.

חזרה לרבנסברוק

וציאו אותנו דרך השער והעלו אותנו על האוטובוסים בקבוצות של עשר, כשכל העת חייל חמוש שומר את צעדנו. שמתי לב ל"קבלת פנים" שהקבוצה הראשונה קבלה מידי החיילים שעמדו סמוך לאוטובוסים ונחרדתי. כולן היו חייבות למסור את חבילותיהן וחפציהן; וכל דבר בעל-ערך נחטף מידיהן באלימות. שתי נערות לבשו חגורות עור על מדיהן המפוספסים ואחרת נעלה נעליים שעוד היו לה מהבית. את אלה הנאצים קרעו מהן בכוח. התנהגותם לא נתנה לי הרבה תקווה לעתיד.

הייתי בין עשר הנשים האחרונות לעלות לאוטובוסים. נראה, שהגרמנים כבר מיהרו, מפני שלא ערכו שום חיפוש אצלנו. בדרך נס תמונותיי היקרות ושני הסבונים נשארו ברשותי.

שתי קצינות של האס. אס. עלו לאוטובוס והתיישבו במושבים הראשונים. אחת רכנה קדימה ואמרה משהו לנהג שהנהן בראשו והתניע את המנוע. מרבית הנשים סובבו את ראשיהן אחורנית, כדי לראות את רייכלין בפעם האחרונה, טרם יעזבו את המקום הזכור לשמצה.

האוטובוס הרעיש בזמן הנסיעה ואיפשר לנו להתלחש בינינו בלי פחד. רוב הנשים ריחמו עליי באופן מיוחד.

"כל כך חבל לי עלייך, מרים," אמרה אחת. "את הרי קרבן חף מפשע. מנגלה בחר אותך, והאחראית הוציאה אותך ואחר כך החזירה אותך."

"ואת?" שאלתי בקול רפה. "מה פשעך? אלו עבירות נוראות ביצעת שמגיע לך עונש כזה?"

הנערה חייכה חרף הנסיבות האומללות; היא הבינה את כוונתי. כולנו היינו קורבנות חפים מפשע – כל פשעינו היה בכך שהיינו בנות ישראל.

הגיעה שעת בין הערביים של יום שישי. אחת אחת התחלנו לשיר בשקט זמירות שבת. כאשר הצטרפתי גם אני, אמרה לי

נערה אחת: "את יודעת מרים, יש לך כוח על-אנושי. אינני יודעת אם זה נובע מאמונה או שמא מקלות ראש."

הסתכלתי עליה בחוסר הבנה. "למה את מתכוונת?"

הנערה משכה בכתפיה. "את היחידה שמנגלה בחר במכוון. זה היה ברור לכולנו. למנגלה כבר היה את שלוש מאות הנשים שרצה, ואז החליט שהוא זקוק לאחת נוספת: את."

"אתן לך סימן," ניסיתי להתבדח. "אם יביאו אותנו לכפר נופש, זו תהיה הוכחה שמצאתי חן בעיניו."

"כפר נופש?" אמרה אחת הנשים בחוסר אימון. "רוצח נאלח כמו מנגלה מסוגל לעשות דבר כזה?"

"נו, טוב. אם זה יהיה עוד גיהנום, לפחות אנחנו רגילות לזה."

תוך כדי שיחתינו, התקרבה אחת הנערות בזהירות לחלק הקדמי של האוטובוס. כשהיא חזרה, ידיה רעדו ופניה היו חוורות כסיד.

"זה עתה הקשבתי לקצינות." גמגמה. "הם מתכוננים לקחת אותנו לרבנסברוק!"

רוחי צנחה בקרבי. די באיזכור שם המקום המבעית הזה להעלות באפי סירחון של עצמות שרופות. רבנסברוק – המקום שם חיסלו חצי ממחנה אושוויץ. אם זה יעדינו, אין שום דרך להינצל.

הגענו לשערי מחנה המוות רבנסברוק – זו לי הפעם השנייה. בפעם הראשונה ניצלתי בנס; האוכל לקוות לנס נוסף?

החושך כבר כיסה את כל האיזור. במקומות אחרים בעולם, חשבתי לעצמי, אם יהודים עדיין קיימים, בוודאי כבר קיבלו את שבת המלכה. אולם עבורינו, כאן במחנה, מוקפות חיילים מכל עבר, מנוחת השבת רחוקה עד מאד.

בעזרת כידונים ואלות דחפו אותנו למבנה מסתורי שטרם ראיתי ברבנסברוק. השומרים ציוו עלינו להתייצב בטורים, ואז הכניסו את השורות הראשונות לתוך הבניין וסגרו מאחוריהן את הדלת. אנו, שעדיין נשארנו בחוץ, הסתכלנו זו בזו בבעתה.

אחרי רבע שעה הגיח חייל נאצי מתוך הבניין ונעמד מולנו. "הקבוצה הבאה," נבח, ועשרות נערות כפופות קומה דשדשו פנימה. שוב נסגרה הדלת, ולמרות שהתאמצתי להקשיב לא נשמע כל רחש – שום קולות, קריאות או צרחות. לא ניתן היה לדעת מה מתרחש.

סשיה, זו שהצילה את חיי במחנה רייכלין, עמדה איתי בחוץ. "אף לא אחת יוצאת מהבניין," אמרתי לה. "הגענו כנראה לסוף הדרך."

סשיה הנהנה בדומיה. לא היה מה לומר.

הוצאתי את חבילת התמונות שלי, החצי שנותר לי אחרי שהתחלקתי עם חברתי לאה, והראיתי לה אותה. "אלו תמונות מהבית," מלמלתי. "אנא, שימי לב למקום שאני מחביאה אותן, כאן מאחורי הקרש הזה סמוך לדלת. אם יקרה לאחת מאתנו נס ונצא מכאן בחיים, אבקש ממך לקחת את התמונות."

סשיה הנהנה שוב ונגעה בידי, בניסיון להפיח בי מעט עידוד. היא ידעה כמוני שבעוד דקות ספורות יקראו לשתינו, ואז ללא ספק, כל הדאגות יהיו מאחורינו.

עוד קבוצת נשים כבר הספיקה להיכנס לבניין. הדלת נטרקה מאחוריהן. התחלתי לומר וידוי. ביקשתי מה', שכל הצרות שעברתי, יכפרו על עוונותיי. לא ייתכן, כך חשבתי, שחטאיי מרובים עד כדי כך שהצרות הנוראות לא הספיקו לכפר עליהם, כמה כבר הספקתי בחיי הקצרים? הקבוצה האחת לפני האחרונה נכנסה וסשיה גם. המשכתי להתפלל ולערוך חשבון נפש אחרון. התחננתי לה' שנזכה לתחיית המתים – האפשרות היחידה שמשפחתי תוכל להתאחד שוב. מחשבותיי הופרעו באחת ברגע שהדלת נפתחה בפעם האחרונה כדי לקלוט את הקבוצה הנותרת.

כשעיניי התרגלו לאור שבחדר, לא האמנתי למראה עיניי. כל הנשים והנערות היו עדיין בחיים! חלקן התקלחו, אחרות עמדו בתור, מחכות שיבדקו אם הן נגועות בכינים. בנות רבות כבר הסתובבו מגולחות, הוכחה לכינמת שהשתוללה במחנות. רובן

כבר סיימו, והיו כבר נקיות ולבושות. האם אני חולמת, או שמא זו עוד תכנית שטנית במטרה לגרום לנו להאמין שאנו בטוחות, בשעה שבאמת אנו פוסעות היישר אל המוות?

בתום טיפול הניקיון הצעידו אותנו בקבוצות של שלוש. סשיה, בעזבה את הבניין לפניי, דאגה להוציא את תמונותיי ממקום מחבואן, ומסרה לי אותן כשעל פניה חיוך רחב. אחזתי אותן בחוזקה, מודה לה' שעדין נותר לי קשר אחרון לחיי הקודמים.

הובילו אותנו לצריף במרחק מה מהצריפים האחרים במחנה. לתדהמתי, בצריף היה חשמל, שירותים שימושיים ורצפה נקיה. גם לא היה מאד קר. הסתכלנו זו על זו, תוהות אם כל זה אכן קורה באמת. אולי אנו חולמות!

לא היו דרגשים אך כל אחת מצאה לעצמה מקום על הרצפה הנקייה. תוך שניות אחדות נרדמתי.

באותו לילה, חלמתי על אבי זצ"ל. ראיתי אותו בדמיוני לעיתים קרובות, אבל זו הייתה הפעם הראשונה שראיתי אותו בחלום מאז שנפטר. בחלומי, שהיה כל כך ברור ואמיתי, הוא היה נראה בדיוק כפי שזכרתי אותו – יושב בראש השולחן רכון על הגמרא. אע"פ שלא החלפנו מילים בינינו, די היה לי לראות את דמותו. פירשתי את חלומי כסימן, שאבי היקר יודע היכן אני, ושהוא מעתיר לפני כסא הכבוד עבורי. הקריאה למיסדר החזירה אותי באחת למציאות הקשה של רבנסברוק, אולם הרגשתי שמחה פנימית עמוקה כאשר נזכרתי בחלומי. אבא איתי; יש לי סיכוי.

חבילות ממתקים

מסדר היה שקט ורגוע יותר ממסדרים קודמים. קבוצתינו, המונה שלוש מאות ואחת, עמדה מבודדת מכל שאר הבלוקים והצריפים. כאשר שחררו אותנו אמרו שמי שרוצה יכולה ללכת לעבודה אבל לא חייבים. אף לא אחת בחרה ללכת לעבודה.

זו הייתה תקופה מוזרה, מין מצב של אי וודאות; לא הבנו מה זוממים הגרמנים. לא ספגנו מכות ולא פגעו בנו; שיכנו אותנו בצריף נקי ולא הכריחו אותנו לעבוד, אולם כל זה לא הצליח למחוק את הריח הנורא מהמשרפות. אכן, לא יכולנו להסיח את דעתינו לרגע מהעובדה שאנו אסירות במחנה המוות רבנסברוק!

ימים אחדים עברו, ואז אשר יגורנו בא: "כל היהודים להתאסף מידי!"

יותר ממחצית נשות הקבוצה היו יהודיות. עינינו התמלאו ייאוש בשעה שיצאנו החוצה ונעמדנו דום, מחכות לסוף. חייל האס. אס. צווה עלינו לצעוד למשרד המחנה.

כשהגענו למשרד, להפתעתינו הרבה מצאנו פקיד שחיכה לנו עם מריצה מלאה חבילות. הפקיד מסר לכל אחת מאתנו חבילה כבדה, שאותיות באנגלית ובולים אמריקאיים התנוססו עליה. "אחרי שתגמרו את זה, תבואו לקבל עוד," הכריז הפקיד.

הסתכלנו סביבנו בחוסר הבנה. מה פשר החבילות הללו? במצבינו הנוכחי, כמעט שלא הצלחנו לשאת משקל כה רב, בקושי חזרנו לצריף עם החבילות המסתוריות בידינו.

כאשר פתחנו את החבילות, נגלה לעינינו אוצר של ממש: שימורי טונה, סלמון, ובשר; שוקולד, צימוקים, קרקרים ואגוזים. נגעתי באריזות בעדינות, כמעט מצפה שהן תעלמנה תחת מגע ידי. כל חבילה הכילה יותר מזון ממה שהאמנתי שעדיין קיים בעולם האכזרי הזה.

התברר, שהחבילות נשלחו על ידי אגודת ישראל בארה"ב. הדבר היה לפלא בעינינו שהגרמנים הסכימו להעביר לנו אותן. העולם מתעורר סוף סוף מהתרדמה העמוקה שאחזה בו. עדיין יש מי שדואג לנו ושפועל למענינו. התחלנו להאמין שאולי נינצל בסוף.

התחלתי למיין את המצרכים השונים ולהחליט מה לאכול קודם. במאמץ עליון התגברתי על התאווה לדחוף אל פי את כל האוכל בבת אחת; קול פנימי הזהיר אותי, שזה עלול להיות מסוכן. אחרי כל כך הרבה שנים של תת תזונה, אסור יהיה להעמיס על המערכת מזון כבד ושומני.

נשים רבות נזהרו כמוני, אולם היו כאלה שלא הצליחו להתגבר. הפקיד גם הבטיח חבילה נוספת למי שתגמור את הראשונה, לכאורה, היה חבל להחמיץ את הזדמנות הפז הזו. למרבה הצער, החבילות היוו סם מוות לנשים אלו. שתיים מחברותיי התחילו לסבול מכאבי בטן חריפים לאחר שבלעו את מחצית תכולת החבילה. אחת שכבה לידי, כשהיא מחזיקה את בטנה ומיללת בכאב. רציתי בכל מאודי לעזור לה, אבל היה מסוכן לדווח לגרמנים.

בלילה, הרגשתי שנהיה לי פתאום צפוף. בחושך נגעתי בחברתי והרגשתי שבטנה התנפחה והכפילה את מימדיה. בבוקר ראיתי בבירור שהיא נפחה את נשמתה.

כבר הייתי מורגלת למראות מעין אלו, אולם המקרה הזה השפיע עליי קשות. הנערה לא נפטרה בעקבות מכות או עינויים אלא ממזון ששלחו לה יהודים מאמריקה. לא בכיתי, אמנם, כיון שכבר לא נותרו לי דמעות. יחד עם חברה אחרת עטפתי את גופתה בשמיכה מרופטת ולקחתי אותה אל מחוץ לצריף. אי אפשר היה לקבור אותה, הנחנו אותה בעדינות בתוך תעלה, סמוך לשער המחנה. לחשנו תפילה קצרה ועזבנו את המקום.

הצללים באים והולכים, חשבתי לעצמי בתוגה. נשלה את עצמינו אם נחשוב שאפשר לרמות את מלאך המוות. עלינו אמנם להשתדל להאריך את חיינו כמה שניתן – אין לנו רשות

לגרום לעצמנו למות – אבל הרגשתי שלא אחזיק מעמד עוד זמן רב. בדרך זו או אחרת, אשתחרר ממחנה המוות רבנסברוק.

בלילה הרגשתי מותשת, גופנית ונפשית, וישנתי שינה עמוקה. הייתי זקוקה נואשות למנוחה זו, אך התרדמה שנפלה עליי סיפקה הזדמנות לאחת האסירות לשלוף את חבילתי מתחת לראשי באמצע הלילה. כשהתעוררתי למחרת בבוקר הבחנתי שנעלם כל רכושי – לא רק החבילה מאמריקה, אלא גם הסבון והתמונות שלי ששמרתי איתי במשך כל שנות המלחמה.

רועדת, ניגשתי לכל נשות הקבוצה וחזרתי שוב ושוב על אותן המילים: "אינני חפצה לדעת את זהותה של מי שלקחה ממני את החבילה. לא אכפת לי מהסבון ומהבשר ומכל השאר. רק, אנא, שתשאיר לי את התמונות על הרצפה ליד הדלת בדרך למסדר. אני לא אסתכל, רק שתחזיר לי את התמונות."

בסופו של דבר, אף לא אחת הודתה בגניבה, אבל כאשר יצאתי למסדר מצאתי את התמונות על הרצפה ליד הדלת. הרמתי אותן ואמצתי אותן אל ליבי. אוכל להסתדר ללא סבון, אולם תמונות אלו היו חשובות לי יותר מכל.

אחרי המסדר שוב הציעו חבילות לאסירות היהודיות. עיניהן של הגויות ירו גיצים בקנאתן בנו. החבילות היו מיועדות אך ורק ליהודים. הפעם, לאחר המראות המבעיתים של נשים שמתו מהמזון העשיר, היינו כולנו יותר זהירות.

הרגשנו שאין ביכולתינו לשמוח על אף המזון היקר. עברנו יותר מדיי, והרגשנו שבורות ורצוצות בגוף כמו בנפש. היה לי קשה להאמין שאי פעם משהו ישתנה לטובה.

ועם כל זאת, על אף הייאוש שכירסם בלבי, ניצוץ של אמונה עדיין בער עמוק בפנים. חוויתי כל כך הרבה ייסורים וצרות ולמרות הכל, עדיין יכולתי לעמוד על רגליי ומוחי תפקד. ישנה סיבה לכל הצרות שהתרגשו עליי. ברצות ה', אנצל.

מושיעים משוודיה

צוהרים שוב קראו ליהודיות מקבוצתינו להתייצב למסדר. ספרו אותנו שוב ושוב ולאחר מכן, הציעו חבילה נוספת. אף לא אחת ניגשה לקחת את החבילה השלישית; פשוט היינו חלשות ותשושות מכדי לשאת משקל נוסף. אחרי שספרו אותנו בפעם המי יודע כמה, קאפו אחת הכריזה שעומדים לשלוח אותנו מהמחנה. בהלה תקפה אותי – לאן אפשר לשלוח אותנו אם לא היישר למוות?

לפתע הגיע בריצה קאפו אחר, ודיווח לאחד הקצינים שיקחו אותנו רק מחר.

"בסדר," אמר הקצין. "אבל תדאג לבודד אותן. אנו לא רוצים לערבב את אלה עם השאר."

לא ידעתי איך לפרש מילים אלו, אבל זמן רב למחשבות לא נותר לי. הצעידו אותנו בגסות למבנה קטנטן ודחפו אותנו פנימה, כשהדלת ננעלת מאחורינו. היינו כה צפופות עד שבקושי היה מקום לעמוד ובוודאי לא לשבת. סבלנו יותר מאשר בנסיעה ברכבת לרבנסברוק; אז לפחות הקרונות היו פתוחים לאוויר. עתה היינו דחוסות בחדר מחניק ללא שירותים וללא חלונות. נראה היה לי, שהגרמנים נחושים להרוג אותנו פה, כשאנו נמצאות כפסע מהחופש.

במשך כל אותו היום השאירו אותנו נעולים בחדר ללא מזון, שתייה או אוויר. הזוועה של אותו לילה לא ניתנת לתיאור, והרבה נשים נפחו את נשמתן.

הגיע הבוקר והדלת נפתחה בבת אחת. לא הכרנו אחת את השניה – היינו רק צלליות אנוש. כאשר דידינו החוצה, מועדות ונופלות, אמר חייל האס. אס. שהצעיד אותנו: "לעמוד זקוף! להחזיק את הראש ישר!"

הסתכלתי עליו בהשתאות. הייתכן שחיות האדם של אתמול הפכו לפתע לבני אדם? אך שכחתי אותו ברגע שראיתי מה

מחכה לנו בשערי המחנה. שישה או שבעה אוטובוסים גדולים ונוחים, שסמל הצלב האדום מתנוסס עליהם חנו שם בחוץ. כמה אנשים, לבושים בטוב טעם, עמדו בסמוך והתבוננו בנו בעניין רב. כשהתקרבנו, הם ניגשו אלינו וסייעו לנו לעלות על האוטובוסים. מאוחר יותר, התברר לנו, כי אלה היו נכבדים שוודיים, רמי-דרג, וביניהם הרוזן ברנדוט, אשר הגיע במיוחד לוודא שנועבר מהמחנה בשלום.

הרב יעקבסון מגיש לגרף ברנדוט מגילת כבוד של הצלב האדום הבינלאומי

שומר שוודי מחויך עזר לנו להסתדר במקומותינו באוטובוס, והתייחס אלינו בכבוד גדול. הוא חילק מציות, לחמניות ומיני מתיקה, ואמר שבקרוב נקבל ארוחה חמה.

"אל תדאגו," הוא אמר ברכות. "אתן כבר לא שבויות. אנו לוקחים אתכן לחופש."

כבר שמענו הבטחות כאלה בעבר, אולם הפעם הרשיתי לעצמי לקוות שהדבר אמיתי. בנות אחדות החביאו בחשאי את המציות והלחמניות מתחת לבגדיהן. השומר שם לב לכך וצחק. "יותר לא תצטרכו לאגור מזון. אל דאגה. תקבלו עוד, כמה שתרצו!"

לאט לאט, נרגענו והתחלנו לאכול את המציות. בחסדי ה', המזון היה קל לעיכול ומזין. ברגע שהאוטובוסים יצאו לדרכם והשארנו את מחנה המוות רבנסברוק מאחורינו, לא יכולתי שלא לחשוב על האחראית מרייכלין. היא שלחה אותי בכוונה לרבנסברוק בחושבה ששם אמצא את מותי, אך הקדוש ברוך הוא סובב שדווקא ברבנסברוק תגיע ישועתי. מלך שוודיה החליט להציל אותנו מידי הנאצים, ואילולא הייתי במקום הנכון בזמן הנכון, לא היה לי כל סיכוי להינצל.

תוך כדי נסיעה אפשר היה לראות שהמלחמה עדיין נמשכת במלוא עוזה. שני הצדדים היו נחושים להשיג כמה שיותר.

מטוסים כיסו את פני הרקיע, ורעש מחריש אוזניים של פצצות נופלות נשמע ללא הפסקה. הצטופפנו יחד בכל פעם ששריקת פצצה עברה מעל ראשינו, חרדות פן נמצא את מותינו כאן, על סף השחרור.

למרות הסימון הברור של הצלב האדום על גבי האוטובוסים, ספג רכב אחד מכה ישירה. כמה נשים נפגעו, שתיים נפצעו קשה. הסתכלתי דרך החלון איך מובילים את הפצועות אל מחוץ לאוטובוס ההרוס – ה' שלח לנו תזכורת אחרונה ומרה של המציאות בשטח. התפללתי שבקרוב נזכה לישועה השלימה.

תחילת השיקום

סוף הגענו ללובק, עיירת גבול שקטה ששימשה לנו מחנה מעבר. צוות מסור של רופאים ואחיות עזר לנו להתכונן לנסיעה לשוודיה. הם ערכו בדיקות רפואיות בצורה יסודית אך עדינה, ומתנדבות זהירות עזרו לנו להתרחץ באמבטיה הראשונה לה זכינו זה כמה שנים. הובילו אותנו לאולם גדול עם שורות של מיטות נקיות, מוצעות בכלי מיטה לבנים וריחניים. הייתי לבושה בכתונת לילה חדשה והתענגתי על הרגשת הניקיון. השכיבו אותנו ונתנו לנו הוראות מפורשות להישאר שם ולהתחזק.

לאחר זמן כה רב של ייסורים והתעללות, היה נפלא להרגיש שוב כאדם בעל צלם אלוקים. כבר לא הסתכלו עלינו כקבוצה של יהודים שנואים, אלא התייחסו אלינו בכבוד, כאל אנשים מן היישוב. אני עדיין זוכרת את פליאתי בשעה שאחת האחיות עצרה ליד מיטתי ביום הראשון ושאלה אותי לשמי. בהיתי בה כלא מבינה. לא יכולתי להאמין ששואלים בשמי במקום לצפות ממני לדקלם את המספר שרשום על ידי. חזרתי להיות בן אדם!

שהינו שבוע בלובק, ובמשך כל הזמן הזה היינו תחת פיקוח קפדני של הצוות הרפואי. הם השתדלו ככל יכולתם לעזור לנו להתאושש ולהתחזק. מתנדבים הביאו לנו מגשים עם ארוחות, שכללו מוצרי חלב ומאכלים מזינים וקלים לעיכול. רבות מאתנו התקשו לבצע פעולות פשוטות, והמתנדבים האכילו אותן בסבלנות וברחמנות אין קץ. היינו לא יותר משלדים מהלכים; אני עצמי שקלתי כ-36 קילו.

החום והמסירות של הצוות סיפקו לנו עידוד ונחמה אף יותר מהאוכל המזין ומהטיפול הרפואי. השבוע חלף במהירות, וכבר היינו מוכנות להמשיך בדרכינו לשוודיה, שם, בעזרת ה', תינתן לנו ההזדמנות להחלים ולהשתקם.

למרות כל החיזוק והעידוד שקבלנו, התחלתי לשקוע במחשבות נוגות, כשארזתי את מעט חפציי. גם פניהן של

חברותיי שיקפו את הדאגה ואת חוסר הוודאות. מנוחה של שבוע רק הדגישה את מצבינו האמיתי, והזכירה לנו את הסיוט הנוראי שעזבנו מאחורינו. אנו ניצלנו על ידי נס גלוי, אולם, מה עם אלה שעדיין נמקים שם במחנות? מה עם משפחותינו וידידנו אותם לא ראינו זה חודשים ושנים? פתאום הרגשתי גל של בדידות שאיים למוטט אותי. האם יש לי סיכוי למצוא את שארית משפחתי האהובה?

הנסיעה לשוודיה הייתה פחות מפחידה מאשר הנסיעה ללובק, אך היא הייתה רווית מתח. המלחמה עדיין נמשכה, ופיצוצים ועשן סמיך היו מראות של יום יום. בחסדי ה' הגענו בשלום למשכננו החדש.

השמש זרחה במלוא הדרה בדיוק כשנכנסנו לעיר מלמה. היה משונה לנשום אויר צח עם ניחוח של פריחה במקום צחנה של המשרפות. מוכות אלם התבוננו בדומיה, כשהרכב עצר ליד אולם רחב ידיים. קבוצת יהודים קטנה עמדה בחוץ, ממתינה בקוצר רוח לבואנו. רגשי גיל הציפו אותי בראותי מספר רב כל כך של יהודים שומרי תורה. הם קיבלו אותנו בחום והובילו אותנו לאולם, שם הייתה מוכנה לכבודינו ארוחה קלה כשרה. רב העיר, הרב בלוך והשוחט, הרב ישראל חסדן, אמרו דברי חיזוק ונחמה. רציתי מאד להישאר בקרב הקהילה הדתית של יהודי מלמה, אולם חילקו אותנו במהירות לקבוצות ונשלחנו לבתי הבראה שונים, כדי שנחלים ונתחזק.

מיינו אותנו לפי מצבינו הבריאותי. אלו שמצבן היה קשה או שסבלו ממחלות מדבקות, נשלחו לבתי הבראה מתאימים, שם יוכלו לקבל טיפול רפואי הולם. מי שסבלה מחולשה ומתת תזונה נשלחה למקום אחר; בחסדי ה', התחזקתי מעט עד שסווגתי עם הקבוצה של הבריאות יותר.

מעוני החדש היה הסנטוריום בעיירה ג'רוס, לא רחוק מעיר הנמל גוטברג. כל פליטות השואה היו חייבות לשהות בבידוד במשך תקופה של שלושה חודשים, עד שיותר להן להסתובב

חופשי, אבל בנות אחדות היו כל כך חולות שנשארו שנים ארוכות בסנטוריום ללא יכולת לצאת.

בתי ההבראה היו סגורים למבקרים עם גדר גבוהה, שהקיפה את כל מתחם הסנטוריום – זאת מחשש שנדביק את תושבי המדינה. תקופת הבידוד לא הייתה נוחה, אך התאזרנו בסבלנות וחיכינו עד שיגיע היום בו נוכל להתחיל לחיות חיים תקינים ונורמליים.

אע"פ שהיינו מנותקות מהעולם החיצון, נראה היה שהשוודים לא יכלו להתאפק מלבוא ולראות אותנו. להיכנס לשטח בית ההבראה היה אסור להם, אולם לעיתים קרובות ראינו משפחות שלימות עומדות מעבר לגדר ובוהות בנו בהתפעלות. בעיניהם היינו פלא שאין כדוגמתו בתולדות האנושות. כדי לעזור לנו ולתת לנו הרגשה שאנו רצויות, הם הביאו לנו מיני מאכל וחפצים שונים, וכשנודע להם שאסור להם להתקרב אלינו ולהעניק לנו את מתנותיהם ישירות, הם נראו מאוכזבים באמת. תהיתי לעצמי איך תיראה הפגישה בינינו כשכבר יותר להם לפגוש אותנו.

בתוך בית ההבראה, קיבלנו מזון באיכות גבוהה ביותר, תוך כדי בדיקה לעיתים קרובות, לראות אם כבר התחלנו לעלות במשקל. כשבמשך הזמן לא עליתי מספיק, הדאגתי את האחות, אך היא לא הייתה צריכה לחקור הרבה בשביל לגלות את הסיבה: לא אכלתי שום אוכל מבושל או בשרי.

כאשר הרב בלוך והרב חסדן קבלו את פנינו בעיר מלמה, אכלתי את הארוחה שהגישו בלי שום חשש, אולם כאן, בבית ההבראה, לא היה לי שום ספק שהמזון העשיר, שהרופאים והאחיות נתנו לנו, אינו כשר. וכיון שכך, הסתפקתי במוצרי חלב, בפירות, בירקות ובלחם, וסירבתי לנגוע במאכלים שהכינו במטבח הטרף.

האחיות לא הרפו וניסו לשכנע אותי לאכול. "את כה חלשה, וחייבת לאכול טוב כדי לחזור לעצמך," טענו. "כולן אוכלות את האוכל שאנו מגישים, אל תהיי יוצאת דופן!"

איך יכולתי להסביר לגויים טובי הלב האלה שבמשך שנתיים וחצי, כששהיתי במחנות וראיתי את המוות מולי בכל פינה, לא נתגאלתי בנבילות וטריפות, ועכשיו שאכשל?!

האחיות המשיכו במסע השכנועים שלהן והזמינו מומחה שיבוא ויבדוק אותי, וינסה לשכנע אותי לאכול בשר, אך עמדתי בתוקף בסירובי. הבנתי שהן הסיקו שאיבדתי את שפיות דעתי כתוצאה מאירועי המלחמה, שאם לא כן, כיצד ניתן להסביר את סירובי לאכול מהמאכלים המזינים והטעימים?

כאשר האחיות התייאשו סוף סוף, נשמתי לרווחה. סיפקו לי ירקות נוספים ומאכלים אחרים, כדי להשלים את תפריטי הדל. כאבה לי הידיעה שהנני היחידה בין מאות ניצולות בבית ההבראה, שמתעקשת לשמור על כשרות ומסורת. גם כשהקהילה היהודית שלחה אלינו סידורים ונרות שבת, נשארו חפצים יקרים אלו ברובם ללא שימוש.

מדוע רק אני דבקתי במסורת אבותיי? תהיתי.

בשנים הרבות של הדיכוי, ההשפלה והסבל שעברו עליהן, לא היה ניתן לדון אותן על שפנו עורף למורשתן ושפרקו עול תורה ומצוות. אך עתה, כאשר אנו מתחילות להשתקם, האם לא תרצינה לשמור על סממני יהדותן?

כעבור שבועות אחדים, ניגשה אליי אחת האחיות בזמן הארוחה. "מה שלומך, מרים?", היא שאלה בחיוך.

"ברוך ה', בסדר," עניתי.

"יש לי חדשות משמחות עבורך," היא אמרה בהסתכלה על מגש האוכל שלי. "יש כאן עוד שתי נערות כמוך."

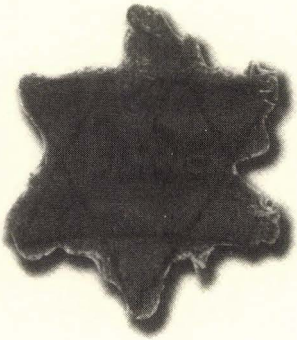
"כמוני?" שאלתי והרגשתי איך פעימות לבי מואצות.

"כן. גם הן אינן מוכנות לאכול בשר ומסתפקות בירקות ובמוצרי חלב. את בוודאי תרצי לפגוש אותן. עדיף שתשארנה שלושתכן יחד, על מנת שנוכל לעזור לכן."

בקושי הצלחתי לרסן את שמחתי הרבה. "כן, בוודאי!" גמגמתי. "זה יהיה נפלא!"

"טוב," חייכה האחות שוב. "אשלח אותן אלייך."

לפתע הרגשתי אושר מתפשט בכל איבריי, וממלא את הריקנות שהעיבה עליי במשך כל תקופת החלמתי. יותר לא אהיה בודדה, יצטרפו אליי עוד שתי נערות כלבבי, בנות ישראל שלא נטשו את דת אביהן חרף כל מה שעברו. שלושתנו יחד נוכל לשקם את עצמנו ולחיות שוב כמו יהודים.

חלק ד'

שיקום

אחיות מחנה

ריידל ושרה הגיעו לחדרי זמן קצר לאחר מכן. על אף הרקע השונה שלנו – פריידל הגיעה מחמלניק ושרה מקראקא – מיד הרגשנו קירבה מיוחדת, ועובדת היות שלושתנו בוגרות "בית יעקב" מנעה כל אפשרות לחילוקי דעות. מאותו יום ישבנו שעות יחד והעלינו זיכרונות מהימים שעברנו במסדרונות של "בית יעקב": המורות, המנהלות, החומר הלימודי והבנות שהכרנו. הרגשתי כאילו פריידל ושרה הן חברות ותיקות.

בזמן שלא שוחחנו אודות "בית יעקב", דברנו על משפחותינו. הרגשתי רווחה עצומה לתאר את אווירת התורה ויראת השמיים בביתנו לבנות שהבינו והעריכו מושגים אלו. סיפרנו בגעגועים על הורינו ואחינו, על הבתים החמים והמאושרים שהיו ואינם. הזיכרונות גרמו לנו לדבוק זו בזו ביתר שאת, ביודענו שלעולם לא נתראה שוב עם בני משפחותינו.

"יש לי שני אחים בארגנטינה ואחות בארץ ישראל," סיפרתי פעם אחת. "לו רק יכולתי ליצור אתם קשר! הייתי רוצה להודיע להם שאני חיה."

"אין לך את הכתובות שלהם?" שאלה שרה.

משכתי בכתפי בחוסר אונים. "אינני זוכרת. תמיד כתבתי את המכתבים עבור אמי, ולכן אני אמורה לדעת את הכתובות, אבל כמה שאני מנסה, אינני מצליחה להיזכר!"

"אל דאגה," ניחמה אותי פריידל. אני בטוחה שעם הזמן, כשתתחזקי יותר, תיזכרי."

ואכן, לאט לאט התחלנו להתאושש. האחיות שידלו אותנו במסירות אין קץ לאכול, וכעבור זמן מה התחלנו שלושתנו להעלות קילוגרמים חיוניים לגופינו המצומק. כשקצת התחזקנו יצאנו יחד לטיולים ארוכים, ואז היינו משוחחות על עתידינו בניסיון לשים מאחורינו את הכאב והסבל של העבר. הקירבה בינינו העמיקה עוד יותר, והרגשתי שפריידל ושרה הנן אחיותיי לכל דבר.

שבועות אחדים לפני תום תקופת הבידוד, הגיע פקיד לחדר האוכל עם הודעה. "אני שמח לבשר כי ממשלת שוודיה החליטה להעניק לכן שי," הוא אמר בחיוך לבבי.

זמזום של התרגשות עבר בין השולחנות. מה זה יכול להיות?

"הממשלה אישרה קצבה של עשרה כתרים דמי כיס לכל אחת מכן. תוכלו לקבל את הקצבה כל שבוע."

שאגות שמחה נשמעו בערבוביה. מי היה מצפה לכזאת נדיבות? יותר מהמסירות ומטוב הלב של הסגל הרפואי, העניקה לנו מחווה זו הרגשת עצמאות וביטחון עצמי. הרגשנו שהתמיכה הגשמית הזו נותנת לנו עידוד נפשי שיעזור לנו בדרכינו להשתקם.

שרה, פריידל ואני החלפנו מבטים מרוגשים. אולי הכסף הזה יוכל לפתור לנו את הבעיה להשיג מזון כשר! יותר מאוחר, כשישבנו בחדר ודנו במצב החדש עלה במוחנו רעיון. עוד מעט תיגמר תקופת הבידוד ונוכל לצאת ולערוך קניות עם דמי הכיס שלנו. ואז במקום להשתמש בכסף אך ורק בעבור צרכינו האישיים, נפריש כל שבוע חלק עבור מאכלים לסעודה שלישית. לא נאכל לבדינו, אלא נזמין לסעודה כל מי שתרצה להשתתף. קיווינו, שעל ידי כך אולי נוכל ללבות את הניצוץ היהודי בלבותיהן של הבנות האחרות. אולי שולחן השבת, שיזכיר להן את מה שראו אצלן בבית, ימשוך אותן לחזור למורשת אבותיהן.

ספרנו את הימים שנותרו עד שנוכל לצאת אל העולם החופשי ולהיות כמו אנשים רגילים, בעלי חופש תנועה ואפשרות לצאת אל הרחוב, ולרכוש כל מה שלבנו חפץ. במשך כל אותה תקופה, המשיכה ממשלת שוודיה להעניק לנו את הקצבה השבועית בנוסף לבגדים וללבנים. הקהילה היהודית המשיכה אף היא לשגר אלינו תשמישי קדושה ששימחו אותנו מאד. רק העובדה שהבנות האחרות עדיין לא התעוררו העציבה אותנו.

סוף סוף נגמרו שלושת חדשי ההסגר, ושערי ג'רוס נפתחו לרווחה. נשים ונערות רבות ניסו למצוא עבודה, אולם בלי ידיעת השפה לא נשארו להן הרבה אפשרויות, ואחדות בלבד מצאו עבודה, שבה לא היה צורך בידיעת השפה. רבות מאתנו יצאו את מתחם בית ההבראה רק כדי להסתובב ברחובות ולראות שוב את העולם. היו עדיין כאלו שהיו רתוקות למיטה מפאת חולשה או מחלה.

חברותיי ואני החלטנו להוציא לפועל את תכניתנו. בכסף שחסכנו הצלחנו לקנות מזון עבור סעודה שלישית, שכללה מדי שבוע לחם וסרדינים או דג הרינג. לעיתים עלה בידינו לחסוך מעט יותר ואז הגשנו גם מלפפונים ועגבניות. התפריט היה אמנם פשוט למדי, אבל העיקר, הוא היה כשר.

לשמחתנו הרבה, התכנית הצליחה מעבר למשוער. כל שבוע, נוספה עוד בת למעגל שלנו להתחמם מאווירת השבת הטהורה, יחד עם זמירות ודברי תורה. סיפרנו ספורים שזכרנו מ"בית יעקב" ולמדנו פרקי אבות ופרשת השבוע. לאט לאט גדלה קבוצתנו, כששולחן השבת שלנו עורר ביותר ויותר נערות זיכרונות עמומים וגעגועים לעבר.

כעבור זמן מה, היו שש נערות מנויות על ה"קבועות", ועוד רבות אחרות הגיעו גם כן, אם כי בצורה פחות סדירה. כל פעם, שראינו בנות מתחילות להדליק נרות בליל שבת ומגלות עניין ביהדות, היינו אני ו"אחיותיי" מאושרות.

כאשר ערכנו סעודה שלישית, היו בנות שנשארו מחוץ למעגל, סקרניות אך אינן מעיזות להצטרף. עשיתי את עצמי כאילו אינני מבחינה בהן, ביודעי, שהעיקר במקרים כאלה היא הסבלנות. בעזרת ה' בעוד שבועיים או שלושה הן תרגשנה בטוחות דיין להצטרף אלינו, וליהנות מהעושר הרוחני, שנעשק מאתנו במשך שנות המלחמה האבודות.

אולם, שמחתינו לא הייתה שלימה גם כאשר ראינו איך נשמות טועות אלו חוזרות לצור מחצבתן. איום חדש, באיצטלה של ידידות ולבביות, הדאיג אותנו. בתחילה, הייתה נראית הסכנה לא מזיקה, אולם, למעשה, היא איימה לקרוע את הניצולות הבודדות האלה מחיק היהדות לנצח.

הדרך להתבוללות

אזרחים השוודים, שעד עתה התבוננו בנו דרך הגדר, התחילו לזרום בהמוניהם דרך השער הפתוח של בית ההבראה. הסיבה למשיכתם אלינו הייתה הרצון לחזות באודים המוצלים מאש התופת שהתרגשה על אירופה. הם היו סקרניים לדעת, אם כל סיפורי הזוועות ששמעו היו נכונים ומדויקים. אך מאידך, הם היו מונעים גם על ידי רגש עז של רחמים ודאגה לזולת. העם הטוב הזה, שממשלתו חטפה אותנו מתוך לוע הארי, רצה פשוט לסייע לנו לבנות את חיינו מחדש. רבים מהם סברו, שהסיוע המשמעותי ביותר שיכולים להעניק הוא להקנות לנו את דרכי חייהם, על מנת שנהפוך לחלק אינטגרלי מחברתם.

אנו לא דיברנו שוודית, אבל רבים מהם דיברו גרמנית, שהיא דומה מאד לאידיש, ואיכשהו הבנו אותם. אחרים הסתדרו עם שפת הידיים. המזון והמתנות שהרעיפו עלינו הביעו יותר מכל את רצונם להעניק לנו חיבה ושייכות.

אחת החברות שלי בשם רוז התיישבה עם בעלה בעיירה קטנה בשוודיה. זמן קצר לאחר נישואיה היא גילתה לשמחתה, שהם עומדים להיות הורים. כאשר הגיעה שעתה ללדת, היה בעלה בעבודה, ולא הייתה לה כל דרך להודיע לו. שכן שוודי שם לב למצוקתה, ובלי אומר ודברים הניע את מכוניתו והבהיל אותה לבית החולים, שם ילדה בת בריאה ושלימה. דוגמה זו היא רק אחת מיני רבות לטוב ליבם ולנדיבותם של השוודים, שניסו בכל דרך להקל מעלינו.

השוודים, לא רק שהרעיפו עלינו מתנות, אלא גם הזמינו אותנו לבוא ולבקר בוילות היקרות שלהם. משפחות שלימות הגיעו לבית ההבראה והביאו עימן חברים ומכרים, שחפצו לפגוש אותנו ולשוחח. טרם לכתם תמיד הזמינו אותנו לבוא לבקר, ואמרו שכל חפצם היה לארח אותנו.

לא נעלם ממני הכאב וחוסר ההבנה בעיניהם של גויים אלה, עת פריידל, שרה ואני סירבנו בנימוס אך בתוקף להזמנותיהם האדיבות. הם, כמובן, לא הבינו שאין לנו כל עניין לבקר אצלם. לא נאכל את מזונם, ובוודאי שלא נתחבר עם ילדיהם. כאב לי לפגוע במיטיביי, אך לא הייתה לי כל ברירה.

אחרות לא הסכימו אתי. בנות רבות היו מרוצות מתשומת הלב ומההתעניינות שגילו השוודים כלפיהן, וקבלו את ההזמנות בשמחה וברצון. נערות אלה מצאו אצל גויים אלה עולם אחר – עולם של חום, עושר וידידות כנה. לאחר שש שנות אימה וזוועות מלחמה, הן היו רעבות למעט חום ואהבה, והיו אסירות תודה לאלה שפינקו אותן וסיפקו את כל רצונותיהן.

הכנסת האורחים השוודית הייתה לשם דבר, וכאשר הגיעו הבנות לבתי מארחיהן, הם מצאו את השולחן ערוך בכל טוב, עם מעדנים מיוחדים ליד צלחתה של כל בת. התייחסו אליהן בידידות ובכבוד. כשהגיע הזמן לחזור, היו עוטפים המארחים במפית את כל מה שנשאר, ונתנו לבנות לקחת איתן. כיון שהכיבוד היה מיועד לאורחים, הם לא רצו ליהנות ממנו. האירוח היה באמת מיוחד, ולעיתים קשה היה להכיר בכך, שמגמתם האמיתית של השוודים היא למשוך אותנו לדרך חייהם.

אבל חייבים לזכור שחסד לאומים – חטאת! השוודים רצו בכל מאודם שהבנות היהודיות תשתנינה ותתאמנה את אורח חייהן לחיי הגויים.

הם היו משוכנעים, שהבנות שלנו תקפוצנה על ההזדמנות להתחתן עם ילדיהם ולהתחבר לעולמם. מהרגע שנערה הסכימה לביקור הראשון, הייתה זו רק שאלה של זמן עד שתקלוט את דרכם ואורח חייהם של מארחיה הגויים.

רוב הנערות, שקיבלו את ההזמנות הבלתי פוסקות, נשארו בבית מארחיהן רק יום או יומיים עד שחזרו לבית ההבראה. אבל ההזמנות חזרו שוב ושוב. אלו שהתביישו בתחילה להתארח, מצאו את עצמן בהמשך נכנעות לפיתוי ונשארות לתקופות ארוכות של שבוע ואף יותר.

באופן בלתי נמנע, הן התחילו לספוג את אופי מחשבתם של מארחיהן, השתתפו באירועים שלהם, התחברו עם ילדי מיטיביהן ואף התלבשו כמו השוודים. לבי נקרע, כשנוכחתי לראות, שחלקן לא חזרו יותר לבית ההבראה והתבוללו לגמרי בעם השוודי, אבודות לנצח!

אני זוכרת בחורה אחת, שכל משפחתה ומכריה נספו, ושכתוצאה מכך, נהייתה מרירה ובודדה. היא הייתה להוטה לקבל כל הזמנה, וכשהתיידדה עם משפחה שוודית מסוימת, שפינקה אותה והרעיפה עליה מתנות יקרות ותשומת לב תמידית, ניתקה כל קשר עם מכריה היהודיים ובילתה את כל זמנה עם ידידיה השוודים. קשה היה לשכנע אותה, שקשר זה מזיק לנשמתה ושאך רע יצא ממנו. לצערי, לא הסכימה נערה זו לכל דברי היגיון שנאמרו לה, וכאשר עמדה על טעותה נאלצה לשלם מחיר כואב, ולבסוף ברחה לארץ ישראל בודדה ומלאת אכזבות.

הטרגדיה הזו לא הייתה היחידה. נערות רבות ששרדו את ניסיון הרצח של גופן בשנות השואה, נכנעו לרצח הרוחני במקלט השוודי ונטשו את מורשתן. העם השוודי, ברצונו הכן לסייע לשארית הפליטה, הצליח לעשות את מה שלא עלה בידו של היטלר ימ"ש בעצמו: השמדת העם היהודי.

מפגש מטעה

בין האורחים הרבים שזרמו כל יום אל בית ההבראה, בלט במראהו אדם אחד. שמחתינו לא ידעה גבולות לראות איש שעל פי מראהו החיצוני נראה היה יהודי, אולי אפילו חרדי. האיש חייך אלינו ודיבר בנעימות. "בנות דתיות!" הוא אמר. "כמה נחמד לראות!"

האיש דיבר אידיש! כמעט בכיתי מרוב אושר. סוף סוף, יהודי אמיתי.

"אתה גר כאן?" שאלתי בהתלהבות.

"כן, בעיר גוטברג, מאד קרוב לכאן."

"שמעתי על המקום," עניתי. "כמה זמן אתה גר שם?"

"שנים רבות," הוא ענה. "עוד מלפני המלחמה. אשמח לעזור לכן בכל מה שתרצו. אני מכיר את האזור הזה היטב."

"האם ישנם עוד יהודים דתיים כאן?" שאלה שרה, בקול רווי געגועים.

חיוכו דהה מעט. "לא הרבה."

"נו, לפחות אתה בעצמך דתי," אמרה פריידל.

חיוכו של האיש דהה עוד יותר. "אממ, כן. תספרו על עצמכן. מהיכן אתן? האם מישהי מכן מגליציה? יש לי קרובי משפחה שם, אך לא שמעתי מהם מאומה מאז פרוץ המלחמה."

לא יכולנו לעזור לו, אבל סיפרנו לו על עצמנו, ושאף אנו עדיין לא הצלחנו לאתר קרובי משפחה. תוך כדי השיחה, הזכרתי שאנו בנות "בית יעקב", ושקשה לנו ללא מזון כשר ובהעדר אווירה דתית. שרה הנהנה בכובד ראש. "אם רק היה מקום כשר שם יכולנו לשהות," היא נאנחה. "אולי אתה מכיר מקום כזה?"

האיש חשב לרגע ולפתע חייך. "כן, אני חושב שאני מכיר מקום שיתאים לכן. יש רב גדול שגר בשטוקהולם הבירה. במקור הוא מהמבורג שבגרמניה, אבל בנס הוא נמלט דרך

דנמרק והתיישב בשוודיה. הוא פתח אכסניה עם אוכל כשר לכל דורש."

"מי הוא?" שאלה פריידל בקוצר רוח. "איך קוראים לו?"

"הרב זאב יעקבסון."

הייתי המומה. הרב זאב יעקבסון! השם הזה נסך בי הרגשה נעימה. לפני המלחמה מאמריו הופיעו תדיר בעיתון "בית יעקב" של פולין. הרב יעקבסון היה דמות מוכרת וחשובה; נוכל ללא ספק לסמוך עליו שיעזור לנו לדבוק בתורה ובמצוות. קרנו שלושתנו מאושר.

"איך ניצור עימו קשר?" חקרה שרה.

האיש הרהר לרגע ואמר, "אוכל ליצור איתו קשר בעבורכן. אולי תבואו בעוד כמה ימים לבקר אותי ואת משפחתי בביתנו. בינתיים אשתדל להתקשר לרב יעקבסון או למצוא מישהו שיעזור לכן להגיע לשטוקהולם."

הודינו לו שוב ושוב. בקושי יכולנו להאמין למזלינו הטוב. בחסדי ה' מצאנו יהודי אמיתי שהיה מוכן לעזור לנו. בלהיטות רשמנו את כתובתו והבטחנו לבוא בקרוב לבקרו.

כעבור יום או יומיים נסענו כבר לגוטברג לבקר את ידידינו החדש. ברגע שהגענו לעיירה הקטנה, ביקשנו מעוברים ושבים להסביר לנו היכן נמצאת הכתובת שהוא מסר לנו. כבר ידענו מספיק שוודית על מנת שיבינו אותנו, אולם שם הרחוב לא היה מוכר. אחרי בירורים רבים מצאנו אדם שהכיר את המקום. מיהרנו לעלות את שלוש המדרגות אל ביתו של האיש ולצלצל בפעמון.

הדלת נפתחה על ידי היהודי בעצמו, שקיבל אותנו בשמחה ובסבר פנים יפות. הוא הוביל אותנו לסלון והציע לנו לשבת. "רק דקה," הוא אמר כשהוא ממהר למטבח. "אביא מעט פירות."

בזמן שחיכינו הסתכלתי סביבי. החדר היה מרוהט בפשטות אך בטוב טעם. ליד הקיר היה ארון ספרים גדול, אולם יכולתי להבחין רק בספרי קודש בודדים. מבטי נח על אדן האח שם היו מונחות שתי תמונות ממוסגרות בכסף, אחת של אישה ואחת

של בחור. התבוננתי בתמונות מקרוב. לא האישה ולא הגבר היו נראים יהודים, ובוודאי לא דתיים. לשניהם היה שיער בלונדיני בהיר, והבחור היה לבוש גלימה וכובע מטקס סיום אוניברסיטאי. מה מקומן של תמונות אלו בביתו של יהודי דתי?

מארחינו חזר והניח צלחת עם פירות על השולחן. הוא ישב מולינו והתחיל לשוחח בנעימות.

הוא חייך ואמר, "הצלחתי ליצור קשר עם הרב יעקבסון. אני חייב לומר לכן שהוא היה מאושר לשמוע עליכן. שמחתו לא ידעה גבולות, כאשר שמע, שאתן נחושות בדעתכן כל כך לשמור כשרות ולהישאר נאמנות לתורה."

עינינו ברקו מאושר ושאלתי בלהט, "האם יש דרך בה נוכל לנסוע לשטוקהולם ולבקר אותו?"

"אין צורך, הרב מתכונן להגיע אליכן לשוחח ולבקר."

לא יכולנו לצפות לחדשות מרנינות יותר. הודינו לו שוב ושוב, אך היהודי ביטל את תודותינו בהינף יד ובחיוך מבויש.

"אתה יכול לספר לנו עוד על איך הרב יעקבסון ניצל מהנאצים?" שאלתי.

"כן, איך הוא הצליח להגיע לשוודיה?" התפרצה פריידל.

"ככל הידוע לי, הוא היה הרב של מחזיקי הדת בקופנהאגן," הוא ענה. "נדמה לי שהוא כיהן כרב במקום במשך שמונה או תשע שנים עד 1943, כאשר הנאצים פלשו לדנמרק. אז עזרה המחתרת הדנית למשפחתו לברוח לשוודיה. שמעתי שהם חצו את הים בסירה רעועה ושבניסי ניסים הצליחו להגיע לחוף מבטחים."

"ברוך ה'!" אמרתי. "ועכשיו הוא כאן."

"כן, כאמור הוא מתגורר בשטוקהולם, והוא יבוא, כנראה, בקרוב לג'רוס לפגוש אתכן."

תוך כדי השיחה, לא יכולתי להתאפק והתבוננתי שוב בתמונות. ישב לפניי יהודי נפלא, כל כך שמח לעזור לשלוש יתומות אומללות פליטות שואה. מה, אם כן, הקשר שלו לאנשים שבתמונות?

היהודי שם לב למבטיי החפוזים לעבר אדן האח והוא נעמד. "את רוצה לדעת מי הם האנשים בתמונות?" הוא אמר והרים את תמונתו של הבחור.

"אה, לא, מה פתאום," אמרתי במהירות. לא רציתי לחטט בחייו הפרטיים.

פניו לבשו ארשת רצינית והוא הניח בחזרה את מסגרת הכסף. "זה הוא בני, בטקס סיום האוניברסיטה. וזאת..." הוא הרים את התמונה השניה. "זאת אשתי. היא גויה שוודית."

הרגשתי כאילו הנחיתו עליי מכת מחץ. התבוננתי בו בהלם. זה לא ייתכן!

"אשתך?" שאלה שרה, לחיה סמוקות ממבוכה. אם אשתו גויה, אז כמובן גם בנו.

הוא התיישב שוב ולא הסתכל בנו ישירות. "כן," ענה חרישית.

"וכשרות?" שאלה פריידל. "איך אתה שומר על כשרות אם אשתך אינה יהודיה?"

הוא לא ענה. זו הייתה התשובה.

"ושבת?" שאלתי בקול רפה.

הוא השפיל את מבטו. "אנא, קחנה משהו לאכול," הוא אמר בלי להתייחס לשאלתי. "תאכלו פירות."

לא יכולנו להכניס מאומה לפינו מרוב צער. איך זה קרה? כיצד מסוגל יהודי זה, בעל נשמה כה רגישה, המוכן לעזור לנו בשעה שהיינו כה זקוקות לעזרתו, לחטוא כך? איך אדם שמתלבש, מדבר ומתנהג כיהודי מסוגל להתחתן עם גויה ולפרוק עול?

השיחה כבר לא קלחה כמקודם. כל שאלותינו נענו בחצאי תשובות, בלי חרטה, רק צער על כך שעליו לאכזב אותנו. לא יכולתי כבר לשבת במקומי וניגשתי לארון הספרים באמתלה שאני בוחנת את הספרים. על המדף העליון היו ספרי קודש אחדים. ידיי ליטפו באהבה את הכריכות: ספר תהילים, חומש

בראשית, קיצור שולחן ערוך. לבי נשבר בקרבי בראותי ספרי קודש אלה במעונו של יהודי מתבולל.

אינני יודעת כמה זמן עמדתי כך, אולם קולו של מארחינו הקפיץ אותי פתאום. "את רוצה אחד מהם?"

הסתובבתי באחת וראיתי אותו, מביט אף הוא על המדף העליון עם ספרי הקודש. פניו היו עגומות, מביעות זיכרונות עצובים. הוא נשאר כך לדקה ואז חזר ואמר, "התרצי לקחת ספר?"

"כן, מאד," עניתי.

הוא מסר לי את ספר התהילים. החזקתי את הספר בידיים רועדות. תהיתי לעצמי כמה זמן ספר זה היה מונח שם ללא שימוש. כמה זמן עברו מאז שכתלי הבית הדהדו ממילותיו הנצחיות של דוד המלך? חברותיי קבלו ספרים אף הן: לשרה הוא נתן סידור ואת הקיצור שלחן ערוך – לפריידל.

הודינו לו על הספרים ושוב על עזרתו ועזבנו זמן קצר אחר כך. לא היה צורך לשוחח כדי לסכם, שלעולם לא נחזור לשם; וכנראה גם היהודי לא הרגיש בנוח במחיצתנו; הוא לא התקשר שוב ולא חזר לבקרינו בבית ההבראה.

המחשבה אודות אותו אדם בעל הלב היהודי הטוב, שהתרחק כל כך מהתורה, הציקה לי זמן רב. הידיעה, שיהודי עם נשמה רגישה כשלו, מסוגל להגיע רחוק כל כך, היוותה לי ולחברותיי אזהרה לסכנות הרבות האורבות לנו בהיותינו בודדות במדינה של גויים. עתה היינו נחושות יותר מאשר קודם ליצור קשר עם הרב יעקבסון ולמצוא לעצמינו סביבה יהודית כשרה בה נוכל לחיות על פי התורה ולשמור על מצוותיה.

יציאה מג'רוס

מים אחדים לאחר ביקורינו בגוטברג הגיע לבית ההבראה רב נשוא פנים. עם מגבעתו השחורה וזקנו היורד על פי מידותיו הוא היה נראה לנו כמלאך שנשלח משמיים להצילנו. מעולם לא ראינו אותו לפני כן, אולם מיד ידענו, שהוא לא אחר מאשר הרב זאב יעקבסון.

כיצד אוכל לתאר את רגשי ההודיה שהציפו אותי בראותי את ה'רבינר'? הנה יהודי שדואג לנו, יהודי שמוסר את נפשו למען כלל ישראל ונסע במיוחד עד ג'רוס כדי לראותינו. שלא כמו גויי המדינה, עם השערותיהם המוטעות שאנו רוצות להיות כמותם, דאג הרב יעקבסון לטובתינו באמת, והגיע במיוחד, על מנת לעזור להושענות החבוטות מהשואה לצעוד בדרך הישרה.

התאספנו כולנו באולם הגדול של בית ההבראה, כדי לשמוע את נאומו. דמעות זלגו על לחייו עת הסתובב בינינו, מנסה לדובב אותנו ולשמוע על הרקע של כל אחת ואחת. כשהסתכלתי בו הרגשתי דמעות מאיימות להתפרץ גם מעיניי. הרב, בראותו נערות כה רבות שנקרעו מחיק משפחתן ובתיהן, בכה ללא מיצרים. דאגתו לגורלנו הייתה כנה, יותר מכל האחרים שהגיעו לבקרינו מאז שהגענו לשוודיה. ידעתי שהוא הרגיש את צערינו באמת.

לאחר שדיבר איתנו באופן פרטי, התיישב הרב על כסא כדי להתאושש מעט, ואז הוא נעמד ונשא נאום מרתק.

"בנותיי היקרות," הוא התחיל בקול רווי התרגשות. "עליכן להודות לקדוש ברוך הוא שאתן ניצלתן. אני מתחנן אליכן, היינה חזקות! יהי רצון שתזכינה כולכן לבנות בתים נאמנים בישראל ולהקים משפחות לתפארת, ושלא תטושנה את השרשרת היהודית הנצחית, ושהוריכן הצדיקים, שמתו על קידוש ה', ירוו מכן מלוא חופניים נחת בשמיים ממעשיכן הטובים ומהאמונה שלכן."

הרב המשיך לנאום בטוב טעם ודעת שעה ארוכה בניסיון לנסוך בנו כוח, עידוד וחיזוק. הוא סיים בברכה שנזכה להיות כמו האמהות הקדושות.

ניגבתי דמעות התרגשות מעיניי. הרב יעקבסון, שהרגיש בכל מאודו את צער הזולת, הצליח לנסוך בי תנחומים. הבנות נעמדו לכבודו של הרב, והרב יעקבסון שוב הסתובב בינינו והתעניין אודות צרכינו. את כל בקשותינו הוא רשם בפנקס קטן שנשא עימו.

פריידל, שרה ואני ביקשנו לעבור למקום דתי עם מזון כשר. הרב יעקבסון רשם את שמותינו בפנקסו והבטיח לסדר לנו מקום באכסנייתו במהירות האפשרית. לצערי, רק שש בנות נוספות ביקשו אותו הדבר – תשע מתוך כמה מאות!

עם כל הצער שהרגשתי כלפי מה שהיה נראה לי כבגידה במורשתנו, ידעתי שאסור לגנות נשים ונערות אלו. בתוך הגהנום של המלחמה, בראותי הורים וילדים מופרדים באכזריות, וקרונות רכבת נעולים בלי מים ומזון, בהיותי מוקפת גדרות חשמליות, רובים וכלבים, הדבר היחידי שאיפשר לי לשמור על שפיות דעתי היתה אמונתי בקדוש ברוך הוא וההכרה הנואשת שבוודאי ממשלת הרשעה תגיע לקיצה. אני יודעת שרק בזכות סיעתא דשמייא מיוחדת הצלחתי להישאר נאמנה למורשתי. אולם, כמה נשים כמוני הצליחו להחזיק באמונה האיתנה הזו?

ימים אחדים לאחר ביקורו של הרב, נקראנו תשע בנות למשרד, כדי להירשם לנסיעה לעיר הלשיון, שבפרברי שטוקהולם, מקום האכסניה של הרב יעקבסון. סוף סוף נהיה בין בנות כמותינו! אחיותיי למחנה ואני כבר לא נצטרך לדאוג על שאנו הולכות ומאבדות את עדינותנו ואת יהדותנו; יותר לא נצטרך לקמץ ולחסוך מהקצבה השבועית בשביל לרכוש מוצרים כתוספת לתפריט הדל של מוצרי חלב וירקות – המאכלים היחידים שלא היה בהם חשש טריפות. ומעל הכל, נהיה תחת חסותו ופיקוחו של גדול וצדיק כמו הרב יעקבסון.

בזמן שנותר לנו עד הנסיעה ניסינו, חברותיי ואני, בפעם האחרונה לשכנע עוד בנות לעבור אתנו. אחרי הכל, בנות אלו עדיין זכרו את בתיהן, ידעו מהי כשרות, והכירו את טעמה של השבת. הן השתתפו בסעודה השלישית שלנו, הקשיבו לסיפורים, ושרו אתנו זמירות. מדוע שלא יצטרפו אלינו למקום שיספק לא רק את צרכינו הגשמיים אלא גם את הרוחניים?

למרבה הצער, כל מסעי השכנוע שלנו לא נשאו פרי. בנות שהסכימו להצטרף לשולחן השבת שלנו, ליותר מזה לא היו מוכנות. העם השוודי הצליח מעל ומעבר. עדיף היה להן לחיות חיים נהנתניים, ריקים מתוכן, מאחריות וממשמעת, עם השוודים שקבלו אותן בזרועות פתוחות.

"אבל את זוכרת," עברתי מאחת לשנייה, "את זוכרת איך היה בבית. את באה ממשפחה חרדית, ואפילו חזרת להדליק נרות שבת, וכיצד תהיי מסוגלת לזרוק את כל זה הצידה?"

הן ענו לי בנימוס, באהדה, ואף הביעו הערכה לנחישותי, אך תשובתן נשארה שלילית. בסך הכל היינו תשע בנות שעזבו את ג'רוס, לא יותר.

התאפקתי לא לבכות בשעה שיצאתי את שערי בית ההבראה בג'רוס בפעם האחרונה. ראיתי מול עיניי את פניהן של הבנות איתן עברתי את החודשים הקשים של אחרי-המלחמה. הסבל המשותף יצר קשר בינינו, אך עתה הקשר ניתק. סירובן לחזור לחיק היהדות הפריד בינינו לצמיתות.

במחיצת ה"רבינר"

נסיעה להלשיון באוטובוס נמשכה שעות ארוכות. העברנו את הזמן בשיחות נלהבות ובניחושים איך ייראה משכנינו החדש. כל אחת החזיקה חבילה קטנה עם כל רכושה עלי אדמות: בגדים לשבוע ימים שממשלת שוודיה ספקה לנו בהגיענו לארצה, ומעט חפצים אישיים שרכשנו בקצבתנו השבועית. לפריידל, לשרה ולי היו גם את הספרים שקבלנו מהאיש מגוטברג.

כעבור זמן לא רב מאז שיצאנו לדרכנו, עזב האוטובוס את מהומת העיר והגיע לאיזור כפרי. השיחה הלכה והתדלדלה עת התבוננו בנופים המרשימים שהפעימו את רוחינו. לאחר שנים כה רבות של סבל וכיעור, הביאו נופי השדות המוריקים, העצים והפרחים מזור לנשמתי. הידיעה שאנו בדרך למקום בו נוכל לחיות כמו יהודיות רק הוסיפה להרגשה המרוממת.

מיד בהגיענו להלשיון ראינו את דמותו האצילית של הרב יעקבסון כשהוא מחכה לבואנו. הוא קיבל את פנינו בחום והוביל אותנו לאולם רחב ידיים שבו כבר ישבו כמה נערות.

"הנשים הצעירות האלו הגיעו להצטרף אלינו," הכריז הרב יעקבסון בחגיגיות עם חיוך מעודד לכיוון שלנו.

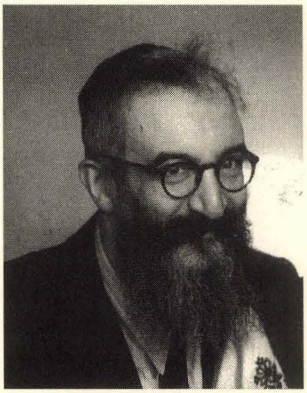
מצאנו את עצמינו מוקפות נערות בנות גילנו, כולן מדברות בהתרגשות, לקחו מאתנו את חבילותינו והובילו אותנו למקומות פנויים.

"אנא שבו," ביקשה אחת הבנות.

"שמרנו לכן מהארוחה. כולן כבר גמרו לאכול, אבל ידענו שאתן בדרך לכאן," הוסיפה שנייה.

"איך עברה הנסיעה? אתן עייפות מאד? אתן מעדיפות לנוח לפני האוכל? מאין אתן? היכן הייתן במלחמה? כיצד הגעתן לשוודיה?"

השאלות נורו עלינו מכל עבר. הרגשנו מעט נבוכות בתחילה, אולם טוב הלב והידידות הכנה, שהייתה שפוכה על פניהן, הפיגו

הרב בנימין זאב יעקבסון, זצ"ל

במהרה כל אי נעימות. אכלנו ונהנינו מהארוחה החמה, שהייתה פשוטה אך משביעה, ובעיקר, כשרה, ובין נגיסה לנגיסה ענינו על כל שאלותיהן. עדיין לא הכרתי אפילו את שמותיהן של הבנות, אולם זה לא היה משנה; ידעתי שהגעתי הביתה.

הרבנית קייטה, אשתו של הרב יעקבסון, ניגשה אלינו וקבלה את פנינו בחום ובאהבה. התבוננתי בפניה האצילות והעדינות באושר מהול במורא. ראיתי לפניי אישה שאוכל לסמוך עליה; אישה שתוכל להדריך אותי ולעזור לי לנווט את דרכי בעתיד.

לא יכולתי שלא להשתומם מהשינוי העצום שחל במצבי בחצי השנה האחרונה. רק לפני כמה חודשים הייתי שרויה עדיין בגיא צלמוות, שלד מהלך ללא צלם אנוש, נאנקת תחת עול משטר סאדיסטי, ללא תקווה. מי היה חולם שאזכה לצאת משאול תחתיות ואחיה שוב כאחד האדם? מי היה מאמין שאהיה שוב אדם חופשי עם שאיפות רוחניות ורצון לבנות את חיי מחדש? רק הכוח של ההשגחה פרטית היה מסוגל לחולל נס זה.

במשכננו החדש למדתי על מעשיו ומסירות נפשו של הרב יעקבסון. היה לו לב פתוח לכל יהודי ומילה טובה ומעודדת לכל דורש. מעולם לא היסס לרוקן את כיסיו ולעזור ליהודי נזקק. הוא היה שמח בחלקו באמת, ותמיד הודה לה' על כל הטוב לו זכה: ילדים תלמידי חכמים בעלי מידות טובות, ואישה יקרה מפז, הרבנית קייטה, שעמדה לצידו בכל מעשיו הנאצלים. היא הייתה שמחה לחיות חיי פשטות ללא כל מותרות, ולמסור את כל כולה בעבור הכלל.

לאחר הצלתם הניסית, הקדישו הרב יעקבסון והרבנית את חייהם לצדקה ולגמילות חסדים. הם הצטרפו לעוד בעלי חסד דגולים, ביניהם הרב ישראל חסדן, הרב ישראל יעקובזון מרוסיה, מר וסרמן, משפחת סומבולינסקי ומשפחת אפרים גרינברג. עסקנים מסורים אלה עבדו ללא לאות עבור שארית הפליטה מבלי לחשוב על עצמם. הם הגיעו לניצולים ושיכנעו אותם לבוא לעיירה הלשיון ולאכסניות דתיות אחרות. כאשר הדבר לא התאפשר, הם הקימו "קיבוצים" מקומיים, בחרו מדריכים מבין הניצולים ואירגנו את השאר לעבודה קבועה בקיבוץ. מבצעים אלו דרשו המון נחישות ומאמץ. ובזכות עסקנים אלה יהודים רבים הבריאו הן מבחינה גופנית והן מבחינה רוחנית.

הרב יעקבסון דאג במיוחד לניצולות הרבות, שלא הספיקו לקבל חינוך יהודי טרם המלחמה, וניסה למצוא ניצולות חדשות שהגיעו לחופי שוודיה. כשנודע לו על קבוצה חדשה של פליטות שואה, מיהר לפגוש אותן וניסה לשכנען להצטרף לבית הבראה דתי, בו יוכלו לשקם את נפשן בנוסף לגופן.

עבודתו דרשה זמן וכוחות מרובים והייתה מאד חיונית, כפי שלמדתי על בשרי. מי יודע כמה בנות, עם שנה או שנתיים של חינוך ב"בית יעקב" בלבד במעמקי זיכרונן, נכנעו להשפעתם של הגויים השוודים? ללא חינוך, בודדות וחסרי בית היו ניצולות אלו טרף קל. ומי שלא דבקה ביהדותה בעקשנות נאבדה לעמה לנצח.

האכסניה בהלשיון הייתה מרכז הפעילות היהודית בשוודיה. הרב יעקבסון בחר מקום סמוך לשטוקהולם הבירה, כדי שיוכל ליצור קשר עם הפליטים במהירות המירבית. בנוסף לבנות בגילי, גרו באכסניה גם אנשים, נשים וילדים, שקיבלו אף הם את הקיצבה השבועית של ממשלת שוודיה, בנוסף למזון ושתייה מהאכסניה. העובדים המסורים שהפעילו את האכסניה עבדו בהתנדבות, וחוץ מארוחותיהם, לא קיבלו כל תמורה כספית. סגל המתנדבים טרח מעל ומעבר על מנת להפיג את

בדידותנו ולרומם את מצב רוחנו, והיה להם חלק נכבד בחזרתנו לחיק היהדות.

הרבנית קייטה, כתלמידה לשעבר של הרב שמואל דויטשלנדר זצ"ל, הייתה שותפה מתאימה למפעל אדיר זה, ושאיפותיה היו באופן טבעי קשורות ללימוד. כאשר בניה היו חוזרים הביתה מהישיבה, היא הייתה מתיישבת ולומדת איתם בהנאה רבה. מעודדת ומחנכת היא הייתה לאם הרוחנית של כל בנות הלשיון.

הרבנית הייתה מוסרת שיעור על תהילים או על חלק אחר מהתנ"ך, ונשים ונערות רבות היו מתאספות באחד האולמות, כדי לשמוע ולספוג את דברי התורה היקרים שיצאו מפיה. הרבנית דיברה לאט וברור בשפה הגרמנית, שדומה מאד לאידיש, וכך הצלחנו להבין אותה ללא כל קושי.

אחיותיי למחנה ואני שתינו בצמא את דברי התורה. הרגשתי שנשמתי גוועת משנים כה רבות של רעב רוחני, ועל ידי דברי החכמה של הרבנית קייטה חשתי שפצעי הייאוש שבנפשי נרפאים. המלחמה השאירה את אותותיה גם על הרבנית, וכמונו, היא מצאה נחמה בדברי התורה.

ככל שהתרגלתי לחיי החדשים בהלשיון, נעשיתי שמחה יותר. לאחר שנות עלטה וסבל, חזרתי סוף סוף לאור.

צועדים קדימה

עקבות הצלחתה של הרבנית קייטה במסירת שיעוריה, החליטו הרב והרבנית להוציא לפועל תוכנית עליה חשבו זמן רב: לפתוח בית ספר לניצולות צעירות, שמורשתן נעשקה מהן במשך שנות האימה.

לאחר מחקר ומחשבה מקיפה, הם החליטו על העיירה לידינגה בפרברי שטוקהולם כאתר אידיאלי למקם את המוסד. אחרי שבועות רבים של עבודה והכנה קדחתנית, ורכישת בתים אחדים סמוכים זה לזה, כבר היו מוכנים לקלוט את התלמידות הראשונות לבית הספר ולפנימייה. הרבנית קייטה, האם הרוחנית של המקום, התמסרה כל כולה לפרויקט. אולם עתה ניצבה בפניה בעיה אחרת. לא נותר לה כלל זמן לנהל את ביתה, והיה צורך דחוף למצוא עזרה מתאימה למשפחת יעקבסון. טרם נפתח בית הספר בלידינגה, הרבנית שהתה רוב הזמן באכסניה שבהלשיון, והייתה חוזרת כל יום לשעות אחדות לטפל במשפחתה בשטוקהולם. אך כעת, שנוספה בעיית המרחק, היו זקוקים לתוספת עזרה.

הבעיה הייתה מורכבת; בנוסף לילדים הצעירים של הרב שדרשו טיפול צמוד, היה ביתם בית הכנסת אורחים – פתוח לכל עובר אורח שהגיע לבקש עיצה טובה, או סתם ארוחה חמה כשרה. תמיד היה הבית מלא אנשים, ולפיכך הייתה דרושה מישהי עם ראש על הכתפיים וכושר ארגון. היה עליה לערוך את הקניות, לפקח ולארגן את המפעל האדיר הזה.

לא ידענו מאומה מכל זה, עד שהרב יעקבסון קרא יום אחד לשרה, לפריידל ולי בבקשה לשוחח איתנו בפרטיות. נשארנו יחד רוב הזמן וכינו אותנו "השלישייה", בגלל שהיינו צמודות זו לזו, וגם בשל נחישותנו המשותפת בעניין היהדות.

הקשבנו בדריכות בזמן שהרב תיאר בפנינו את התוכניות לבית הספר החדש בלידינגה.

"הרבנית תהיה מאד עסוקה," הוא הסביר, "הרבה יותר עסוקה מעכשיו."

היה לי קצת קשה להאמין שהדבר אפשרי, אבל הרב המשיך, "זו הבעיה העיקרית – עם כל המטלות שלה בבית הספר החדש, לא יהיה לה זמן לטפל בבית ובמשפחה."

ראיתי צל על פניה של פריידל. תהיתי האם היא חושבת כמוני, על מרים, בתו הגדולה של הרב, שהייתה מבוגרת מעט מאתנו. הרב שם לב לכך, כנראה, והוסיף, "אתן בוודאי מכירות את בתי, מרים, אבל ברוך ה', היא כלה, וחייבת לטפל בענייניה הפרטיים לפני כלולותיה. ובלי עזרתה של מרים, הרבנית תהיה זקוקה לעזרה עוד יותר מבעבר."

העובדה שמרים התארסה לא הייתה חדשה לנו כלל; ארוסה היה בחור נעים-הליכות ממשפחה חשובה בקופנהאגן. הסתכלנו האחת על השניה לרגע, תוהות מה עלינו לעשות, ואיך נוכל לעזור. לפתע שרה צעדה קדימה ואמרה, "אם אוכל להיות לרב לעזר, אני מוכנה לשאת כל אחריות שהרב יטיל עליי." היא אמרה עם קולה השקט.

עיניו של הרב יעקבסון אורו. הוא סמך עלינו מאד, והיה מאושר שאחת מתוך ה"שלישייה" התנדבה. שרה הייתה בחורה מהימנה ואחראית, והרב ידע שהיא תוכל להשלים כל משימה ביעילות.

הרב בנימין זאב יעקבסון, זצ"ל, עם בתו,
מרים יעקבסון (בס)

הימים הבאים עברו במהירות מסחררת. שרה יצאה לשטוקהולם ועד מהרה הצליחה לנצח על סדר היום העמוס בביתו של הרב. בנות רבות מהצעירות יותר עזבו גם הן את הלשיון, להוטות להתחיל את לימודיהן מחדש בלידינגה. השינויים האלה כשלעצמם לא היוו כל חידוש; האוכלוסייה בהלשיון הייתה משתנה כל הזמן. אנשים ונשים היו עוזבים ונוסעים למדינות אחרות לשהות עם קרובי משפחה, ואחרים עזבו כדי להירשם לעבודה, נחושים להיות עצמאיים ולא לחיות מנדבות. ובאותה מהירות שחלק עזבו, הגיעו אחרים במקומם – אנשים ונשים הרוצים להצטרף ל"משפחה" שלנו, ולשהות שוב במחיצת יהודים שומרי תורה ומצוות. היו כאלה, שזה עתה שוחררו מבתי חולים וממוסדות אחרים, וגם סתם אנשים שרק עכשיו גילו שקיים מקום כשר בשוודיה. על אף השינויים המתמידים באוכלוסיית המקום, המשיכה האווירה בהלשיון להיות חמה ומשפחתית.

אף על פי כן, העדרה של הרבנית הורגש מאד. עתה כשהלימודים בלידינגה התחילו ברצינות, כמעט ולא הייתה לה הזדמנות לבקרינו בהלשיון. פריידל ואני התגעגענו לחמימות שלה ולשיחות המוסר שלה. לאחרות הייתה חסרה הדמות איתה יכלו לשוחח על הכל וליהנות מחכמתה הבהירה ומשכלה הישר. בנוסף לכך, נשים רבות שעדיין היססו ופסחו על שני הסעיפים בין חיי תורה לבין חיים ריקים מתוכן כדוגמת השוודים, הושפעו מהרצאותיה חוצבות הלהבות של הרבנית. עכשיו שהיא כבר איננה, מי תעזור להחזיר נשמות תועות אלו לחיק אמונתן?

בין תושבי הלשיון, היו ארבע אחיות, שאחת מהן, הגברת קרוסה שטרן מלודז', הייתה מורה ב"בית יעקב" לפני החורבן, והיא הצטערה על כך שאין מי שתקרב את הנשים התועות. היא הרגישה חובה וגם אהבה לניצולות האומללות, ושבועות אחדים לאחר שהלימודים בלידינגה החלו, היא ניגשה אליי ואל

פריידל להערכת מצב. הסכמנו עם כל מה שהיה לה לומר, אולם מה היה בכוחנו לעשות?

"נוכל פשוט להמשיך היכן שהרבנית הפסיקה," אמרה גב' קרוסה בביטחה. "עלינו להמשיך למסור שיעורים."

אצל הגב' קרוסה, כוונות טובות תורגמו מיד למעשים. היא ארגנה אסיפה והרצתה לנשים הרבות, שבאו לשמוע מה בפיה. היא הייתה נואמת בחסד עליון, ומיד הצליחה לסחוף את כל הנוכחות בהתלהבותה. ההיענות הייתה כל כך חיובית עד שתוך תקופה קצרה הכירו בה כמנהיגה הלא רשמית של הלשיון. קשה היה להאמין שאף היא סבלה קשות בשואה; תמיד היה לה הזמן והסבלנות להקשיב לכל אחת ולייעץ עיצה טובה או להרעיף מילות נחמה.

לא הייתי באותה דרגה של הגב' קרוסה, אולם רציתי גם אני לתרום את חלקי. בין בני "משפחת" הלשיון, היה נער בשם מאיר. הוא היה צעיר מאד – רק בן תשע – דבר נדיר בין ניצולי השואה. הוא ניצל בניסי ניסים, יחיד ממשפחתו. יתום, ללא מכרים, וללא חברים בני גילו, מאיר היה מסתובב בחברת המבוגרים בהלשיון ועיניו הביעו ייאוש וחרדה.

פריידל ואני לקחנו את מאיר תחת חסותנו. ניסינו לשכנעו שנעזור לו ללמוד ולהתפלל. תחילה הוא התבייש, לאחר זמן מה הבין שרצינו אך את טובתו. הוא עדיין לא רצה להתחייב, אך אני המשכתי להתייחס אליו כאל אח צעיר, בתקווה שעם הזמן הוא יתרגל אליי וירגיש יותר בנוח.

לימים הוא ניגש אליי ואמר בביישנות, "הייתי רוצה שתעזרי לי, אבל אינני רוצה שאחרים יראו."

הייתי מאושרת. "נמצא מקום שקט עם פרטיות," הבטחתי. "אל תדאג."

במשך השבועות הבאים ישבתי עם מאיר כל יום לכמה שעות ולמדתי איתו חומש. כעבור זמן לא רב, כבר לא היה זקוק לעזרתי; הוא כבר ידע מספיק כדי ללמוד בכוחות עצמו.

ברוך ה', מאיר הוא כיום יהודי ירא שמיים, עם משפחה ברוכה ומסועפת.

בינתיים שרה עבדה קשה בשטוקהולם. עם הטיפול בילדים ובבית היא הסתדרה יפה, אולם הזרם הבלתי פוסק של אורחים בכל שעות היום והלילה היה מעבר לכוחותיה. הרב יעקבסון פשוט לא יכל לדחות אף יהודי, והבית היה תמיד מלא אנשים באים והולכים.

אנשים שונים ניסו להציע לה שידוך, וכעבור זמן פשטה שמועה, ששרה התארסה עם ר' ראובן, בחור רציני שהיה מבלה את ימיו בבית המדרש בהלשיון. עד מהרה התאמתה השמועה ושמחתנו לא ידעה גבולות: שרה נהייתה כלה! סוף סוף, אחרי שנים כה רבות של סבל, חזרה השמחה למעוננו. התרגשתי עוד יותר מהעובדה שאחת מ"אחיותיי" עומדת להתחיל חיים חדשים ומאושרים.

תקופת האירוסין הייתה קצרה, לא הייתה כל סיבה לחכות, ותוך שבועות אחדים היינו בעיצומן של ההכנות לכלולותיה. הלשיון סיפקה דירה קטנה עבור הזוג, ושרה הצליחה להשיג את הריהוט הנחוץ ביותר. היא לא ציפתה ליותר מזה; כל הפליטים הסתפקו במינימום שבמינימום. הנדוניה שלה לא הייתה הרבה יותר מאותה חבילה קטנה שהביאה עמה להלשיון. מעציב היה לחשוב, שלא היה לה למי לפנות לבקש עזרה. לו רק היו זוכים הוריה לראות את בתם כשהיא מאורסת לבחור תלמיד חכם!

בהתקרב יום החתונה, התרגשו כל תושבי הלשיון והתכוננו לשמחה הראשונה. הגברים עזרו לראובן החתן, והנשים הכינו את הכלה. החתונה הייתה אמורה להתקיים בהלשיון כדת משה וישראל.

היום המיוחל הגיע. בשעה טובה ומוצלחת הובילו את החתן ואת הכלה לחופה. האולם היה מלא מפה לפה בכל תושבי הלשיון, שהגיעו לשמח את הזוג ביומם הגדול. סעודת המצווה נערכה בחדר אוכל ובזמן הרגיל של הארוחה הקבועה, אך בחגיגיות ועם תפריט משופר.

רקדנו עד שעה מאוחרת מאד. כאשר רקדתי באמצע המעגל יחד עם פריידל והכלה, צחקתי בקול מתוך שמחה עילאית, שהנה "אחותי למחנה" אכן מצאה את מקומה בחיים, והנה היא עומדת להמשיך את דרכם של הוריה הצדיקים.

קשרים משפחתיים

מן קצר לפני כלולותיה של שרה, הגיעו שתי בנות חדשות להלשיון. הופתעתי לראות פנים מוכרות – הצלחתי לזהות את הבנות מהימים של לפני התופת. שתי אחיות אלו, לולה ורגינה, היו מעירי סוסנוביץ, והיו בנות דודות של גיסתי עטל, אשתו של ישראל יצחק!

שהינו שעות רבות ביחד, מעלות זיכרונות ומתגעגעות לימים המאושרים בסוסנוביץ, הימים שלפני המלחמה. היה מוזר ביותר לשוחח עם בנות שהכירו את משפחתי, ושהמושג של "הבית" היה זהה לשלי. הזיכרונות ניחמו והקשו עליי בעת ובעונה אחת, אולם עם כל הכאב הרגשתי, שיותר טוב כך מאשר לדחוק את מחשבותיי לגמרי.

הזיכרונות הציקו לנו ביתר שאת לשמע הבשורה, שוועד הקהילות היהודיות השיג ספרים עם רשימות של שמות הניצולים. רשימות אלו נקבצו מכל ערי אירופה והופצו בכל עיר, כדי לעזור לניצולים לגלות קרובי משפחה או מכרים שניצלו. עתה השיג גם הוועד המקומי שלנו עותקים מרשימות אלו. הרגשתי מין רתיעה מוזרה לחפש את שמות קרוביי. אולי עדיף היה להמשיך לחיות בספק אפילו אם זו אשליה, מאשר לדעת בוודאות מוחלטת מי נספה.

בסופו של דבר, לא הצלחתי להחזיק מעמד ונסעתי למשרדי וועד הקהילה. דפדפתי ברשימות באצבעות רועדות. לבי צנח בקרבי בראותי רק שני שמות. בחסדי ה', משה ראובן ואחד מגיסיי ניצלו וחזרו לסוסנוביץ, אולם כל היתר אינם.

כשפסעתי אל מחוץ לבנין המשרדים, הרגשתי כאילו ענן שחור מסתיר את אור השמש. כל אחיי ואחיותיי אינם עוד. משה ראובן עדיין חי ויש לי עוד שני אחים בארגנטינה ואחות בישראל, אולם כל שאר בני משפחתי עלו בלהבות התופת של חורבן אירופה. כיצד אוכל לחיות עם הידיעה הנוראה הזו? ומה אומר ללולה ולרגינה? הן ידעו שהלכתי לראות אם בת דודתן,

עטל, ואחי ישראל יצחק נשארו בחיים. מצאתי את הבנות יושבות יחד באחד האולמות הקטנים. התיישבתי לידן, מבלי יכולת לדבר.

"אני רואה שנודע לך," אמרה רגינה לאחר דקות של דומיה.

בהיתי בה. "למה את מתכוונת?"

רגינה השפילה מבטה אל ידיה ולא הרימה אליי את ראשה. "אני מצטערת, מרים, אבל – ידענו." היא הסתכלה בעיני והמשיכה, "עטל ואחיך ושני ילדיהם. ידענו. אני מצטערת."

הייתי המומה ומזועזעת. "ידעת? איך?"

עיניה של רגינה היו רטובות מדמע. "הם התחבאו בתוך בונקר בסוסנוביץ. במשך כל השנים הם הצליחו לשרוד. ואז, בדיוק לפני הסוף..." היא נעצרה לרגע ואז התגברה והמשיכה בקול רועד מבכי עצור. "בדיוק לפני תום המלחמה, אחד הפולנים הלשין עליהם לנאצים. גררו אותם מהבונקר וירו בהם."

לבי נשבר מעצם הבשורה המרה. אחי היקר ישראל יצחק הצליח לעבור שנות חרדה, רעב, צער וייאוש, רק כדי למות חודשים אחדים לפני סוף המלחמה בגלל בגידת שכן פולני. הסבתי את פניי מלולה ומרגינה, כשדמעות זולגות ללא הרף על לחיי. הנערות קמו ועזבו בשקט את האולם, נותנות לי להתייחד עם אבלי.

הידיעה הנוראה על הקף האסון שהתרגש על עמי נסכה בי נחישות ליצור קשר עם אלה שניצלו. שיגרתי מכתב למשה ראובן בסוסנוביץ וסיפרתי לו על הצלתי המופלאה ועל היותי בשוודיה. עד מהרה קיבלתי ממנו מכתב תשובה. דמעות גיל הכתימו את הדף בו התנוסס כתב ידו – ההוכחה הטובה ביותר שהינו אכן חי.

רציתי בכל מאודי ליצור קשר גם עם אסתר בריינדל, אברהם מרדכי וחיים דוד, אולם עדיין לא הצלחתי להיזכר בכתובותיהם. גיליתי את בת דודתי, בלה, שכמוני הגיעה לשוודיה לאחר המלחמה. היא שהתה בבית הבראה לא כשר, בדיוק כמוני לפני שגיליתי את קיומו של הלשיון. ביקשתי ממר וסרמן, אחד

העסקנים המסורים, לסדר את הניירת הדרושה להעברתה להלשיון.

תוך ימים אחדים הייתה בלה אצלנו. קיבלתי אותה בשמחה רבה, בטוחה שהיא תשמח להיות בחזרה בין יהודים שומרי תורה ומצוות, אך טעיתי. למרבה הצער, שנות האימה השאירו את רישומן על בלה, והיא חיפשה להימלט בכל דרך מהאווירה הדתית של הלשיון. היא שהתה בין גויים זמן רב מדי, וכבר לא חפצה לחזור לאורח החיים שידעה מלפני המלחמה. בלה חשבה על נישואים עם בחור ריקני, שהכרנו עוד מעיר מגורינו סוסנוביץ. הניסיון להניא אותה מהחלטה זו היה קשה, אולם לבסוף היא השתכנעה ולא נישאה לו.

היא כבר לא התמרדה נגד אורח החיים בהלשיון, אבל הסתובבה במרה שחורה. לבסוף אירגן לה הרב נסיעה לארץ ישראל, שם הצליחה לבנות את עצמה מחדש, ובחסדי ה׳ התחתנה עם תלמיד חכם עדין ומכובד. כאשר נודע לי על נישואיה של בלה הרגשתי סיפוק עצום. בלה הייתה נשמה יהודית, שהצליחה ברגע האחרון להימלט מפיתויי אורחות החיים השוודים.

בוקר אחד, זמן קצר לאחר מכן, התעוררתי ולשמחתי ולתדהמתי מצאתי שזיכרוני חזר אליי: פתאום נזכרתי בכתובותיהם של אחיי ושל אחותי! במשך כל החודשים האחרונים ניסיתי להיזכר בכתובות שרשמתי עבור אמא אין ספור פעמים, אך ללא הצלחה. עתה אוכל להודיע לאחיי שאני חיה.

ללא שהייה, שלחתי שני מכתבים לאחיי בארגנטינה ולאחותי בארץ ישראל והודעתי להם שאני ומשה ראובן ניצלנו. חיכיתי בקוצר רוח לתשובה מהם, להוטה לחדש סוף-סוף את הקשר המשפחתי, שנותק שנים כה רבות.

תשובותיהם הגיעו מהר יחסית: שני מברקים באותו יום, אחד מארגנטינה ואחד מישראל. פתחתי את זה מישראל תחילה. שם כתבה אסתר בריינדל כמה היא שמחה ומודה לה׳

על הצלתי. היא הוסיפה, שהיא מקווה שאבוא אליה לארץ ישראל, וכבר הכינה לי חדר אצלה. חיוכי נעלם כאשר קראתי את המברק השני מאחיי. גם הם הודו לקדוש ברוך הוא על הצלתי ואמרו שהם מחכים שאבוא להצטרף אליהם בארגנטינה. הם הוסיפו שכבר התחילו לסדר לי את תהליך ההגירה.

התיישבתי באחת, נבוכה בעליל. קודם הייתי חסרת בית, אולם עכשיו עליי להחליט בין אחיי בארגנטינה לבין אחותי בישראל. בלתי אפשרי היה לבחור בין שתי האפשרויות. ארץ ישראל הייתה נראית לי יותר, אולם אחיי כבר התחילו לארגן ניירות עבורי וגם מאד התגעגעתי אליהם. מה עליי לעשות?

הצעות שונות

בועות אחדים לאחר שהתלבטתי לאן ללכת, הגיעו לאכסנייה שני אורחים מכובדים: הרב יעקבסון בעצמו והרב וולגלרנטר מאמריקה. ביקורים כאלה לא התרחשו לעיתים קרובות, ותושבי הלשיון נהרו לאכסנייה לשמוע ולשוחח עם רבנים דגולים אלה.

עלה בדעתי, שאוכל להתייעץ עם הרבנים בענייני, שהרי הם היו מנוסים, וכמובן, הייתה להם דעת תורה. הרבנים הקשיבו לי בסבלנות, כאשר שטחתי בפניהם את כל הצדדים לכאן ולכאן. הרב יעקבסון לא היסס, הניח יד אבהית על ראשי ואמר בעדינות, "בתי, אני יודע, שקשה לך להחליט. אני יודע, שסבלת קשות, ואת נכספת להצטרף אל משפחתך. את משתוקקת לראות את אחייך, ולבטח את חפצה לעזוב את אדמת אירופה הרוויה מדם יהודי.

"לא הייתי רוצה למנוע ממך את התענוג להתאחד עם משפחתך, אבל אינני סבור שהגיע הזמן עדיין. האמיני לי, בתי, שאני מדבר אלייך כידיד אמת, כאשר אני אומר שלא תלכי. קודם עלייך למצוא כאן שידוך."

שידוך?! חשבתי לעצמי בחוסר הבנה. כנראה שמבוכתי הייתה רשומה על פניי, מפני שהרב חייך וחזר, "כן, שידוך! כאן ישנם בחורים רבים מצויינים בעלי מידות נעלות. ברגע שכבר תמצאי את הזיווג שלך, תוכלי לנסוע לבקר את אחותך ואחייך. אולם עדיין לא הגיע הזמן לכך."

הרב וולגלרנטר הקשיב בדומיה, אבל עתה נענע את ראשו ואמר, "אינני מסכים. אין סיבה שלא תסעי לאחייך כעת. שום דבר לא יכול למלא את מקומם של בני משפחה, אחייך מוכנים להביא אותך לארגנטינה. אני מכיר נערות רבות, שמצאו שידוכים טובים מאד בארגנטינה. ומשם תוכלו להמשיך לארץ ישראל."

מלמלתי מילות תודה ויצאתי את החדר. הכנות והחום של הרב יעקבסון השאירו עליי רושם עז, כיון שהוא כיוון במדויק לתחושות לבי, אך עדיין לא הייתי בטוחה בעצמי. אולי הרב וולגלרנטר צודק, איך אוכל לדעת?

כל אותו לילה התהפכתי על משכבי, אולם בבוקר, כאשר נקראתי למשרד, לא הייתי קרובה יותר להחלטה. הניירת מארגנטינה כבר הגיעה, וכל מה שנשאר לי לעשות זה לציין את תאריך היציאה.

הייתי קרועה. הרגשתי שהרב יעקבסון צודק, ושעדיף לי למצוא שידוך הגון כאן באירופה, אולם עומדת לפניי הזדמנות פז לנטוש את אתר החורבן ולהתאחד עם משפחתי. אך שוב, הרגשתי רתיעה מארגנטינה. על אף הבטחותיו של הרב וולגלרנטר, ידעתי שלא יהיו לי הצעות מתאימות רבות בארץ זו. מעבר לכך, הרגשתי דחף להתיישב בארץ הקודש, מקומם הטבעי של כל היהודים. אחרי כל-כך הרבה סבל וכאב, וודאי שעלינו לשעות כבר לבניה של רחל אמנו המבכה על בניה שיחזרו לגבולם. אבל איך אסע לישראל? למרות מלותיה החמות של אסתר ברוינדל, ידעתי שלא פשוט להשיג סרטיפיקט, כדי להתיישב בפלסטינה של הימים ההם.

לא ידעתי מה לעשות. האם עליי לחכות להזדמנות לעלות לארץ ישראל, או אולי מוטב שאסע לארגנטינה, האופציה האקטואלית? ואולי לא זה ולא זה, אלא עדיף לי להישאר לעת עתה באירופה? לבסוף לא נקטתי שום צעד. הימים נקפו ולא החלטתי כל החלטה סופית. היה נראה שאני נשארת באירופה, לפחות לעת עתה.

השאלה עדיין הטרידה אותי שבועות לאחר מכן, כאשר הגב' קרוסה ניגשה אליי. היא, אשר הייתה מורה ב"בית יעקב" לפני המלחמה, קיבלה על עצמה לחנך את תושבי הלשיון ותמיד דאגה לנו. הפעם, היא הפתיעה אותי.

"את מכירה את מנחם, הלומד בבית המדרש בהלשיון?" פתחה. "מרים, אני מרגישה שהוא מתאים לך ביותר."

"לי?"

"כן. מדוע לא? את יודעת שהוא בחור מיוחד, פיקח, מרקע טוב, ובעל מידות טובות. את רואה שהוא תלמיד חכם רציני. נראה לי, שהשידוך הזה באמת מתאים לך. תחשבי על כך ונשוחח אחרי ארוחת הערב." הגב' קרוסה נתנה לי טפיחה מעודדת על השכם והלכה לה.

כל אחר הצוהריים הייתי מהורהרת. נראה, שהרב יעקבסון צדק, כאשר אמר שיהיו לי יותר סיכויים לשידוכים מוצלחים כאן באירופה. מצד שני, ייתכן ששידוך זה מתאים יותר למישהי אחרת – אחותי למחנה.

בערב העליתי את הרעיון לגב' קרוסה. "נו, מרים," היא אמרה. "יש לך תשובה? התרצי לפגוש את מנחם?"

"יש לי רעיון אחר," אמרתי בהיסוס קל. "נראה לי שהשידוך הזה מתאים לפריידל. את לא חושבת שכדאי לטפל בה קודם? הרי אני כבר מצאתי חלק ממשפחתי – היא בודדה. למרות היותה חייכנית, אני תמיד רואה תוגה בעיניה. זה יתן לה שמחה אמיתית."

הגב' קרוסה התבוננה בי ארוכות ולבסוף חייכה. ראיתי שהיא קיבלה את דעתי. "טוב מרים, אני רואה שהקדשת מחשבה רבה לעניין. אני חושבת, שאת צודקת."

תחושת רווחה מילאה אותי. סמכתי על שיקול דעתה של הגב' קרוסה. בחכמתה הטבעית היא הבינה, שעדיין לא הרגשתי מוכנה לנישואין, ושחשוב להציע שידוך זה לפריידל.

"את מאד קשורה לפריידל," היא המשיכה. "אולי תציעי לה את השידוך? תנסי לגלות אם היא תהיה מוכנה לפגוש את מנחם, ואז אדבר עם מנחם בעצמי."

לא התלהבתי מהרעיון לגשת לפריידל; חששתי שהיא תטען אותה הטענה, שאני הצבתי לפני הגב' קרוסה – שמגיע לי את השידוך קודם. "אולי עדיף שהיא תשמע על כך ממך?" נחפזתי לומר. "זה ייראה יותר רשמי, יותר בטוח."

הרב והרבנית יעקבסון עם מורות ותלמידות בלידינגה

הגב' קרוסה הרהרה לרגע. "כן, את כנראה צודקת. בסדר. אדבר עם פריידל בבוקר."

למחרת, לקחה הגב' קרוסה אותי הצידה. "אסור שאף אחד יידע," היא לחשה, "אבל דיברתי עם שני הצדדים והם הסכימו להיפגש."

שמחתי לא ידעה גבולות, אבל הכרחתי את עצמי לכלוא את רגשותיי. לא רציתי שפריידל תחשוד, שהיה לי מושג על המתרחש.

באותו לילה, כאשר התכוננו לשינה, אמרה פריידל בקול שקט, "מרים, אני רוצה לספר לך משהו. בואי נכנס לאחד החדרים הקטנים שם נוכל לשוחח בפרטיות."

לבי פעם בחוזקה כאשר צעדתי בעקבותיה. ברגע שהדלת נסגרה מאחורינו היא פנתה אליי, עיניה נוצצות מהתלהבות. "מרים, את לא תאמיני! גב' קרוסה הציעה לי שידוך!"

"באמת?" התממתי. "נפלא! מי המדובר?"

"הוא לומד כאן בהלשיון," היא התחילה. "הוא מאד מכובד, עדין, תלמיד חכם, פיקח ובעל מידות טובות." היא עצרה לרגע. "מי – מי נראה לך שזה?"

עשיתי את עצמי כאילו שאני מתאמצת לחשוב. "עם שורה ארוכה כזאת של מעלות. אמ... אולי מנחם?"

פריידל קפצה משמחה. מרים, ניחשת נכון! נו, מה דעתך? האם אני מספיק טובה בשבילו?"

לחצתי את ידה של "אחותי" בחוזקה. "פריידל אין לי שום ספק. נראה לי, שאתם מתאימים מאד." התבוננתי בה לרגע. "האם כבר נפגשתם?"

"כן," פריידל הסמיקה. "הגב' קרוסה ערכה בינינו הכרות. ישבנו בחדר הצדדי ושוחחנו זמן מה."

הקשבתי בדריכות כאילו שמעתי מהעניין בפעם הראשונה. "נו, ואיך היה? סיכמתם להיפגש שוב?"

פריידל הנהנה ללא אומר. חייכתי אליה. "נו פריידל, זה סימן טוב! זה מראה שגם הוא מרוצה!"

פריידל שוב הנהנה. "אני מקווה שכן. נראה לי, שהוא יהיה בעל נפלא. הוא כל כך התעניין בכל מה שאמרתי, והוא סיפר לי דברים מעניינים ממה שהוא לומד." לפתע נעצרה ומחתה את עיניה. "הוא מזכיר לי את בית אבי," הוסיפה חרישית.

המשכנו לשוחח, עד ששמנו לב שכבר אחרי חצות. "מוטב שנלך לישון" אמרתי תוך כדי פיהוק ארוך. "פריידל, אני מאחלת לך את הטוב ביותר. אם ירצה ה', הכל יסתדר."

אחר כך, כשכבר שכבתי במיטתי, חייכתי לתוך האפילה. ברוך ה', תוכניתי הסתדרה בדיוק כפי שרציתי.

כעבור כמה ימים הוכרז השידוך רשמית. שוב גאתה אכסניית הלשיון משמחה, עת הכריזו על אירוסיהם של פריידל ומנחם. אני הייתי מאושרת במיוחד ששתי אחיותיי למחנה מצאו סוף-סוף את זיווגן, והיו מוכנות להתחיל מחדש.

תקופת האירוסין של פריידל לא ארכה יותר משבועות מספר, והחתונה נערכה באולם הגדול של הלשיון. היה בריקודים שלנו חדווה יתירה, שמי שלא עבר את השואה, לעולם לא יהיה מסוגל להבין. רק אנו, הניצולים, שהתחמקנו באופן ניסי בעור שינינו מתאי הגזים ומהמשרפות של מחנות המוות, מסוגלים

להעריך באמת את עובדת היותנו מסוגלים לחדש ולשקם את בתיהם ההרוסים של אבותינו. נשארנו בחיים, חרף מאמציהם של הצוררים הארורים להשמידנו, ועתה נוכל להמשיך את שושלת הדורות. רק אנו, שעברנו בגיא צלמוות, ויכולנו לו, מבינים עד היכן מגיעים חסדיו האין סופיים של הקדוש ברוך הוא. מהשברים בנינו כלים שלמים לעתיד.

החיים בהלשיון חזרו לאיטם למסלולם. היה מוזר בלי שרה וגם בלי פריידל. תהיתי מה כדאי לעשות כעת. כבר החלטתי לא לנסוע לארגנטינה ודחיתי שידוך. מה יהיה צעדי הבא?

התשובה הגיעה ממקור מפתיע. נישואיה של שרה כמה חודשים לפני כן השאירו את הרב יעקבסון שוב ללא עזרה בבית. הוא חיפש נואשות מישהי, שתעזור לרבנית קייטה לטפל בביתה, בשעה שהיא ובעלה מתעסקים בצרכי הכלל. הרב ניגש אליי ושאל אם אסכים לבוא לשטוקהולם לעזור לו בביתו.

היה ידוע בהלשיון, שהמוסד בלידינגה הצליח מעל המשוער. הרבנית הייתה עסוקה בהחזרת שמונים בנות חזרה למורשתן בחכמתה ובחום-ליבה. הייתה לה אצילות מולדת, ישרות ללא פשרות ואישיות חזקה מהולה בחום אמהי ואהבה, אותם הרעיפה על כל בת ובת. מאמציה נראו לעין בתוצאות הנפלאות. כל המדריכות והמורות שעבדו בלידינגה היו מוכשרות אף הן, והתמסרו כליל למען בנות ישראל פליטות השואה. התלמידות מצידן שתו בצמא את דברי התורה. הלהט שלהן הזכיר לי את ההתלהבות של הישיבות של פעם. תוך תקופה קצרה, יצא לתהילה שמן של תלמידות לידינגה גם מעבר לגבולות שוודיה, ורבים שמעו עליהן שהן בנות מיוחדות בעדינותן ובמידותיהן.

עם הזמן, תלמידות מסויימות הגיעו לדרגה של "ללמוד וללמד" וכבר התחילו למסור לבד שיעורים. רבות המשיכו בהוראה גם לאחר שעזבו את לידינגה, והיו מורות בארצות הברית ובישראל.

אולם, ההצלחה הזו העסיקה את הרבנית ביתר שאת, והיא הייתה זקוקה לעזרה יותר מתמיד. העובדה שהרב בחר בי מתוך כל בנות ונשות הלשיון החמיאה לי מאד, והרגשתי שכבוד הוא לי לשרת בבית כה מפורסם וחשוב. הסכמתי בשמחה ובתודה, בחושבי, שתהיה זו זכות להוריי המנוחים, שבתם, אשר עברה את התופת של המלחמה, תהיה מסוגלת להפעיל בית שכל כולו חסד ומסירות נפש למען עם ישראל.

במהרה נודע לכל תושבי הלשיון על משרתי החדשה. חברותיי נהרו אליי, אחלו לי הצלחה ואמרו לי כמה נבון היה לקבל את הצעתו של הרב.

"יהיה לך טוב שם", ניבאה הגב' קרוסה. "את שוב תחיי בתוך בית ולא במוסד."

הנהנתי. אכן, זה מה שחיפשתי כל הזמן. הייתי זקוקה לאווירה של בית, כדי שהצלקות האחרונות שנשארו לי יירפאו, וכדי שאוכל לחזור ולהיות שוב בת ישראל אמיתית.

בניו של הרב יעקבסון (משמאל לימין) מרדכי עמרם, ישראל, שלמה ומשה

בבית משפחת הרב יעקבסון

הדברר, שהיה קל יחסית לטפל במשפחת יעקבסון. שני בנים, יצחק ומשה, למדו בישיבה באמריקה, ורק שלושת הקטנים, מרדכי, שלמה וישראל, גרו בבית. עם אמא כמו הרבנית קייטה, לא פלא שהיו מחונכים מאד, והיה לי תענוג להשגיח עליהם. משפחת יעקבסון התייחסה אליי בחום ובאהדה והרגשתי שאני שוב בבית, עם משפחתי. אולם, הצד השני של החיים אצל משפחת הרב היווה בעבורי אתגר של ממש.

שמעתי משרה, שהרב הנהיג "בית פתוח" להכנסת אורחים, אבל מעולם לא הבנתי את היקף הדבר. כל יהודי שעבר ברחבי שוודיה, מצא את עצמו בביתו של הרב. אם כדי לבקש עיצה, עזרה להשיג ניירות עבור קרובים או מכרים, מידע על תנאי קבלה למוסד בלידינגה או אכסניות דתיות אחרות, או סתם מילת עידוד – כולם הגיעו לדלתו של הרב יעקבסון. אולם, הזרם הבלתי פוסק של מחפשי עיצות היה כאין וכאפס לעומת ההמונים, שהגיעו עבור ארוחה כשרה. אם מדובר ביהודי שעובר דרך שטוקהולם וזקוק לארוחה ולמקום ללון, או פליט שלא הכיר מקום אחר. הבית היה מלא אנשים אוכלים, ישנים, ומחפשים אוזן קשבת, עשרים וארבע שעות ביממה.

הרב יעקבסון, יחד עם עסקנים אחרים, פתח משרד של וועד ההצלה בשטוקהולם, שם יכלו פליטים לבקש עזרה. ביקרתי שם בעצמי פעם או פעמיים, העובדים שם היו נחמדים מאד ושמחו לעזור לכל אחד, כשהם מקבלים פני כל פליט בסבר פנים יפות ועם יד מושטת. אך אף על פי כן למשרד היו שעות קבועות, לעומת ביתו של הרב, שהיה פתוח לרווחה בכל שעות היום והלילה. היה ידוע שהרב יעקבסון מקבל את כולם בשמחה ומציע ארוחה חמה וכשרה, מצרך נדיר בשטוקהולם. לא היו שום מסעדות כשרות, רק בתים פרטיים, ולא כל יהודי בשטוקהולם היה מוכן לפתוח את ביתו, כדוגמת הרב יעקבסון, לרעבים ולמוכי-סבל משארית הפליטה.

העבודה הכרוכה בטיפול בזרם התמידי של אורחים לא הייתה קלה, אך תמיד היא הייתה מעניינת. חשתי הנאה וסיפוק ביודעי, שאני מסייעת לאנשים כה רבים שהיו במצב אומלל, בדיוק כמוני לפני זמן לא רב. נהניתי במיוחד לפגוש את הניצולים הדתיים, שהצליחו לדבוק באמונתם למרות הכל.

למען האמת, עבדתי מעבר לכוחותיי. אי אפשר היה לתכנן את סדר היום, מפני שברגע האחרון יכול היה להגיע אורח חדש והתכנית השתנתה. יותר קל היה לי בבקרים ובשעות אחר הצוהריים המוקדמות, כשהילדים היו בישיבה, אך גם את הבוקר בלתי אפשרי היה לתכנן מראש.

משימתי הייתה קשה שבעתיים מפאת חוסר תקציב. לרב יעקבסון לא היה כסף רב, ואת מה שכן היה לו, הוציא על אחרים בלי לדאוג לעצמו. אני עצמי ראיתי פעמים אין ספור איך ללא היסוס, היה מוציא מכיסו מזומנים – כסף שהיה מיועד לצורכי הבית – ומוסר אותם בשמחה לעני. הרב לא הסתפק בכך, והיה שולח אותו אדם מלווה בברכותיו החמות כאב המברך את בנו.

בגלל נדיבותו של הרב, היה עליי לנהל את הבית בלי כסף. הוא דאג לכל נזקק לפני שדאג לעצמו. לעיתים קרובות נתן לעניים את הפרוטה האחרונה שנותרה בכיסו. כאשר היה

מדובר בתלמיד חכם, שחפצו לשבת על התורה ועל העבודה, הוא היה נדיב עוד יותר. הרב שמח לארגן כולל אברכים, אף אם כתוצאה מכך היה צריך לקמץ בהוצאות הבית. עשיתי כמיטב יכולתי, אבל חוסר התקציב וריבוי האורחים השאירו אותי ללא כל פתרון.

ימי ה"חופשה" היחידים שלי היו בשבתות ובחגים, כאשר כל המשפחה הייתה מתארחת בלידינגה. תמיד נהניתי מביקורים אלה ואהבתי לפגוש את הצוות ואת הבנות. בכל סעודה אמר הרב דברי תורה מתובלים באמרות חז"ל ובסיפורי צדיקים. לעיתים יכולתי להישאר יום נוסף ולהשתתף בכמה שיעורים. הרגשתי עלייה רוחנית במחיצת הבנות.

במשך הזמן, על אף מאמציי המרובים, לא הצלחתי לנהל את הבית כיאות. בכל פינה היו אנשים – עומדים, יושבים, מדברים או ישנים. מעט הכסף שצברתי נעלם במהירות ותהיתי כיצד הסתדרה שרה. כאשר הבעתי את תסכוליי בפני הרבנית היא חייכה בחום והסבירה שזרם הפליטים התגבר מאד בחודשים האחרונים.

"זה לא שאת לא מצליחה, מרים," אמרה בטוב לב. "פשוט יש הרבה יותר עבודה מאשר קודם."

המצב החמיר, והרב והרבנית הבינו, שעדיף לסדר את הבית מחדש ולארגן הכנסת אורחים רשמית. הם החליטו לחלק את הבית לשניים ולהשאיר חדר אחד עם המטבח אך ורק לשימוש האורחים והפליטים.

הרעיון היה מצוין. ראשית, הרבנית מצאה טבחית טובה ובני משפחתה קיבלו את האחריות לקניות, לבישולים, למלצרות ולקבלת האורחים הרבים. אחרי שהעניין החיוני הזה הסתדר, אפשר היה להתפנות לארגון הדירה מחדש.

פינינו קודם חדר אחד ואת המטבח. זו הייתה משימה קלה ביותר, כיון שמשפחת הרב חיה בפשטות ובצמצום. הבית היה מרוהט בפשטות; חדרי השינה הכילו רק מיטות ברזל וארונות מעץ ללא קישוטים. בחדר האוכל היו שולחן וכסאות, ספה ישנה

וארון ספרים ענק עם ספרי קודש רבים ומעט ספרים נדירים בגרמנית.

אחרי שפינינו את החדרים, ארגנו תנור ברזל קטן לחצי הדירה השני, כדי שאוכל להמשיך לבשל בעבור המשפחה. הטבחית הייתה אישה חמה עם לב של זהב, שידעה לנצל כל פרוטה, ותוך זמן קצר כבר ייסדה מסעדה מאורגנת להפליא במקום האנדרלמוסיה ששררה לפני כן.

רעיון חלוקת הדירה הועיל לכולם. הפליטים קיבלו את הסיוע הדרוש, אך לא על חשבון ילדי הרב יעקבסון. שלושת הילדים חשו כאילו קיבלו את ביתם חזרה, וגם לרב הוקל מעט. עכשיו מצאתי לעצמי מעט זמן פנוי, בפרט בבקרים, כאשר הבנים היו בישיבה. משוחררת מעול הפליטים קיבלתי על עצמי פרויקט חדש, דבר שרציתי לעשות זמן רב: התחלתי לבקר את הניצולים שעדיין שכבו בבתי החולים ובבתי ההבראה בסביבות שטוקהולם.

הסכנה עדיין בעינה

היו עדיין נשים ובנות רבות, שלא התאוששו מהסבל שעברו. היו כאלו שמיד עם בואם לשוודיה אושפזו בבתי חולים וחלקם נפטרו זמן קצר לאחר מכן. בשעה שפליטים אחרים היו חופשיים להסתובב ברחובות העיר, בחיפוש אחר עבודה או אחר אפשרות להגר לארצות הברית ולמדינות אחרות, אומללים אלו היו רתוקים למיטותיהם, מסתכלים יום-יום על אותם ארבעה קירות מבלי נפש חיה שתתעניין בגורלם.

לא עבר זמן רב מאז הייתי גם אני רתוקה למיטתי, לא יותר מעור מתוח על העצמות. הבנתי ללבם; הרי עברתי אותן החוויות. סיפורינו היו דומים ויכולתי לתת מילת עידוד ונחמה. לא אצטרך להשקיע יותר מכמה שעות מזמני, אולם בעבור אומללים אלה ביקור כזה יהיה יקר מפז.

בתחילה ביקרתי רק בבתי החולים בסביבות לידינגה. הבאתי איתי מתנות קטנות; מעט גבינה כשרה, ממחטה ודברים פעוטים מעין אלה. ידעתי שלא הסכום הוא הקובע, אלא עצם נוכחותי ודאגתי הכנה לרווחתם. היה לי קל יותר לצאת בזמנים שהרב היה באחת הנסיעות שלו מחוץ לעיר, כיון שאז הייתי פנויה יותר.

העובדה שאני מקדישה מאמץ עבור חולים, שעדיין לא גמרו לשתות את כוס התרעלה, השקיטה מעט את מצפוני, אולם, למרות ברכותיהם ותודותיהם, הרגשתי שיש בהם שמץ של תרעומת ואפילו קנאה על בריאותי. גם הם רצו לעזוב את מיטות חוליים ולחזור לחיים תקינים.

לבי נשבר בראותי ילדי ישראל רבים כל-כך סובלים וחולים. הם עברו די והותר, ועדיין היו חלשים וחולים. הם כמהו להיות שוב עצמאיים וחופשיים, במקום להימצא בבית החולים ולתהות מה יביא יום המחרת.

בנוסף לכל, עדיין הייתה קיימת אותה סכנה שבגינה הגעתי להלשיון. לא הייתי היחידה שבאה לבקר את החולים; היו גויים שוודים נחמדים ונדיבים – לא המונים, כמו שהגיעו לבית ההבראה שלנו בג'רוס, אולם מספיק כדי להוות סכנה ולסחוף להתבוללות – ואכן בנות רבות, לאחר שהחלימו, בחרו להישאר בשוודיה בחברת חבריהן השוודים. בעקבות זאת, הייתי עוד יותר נחושה לערוך את ביקוריי, כדי ליצור נוכחות יהודית כלשהי, שתגן עליהן מהשפעתם הזרה של השוודים.

לא הייתי בודדה במשימה זו; הרב ישראל יעקבזון מרוסיה הפקיר את עצמו למען החולים. בתור תושב ותיק במדינה זו, דיבר שוודית רהוטה והיה מתרגם שיחות בין החולים לבין הרופאים. הוא ביקר אותן לעיתים קרובות, דאג להן כמו אב רחום, וכבר הכיר את מצבה של כל בת ובת. עם קשריו המרובים הצליח להשיג חפצים בסיסיים עבור בנות אלו, שנשכחו על ידי רוב העולם. פעם, כאשר פגשתי נערה חולה במיוחד, דאגתי להודיע על כך לרב יעקבזון מרוסיה. ידעתי שהוא יעשה כמיטב יכולתו לעזור לה.

בין הדמויות המעניינות שפגשתי בביתו של הרב זאב יעקבסון, הייתה אסתר, הבכורה מבין שבע אחיות שהיו מפורסמות בהתמסרותן לציבור ובתרומתן הגדולה לקרן ההצלה בשוודיה. אסתר הייתה דומה לי באישיותה ובטבעה, ומצאתי בה ידידה נאמנה איתה יכולתי לשוחח על דאגותיי. בהעדרן של שרה ופריידל היה חשוב לי למצוא חברה בת גילי איתה אוכל לדבר ברצינות.

החלטנו ללכת יחד לבקר את החולות בבתי החולים ובמוסדות השונים. היה זה מועיל יותר מאשר להגיע לבד. בראותן שתי נערות מגיעות לבקרן, שמחו מסכנות אלו עוד יותר. הן הרגישו, שלא שכחו אותן ושאכפת למישהו מהן. תגובתן חיזקה בי את הרגשת השליחות, והחלטתי להמשיך ולדאוג לנשמות אלו ולעודדן להישאר נאמנות למורשת אבותינו.

המשכתי בביקורים עם אסתר כמה חודשים. זמן מה לפני פורים עלה בדעתנו שצריך לדאוג למצות וליין בעבור החולים. "זה בוודאי חשוב," אמרה אסתר, "אבל מה ניתן לעשות בנידון?"

"נשתדל כמיטב יכולתנו, זה הכל," אמרתי. "בואי נשאל את עצתו של הרב יעקבזון."

ארגנו פגישה עם הרב יעקבזון מרוסיה. בארשת של דאגה אבהית הוא הקשיב לנו. "לא נראה לי שתהיה בעיה עם מצות," אמר מהורהר, "אבל אינני בטוח שאוכל להשיג יין כשר לפסח."

לפתע עלה בדעתי רעיון. "האם ניתן להשיג ענבים או צימוקים?" שאלתי בביישנות. "אולי נוכל ללמוד להכין יין לבד."

הרב יעקבזון הוקסם מההצעה. "נפלא! אני אארגן לכן צימוקים וסוכר. תצטרכנה למצוא מקום מתאים נקי לפסח, אך אינני רואה שום סיבה שלא תצלחנה במשימה."

הרב יעקבזון הואיל בטובו "להשאיל" לנו פינה בדירתו, וכפי שהבטיח, שלח לנו את הצימוקים ואת הסוכר. אסתר ואני עבדנו בהכנת היין בכל עת מצוא, ובינתיים הרב יעקבזון דאג להשיג מצות ושאר מצרכי פסח, אותם סידרנו בחבילות. שבוע לפני פסח, כבר סיימנו את כל ההכנות, והחבילות היו מוכנות למשלוח לחולים.

לאסתר ולי הייתה רשימה ארוכה למדיי של חולים יהודים, אך לא רצינו לשלוח את החבילות בהובלה רגילה. במקום זאת, בחרנו לבקר כל חולה בנפרד, ובהזדמנות זו להגיש לו את החבילה.

"לא רק שנשמח אותם עם הביקור ועם החבילה, זו תהיה גם הזדמנות לשוחח איתם אודות פסח – זמן חרותינו," אמרה אסתר.

למחרת הלכנו לבקר את ה"קבועים" שלנו ונתנו להם את חבילות הפסח. היו כאלה שפתחו את החבילות בהתלהבות ובשמחה; אחרים, היו חלשים מכדי להסתדר עם הניר החום העבה, ובקשו מאתנו לפתוח את החבילה במקומם.

חלק מהחולים ראו במתנתינו המיוחדת משב רוח מרענן של יהדות בתוך הסטריליות המחניקה של בית החולים. אחרים נשברו ובכו לנוכח המזכרת המוחשית מעבר מאושר שכבר איננו. היין, המצות, ההגדה והעוגיות הזכירו להם זמנים אחרים, כשעדיין ישבו בבית של ההורים סביב שולחן ליל הסדר – האושר כאשר האב חזר עם הילדים מבית הכנסת, כולם לבושים במיטב מלבושיהם לכבוד החג, הבית המצוחצח – זיכרונות מתקופה שבה הם היו בריאים ושלמים. כאב לי לראות, שהחבילות האלה גרמו לעצבות אצל חולים מסויימים. לבטח הצער הזה לא יעזור להם להחלים. באותו יום יצאתי מבית החולים בתפילת הודיה חרישית על שפתיי. הלוואי ותמיד אזכה להיות מהנותנים ולא מהמקבלים!

במשך כל התקופה התכתבתי תכופות עם אחותי בארץ ישראל ועם אחיי בארגנטינה. הייתי כותבת להם מכתבים ארוכים, דפים על גבי דפים, עם תיאורים של כל מה שעברתי ועל אורח החיים בשוודיה. העניין שגילו בכל מה שעובר עליי גרם לי לכתוב ביתר פירוט.

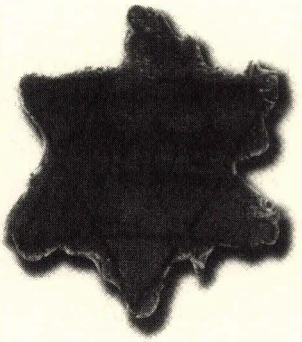
אחיי רצו לעזור לי ככל יכולתם. אברהם מרדכי, הראשון שנסע לדרום אמריקה והצליח בעסקיו, שלח לי עשרה דולרים כל שבוע דמי כיס. חיים דוד לא הצליח באותה מידה; הוא נסע לארץ ישראל עוד לפני המלחמה, אולם היה מוכרח לחזור עם משפחתו לארגנטינה כדי להתפרנס. ידו לא השיגה לשגר לי דמי כיס, והוא שלח לי תכשיטים קטנים מזהב שצרף לבד בעבודתו החדשה.

יום אחד, כאשר כתבתי לאחיי על העבודה האין סופית בטיפול ביהודים, שעדיין שכבו חולים, עלה על דעתי לבקש מהם לאסוף צדקה בעבור גלמודים אלה. הרב ישראל יעקבזון אמנם הצליח לגייס סכומי כסף בעבור טיפולים רפואיים, אך לא היה לנו תקציב בעבור דברים קטנים שישמחו אותם: בגדים חדשים, צעצועים לילדים וכדומה. ידעתי שלאחיי אין כסף רב, אבל אולי יוכלו לאסוף תרומות מיהודי ארגנטינה האמידים יותר.

כעבור כמה שבועות קיבלתי מהדוור מכתב רשום מאברהם מרדכי. פתחתי את המעטפה בידיים רועדות והוצאתי צ'ק ומכתב. אלף דולר! אחיי הנפלאים אספו אלף דולר מהיהודים הנדיבים בארצם בעבור חולי שוודיה.

מצמצתי בעיניי כדי לעצור את הדמעות. שמחתי לא ידעה גבולות, ורצתי להראות לאסתר את הצ'ק היקר. היא השתוממה אף היא מהסכום האגדי לימים ההם, ונגעה בכיתוב על ההמחאה כאילו לוודא שהוא אכן אמיתי. מסרנו את הכסף לרב יעקבזון, שהיה עסוק באותו זמן, כרגיל, בביקור בבתי החולים ובעידוד החולים והתשושים. ידענו שהוא יידע לנצל את הכסף בצורה הטובה ביותר.

מעודדות מהתרומה הנדיבה, המשכנו את עבודתנו ביתר שאת וביתר עוז. קבלתי מכתבי תודה רבים מאלה שהיו בריאים מספיק כדי לכתוב. חלק מהם אבדו לי, אולם תוכנם שמור בזיכרוני לעד.

חלק ה'

חיפוש אחר מחר

ההצעה השלישית

מן רב הקדשתי לעבודתי כמזכירתו של הרב יעקבסון. הוא קיבל מכתבים כה רבים בכל יום, ולא היה מסוגל לטפל בכולם לבדו. הוא הרשה לי לפתוח את כל מכתביו, חוץ מאלה שהיו ממוענים אליו באופן אישי. כבר התמצאתי מצוין בעבודה, ולכן יכולתי לטפל ברוב ענייניו בעצמי. כל מה שלא דרש תשומת לב מיוחדת או החלטה ספציפית, היה באפשרותי לסדר, ולאחר מכן הייתי מדווחת לרב על כל פעולה.

גם כאשר המצב באירופה השתפר, עדיין היה הרב יעקבסון עסוק, אפילו יותר מאשר קודם. מכרים וחברים של משפחת הרב יעקבסון, שבאו מגרמניה והצליחו להגר לארצות הברית, תמכו במוסד בלידינגה. חלק מתקציב המוסד הגיע מוועד הצלה שארגנו ידידים אלה, וחלק מממשלת שוודיה. שמן של בנות לידינגה יצא לתהילה ברחבי העולם היהודי, ועובדה זו הקלה מאד על איסוף התרומות. אף על פי כן עדיין היה צורך בכספים נוספים.

הרב יעקבסון היה נוסע לאמריקה לכמה ימים או לשבוע "קצר", כדי לסדר עניינים שונים, וכן כדי לפגוש קרובי משפחה של בנות לידינגה, שיוכלו לעזור להן בהגירה. נסיעות אלה נוצלו גם בעבור התרמה לקיום המוסד עצמו.

אחרי נסיעה שארכה ימים, ולעיתים שבועות, היה חוזר הרב יעקבסון לשטוקהולם מותש. אולם לא היה לו פנאי לנוח; אנשים לא פסקו מלזרום לביתו הצנוע – אלה שחיפשו מילת נחמה או סיוע כלכלי. כסף מעולם לא נשאר בכיסיו של הרב. כל מה שהיה לו, הוא מיד מסר לכל נזקק.

שלוש שנים אחרי שהגעתי לראשונה למקלט בשוודיה, אושפז הרב יעקבסון לכמה ימים בבית החולים. הנסיעות התכופות ועבודתו המתישה כילו את כוחותיו, והרופא הורה לו לנוח במיטה. הרבנית קייטה נסעה כל יום לבית החולים לבקר אותו, ולאחר מכן הייתה חוזרת ללידינגה להשגיח על הפעילות המסחררת שמעולם לא נפסקה.

לי נתנו את הכבוד להביא כל יום לבית החולים את ארוחותיו ואת מכתביו. כאשר הדואר היה מגיע, הייתי ממהרת למיין את המכתבים שהרב היה צריך לראות, ואז הייתי יוצאת לדרכי.

יום אחד, הגיע מכתב מחיים הרץ באמריקה. החזקתי את המכתב בידי והיססתי. המכתב, ככל הנראה, היה אישי וכאמור, לא הייתה לי זכות לפתוח אותו. ובכל זאת, היה משהו במכתב הזה שדחף אותי לראות מה כתוב בו.

הייתי ידידה משכבר הימים של ר' חיים ואשתו. למען האמת, הם הכירו אותי יותר מאשר את הרב יעקבסון. היינו יחד במחנה הגדול בהלשיון; הבדידות של הניצולים גרמה להם לחפש האחד את חברת השני. היינו קשורים מאד; הם תמיד הקשיבו לי בהבנה, כאשר הייתי משתפכת לפניהם על המצב שלנו. זמן קצר לאחר מכן הם עברו לעיר לנדסקרונה, שם פתחו מסעדה כשרה. אולם, היות שהמסעדה הייתה תלויה בנוכחותם של ניצולים, ורובם עברו לארצות אחרות, הם מצאו את עצמם אחרי

ר' חיים הרץ עם הרב יעקבסון

זמן קצר ללא לקוחות כמעט. מיהודי המקום לא היו מספיק דתיים שיתארחו במסעדה. ר' חיים נאבק על פרנסתו במשך תקופה קצרה, עד שהחליט להצטרף לקרובי משפחה בארצות הברית.

לא שמעתי מר' חיים ואשתו כבר יותר משנתיים. עתה החזקתי בידי מכתב ממנו. מכתב מארה"ב. האם המכתב קשור איכשהו אליי? וגם אם כן, האם מותר לי לפתוח אותו? קול פנימי לחש לי שאוכל לפתוח את המכתב, לקרוא בו, ואחר כך לסוגרו בחזרה. לא הצלחתי לעמוד בפיתוי שכבר התגבר עליי. לקחתי סכין חדה, ובזהירות הרמתי לאט לאט את שולי המעטפה. שלפתי את המכתב החוצה, ובזהירות פתחתי את קיפולי הנייר, מנסה לזכור על פה את דרכי הקיפול, כדי שאוכל להחזיר את המכתב למעטפה מבלי שירגישו.

המכתב היה כתוב באידיש, לא באנגלית או בשוודית, כך שיכולתי לקרוא בקלות. עברתי במהירות על הקטעים הראשונים, שהיו דברי נימוס, עד שהגעתי לחלק העיקרי של המכתב. למעשה, ר' חיים רצה להציע שידוך בעבור קרוב משפחה שלו שהגיע לפני כמה חודשים לארה"ב משנגחיי. הבחור היה תלמיד חכם, בעל מידות טובות, ממשפחה טובה וידועה מוורשה. "הוא יתאים מאד למרים," כתב ר' חיים. "האם הרב יוכל להשפיע עליה לבוא לאמריקה בשביל השידוך?" שאל.

לפתע, נהיה המכתב כבד בידי. שידוך בעבורי באמריקה! תמיד הייתי אומרת לחברותיי ולכולם, שיהודי חייב להגר לארץ ישראל, לא לארצות הברית. האמנתי שעלינו, הניצולים, לגור בין בני עמנו, לא בין הגויים שניסו להשמיד אותנו, או אפילו בין אלה שהביעו את הסכמתם בשתיקה. עכשיו ר' חיים רוצה שאסע עד ניו-יורק להיפגש?

זו הייתה ההצעה השלישית שקיבלתי מאז סיום המלחמה. הראשון נגמר בטוב – עבור פריידל – הרב יעקבסון עצמו הציע לי שידוך נוסף עם בחור מדנמרק. ההצעה הזאת מר' חיים הייתה שונה בכך שהייתה מאמריקה.

בתנועות זהירות קיפלתי בחזרה את המכתב והחזרתי אותו למעטפה. לא מצאתי דבק לסגור את המעטפה, וגם לא היה זמן לחפש. הייתי חייבת לאסוף את כל הדברים ולצאת לבית החולים.

נסעתי לבית החולים פעמים אין ספור, אולם הפעם הנסיעה הייתה שונה. המכתב הפתוח מר' חיים גרם לי להרגיש רגשי אשם, ובנוסף לכך, הצעתו של ר' חיים עוררה בי רגשות קשים. בלי לשים לב לסובב אותי, עברתי במסדרונות בית החולים והקשתי על דלתו של הרב יעקבסון.

הדלת נפתחה, והרבנית קייטה קבלה אותי בשמחה. כרגיל, היא הציעה לי מקום לשבת ליד השולחן הקטן. הרב קיבל אותי בחום אף הוא, ושאל אותי על הנסיעה עד בית החולים. הנחתי את הסיר עם התבשיל על השולחן ונתתי לרבנית את הדואר. המכתב מר' חיים, שהיה במרכז הערימה, היה נראה לי גדול ממדים ובולט במיוחד.

"האם יש מכתבים חשובים, מרים?" שאל הרב יעקבסון בלקחו את הערימה מידי הרבנית.

"לא כולם," עניתי בקול רפה.

הרב עבר בזריזות ממכתב למכתב. חלקם הוא הניח בצד, בכוונה לטפל בהם מאוחר יותר. הוא שאל לעצתי בקשר למכתבים אחרים, ואת חלקם נתן לרבנית לבחון. הוא פתח את המכתב שהיה מונח לפני מכתבו של ר' חיים וקרא בו ברפרוף. "תטפלי בזה, בבקשה, מרים," הוא אמר, ומסר לי את המכתב. לקחתי ממנו את המכתב ובהיתי בו כסהרורית כשהוציא את המכתב של ר' חיים מהמעטפה הפתוחה.

הרגשתי איך אני מתחילה להסמיק וניגשתי מיד לחלון עם גבי למרכז החדר, כאילו שאני מנסה להיטיב לקרוא ליד האור את המכתב שהרב נתן לי. שמעתי את הרב אומר, "תראי קייטה, תקראי את זה! מכתב מחיים הרץ. קראי נא בקול רם."

דממה שררה בחדר אחרי שהיא גמרה לקרוא, ואז שמעתי את הרב יעקבסון קורא בשמי, "מרים."

הסתובבתי באי רצון.

"השמעת מה כתב חיים?"

הנהנתי בשקט, ללא יכולת לדבר או אפילו לזוז.

"נו, מרים, מה את אומרת? חיים רוצה לקרוע אותך מאתנו, אבל אנחנו רוצים בטובתך, לא משנה היכן." הרב אותת לי להתקרב. "את יודעת, שאנו רוצים בשבילך את הטוב ביותר, מרים," הוא אמר בקול רך. "אנו אוהבים אותך כאילו היית הבת שלנו. אני כבר הצעתי לך שידוך בדנמרק, לכן אני נוגע בדבר, ולא אוכל לתת לך עיצה אובייקטיבית. אינני יכול להכריח אותך. עלייך להחליט בעצמך."

הגעתי לרגע מכריע! היה עליי להחליט לבדי על שידוך בעבורי. באין משפחה תומכת ובאין יכולת לשאול ולהתייעץ עם גדולי ישראל, כפי אשר מקובל היה מקדמת דנא, וכפי שמקובל בימינו, נאלצתי להתמודד עם ספקותיי ולבדוק את האפשרויות העומדות בפניי.

הייתי מוטרדת. מצד אחד הציע לי הרב בחור נחמד, חבר טוב של משפחת יעקבסון, אולם לא כך דמיינתי תמיד את בעלי לעתיד. השידוך של ר' חיים היה דבר שונה בתכלית. הכרתי את שם המשפחה, ואחותו ובת דודתו של הבחור למדו ב"בית יעקב" בקראקא. הבחור היה ממשפחה חרדית, חסידית ידועה – תמיד התפללתי שאזכה להיכנס למשפחה כזו, ובכל זאת... לנסוע עד אמריקה?

הרבנית תופפה עם אצבעה על המעטפה ואמרה, "לא נראה לי שחיים נוהג בתבונה," אמרה. "הוא מבקש ממרים לכתוב לבחור, אם היא מקבלת את הצעתו. אינני חושבת שכך צריך לנהוג. על הבחור לכתוב תחילה."

הרב הנהן בהסכמה. עדיין לא הייתי מסוגלת להוציא הגה מהפה, ושמחתי בהזדמנות שנוצרה כדי לצאת מספקותיי בקלות. המכתב הונח בצד ובמשך הזמן נשכח.

כמה שבועות עברו, ובינתיים שוחרר הרב מבית החולים ושהה כמה ימים באכסניית הלשיון, כדי להחלים עד שיוכל

לחזור הביתה. אסתר ואני המשכנו להסתובב בין החולים. במשך התקופה ששהה הרב בבית החולים, הייתה אסתר מבקרת את החולים לבדה בזמן שאני טיפלתי בענייניה של משפחת הרב יעקבסון. עכשיו, כאשר חזרתי לביקוריי, הצטערתי לשמוע ששתי נערות נפטרו. התאבלנו על שתי בנות ישראל עדינות נפש אלו, שפתיל חייהן כבה בדמי ימיהן.

הייתי כה טרודה בענייני החולים, שהשתוממתי שבועיים לאחר מכן לראות מכתב נוסף מחיים הרץ. ההצעה המביכה שבמכתבו הקודם נשכחה ממני כליל. בלי להתמהמה, הבאתי את המכתב לרב, מתגברת הפעם על הדחף שלי לפתוח אותו. הרב יעקבסון פתח מיד את המכתב והזעיף פנים בשעה שניסה לפענח את הכתב. תמיד התקשה בקריאת אידיש. "קחי, מרים," אמר לי. "תקראי בקול רם."

בהיסוס הושטתי את ידי לקחת את המכתב. ר' חיים חזר שנית על הצעתו, והתאונן על כך, שעדיין לא קיבל מענה למכתבו הראשון. הפעם כתב, "שילחו נא לי תמונה של מרים. אם זה ימצא חן בעיני הבחור, הוא ישלח תמונה ומכתב בחזרה."

מיד כשסיימתי לקרוא, נפתחה הדלת, והרבנית קייטה נכנסה. מבטה עבר מהרב אליי עם הבעתי החולמנית, ולבסוף נח על המכתב שהחזקתי בידי בתנועה קשוחה. בעדינות הוציאה את המכתב מידי וקראה אותו לעצמה. לאחר מספר רגעים הרימה הרבנית את עיניה. "עלינו לענות הפעם," אמרה.

הרב הנהן לאות הסכמה. "תכתבי את, קייטה," אמר הרב. "אני בטוח שמרים תסכים עם כל מה שתחליטי."

הנהנתי בהתלהבות, וחשתי רווחה שאיינני לבד בלבטיי, אלא הרב והרבנית עומדים לצדי ומייעצים לי כיצד לנהוג. רק אם מסורה כמו הרבנית מסוגלת להחליט האם השידוך הזה מתאים לי או לא. אולם הרבנית ניענעה את ראשה בעצב. "לא אוכל לכתוב. הוא לא יצליח לפענח את כתב ידי."

מאוכזב במקצת, לקח הרב את המכתב חזרה והתיישב ליד מכתבתו והרבנית לצידו. תוך כדי כתיבה, אמרה הרבנית, "אני מתנגדת לכך שמרים תכתוב ראשונה. היא גם לא צריכה לשלוח עדיין תמונה. שהבחור יכתוב מכתב וישלח את תמונתו – אז נראה."

המכתב נשלח ועתה נותר לי רק להמתין.

שידוכים דרך הדואר

כל שנקפו השבועות מאז שלח הרב את המכתב, ולא קיבלתי מענה, התחלתי לדאוג שמא הפסדתי את השידוך. אולי הבחור לא היה מרוצה מסירובי לשלוח תמונה ומכתב לפני שהוא שולח. ככל שחשבתי על כך יותר, השתכנעתי יותר שעם בחור זה אני רוצה לבנות את חיי מחדש. אילולא היה באמריקה!

בינתיים, עודדה אותי הרבנית לשקול שידוכים אחרים. הבחור מדנמרק עדיין היה פנוי, והיו עוד הצעות. כמה רציתי לשוחח על כך עם מישהו! עד עכשיו הייתי פונה לרב יעקבסון, אולם, כפי שאמר לי בעצמו, הוא נוגע בדבר ולא הסכים לייעץ לי בעניין. נואשת, כתבתי שלושה מכתבים ארוכים ושלחתי אותם לשני אחיי, אברהם מרדכי וחיים דוד, ולאחותי אסתר, והתחננתי שיתנו עיצה טובה לאחותם הצעירה. תיארתי כל הצעה בפרוטרוט, וביקשתי מהם לענות בהקדם ולומר לי מה דעתם.

למחרת, כאשר מיינתי את הדואר עבור הרב ראיתי מכתב עם כתב יד לא מוכר הממוען אליי. שלפתי מיד את המכתב מתוך הערימה ורצתי איתו לחדרי, רציתי לקרוא בפרטיות. קרעתי בחוסר סבלנות את המעטפה ומצאתי מכתב קצר בפנים. לבי פעם בחוזקה ועיניי חלפו במהירות על פני השורות. הבחור התקשה מעט בפתיחה, אבל בהמשך התבטא יפה. בסוף ביקש ממני לענות בהקדם.

המכתב עשה עליי רושם עצום וקראתי בו שוב ושוב. מצאתי את הרב והראיתי לו את המכתב, מחכה בקוצר רוח לראות את תגובתו. גם הוא התרשם מסגנון המכתב. "נו, מרים," אמר בחיוך, "עכשיו עלייך לענות לו."

באותו יום פגשתי את בת דודתי, ביילה. לא יכולתי לשמור את החדשות לעצמי, וסיפרתי לה על השידוך שהציעו לי מאמריקה, ושכבר קיבלתי מכתב מהבחור המדובר.

ביילה תפסה את ידי בחוזקה. "מרים! מדוע שתחפשי שידוך באמריקה הרחוקה, כשיש לי הצעה נפלאה עבורך כאן באירופה? גיסי, אברהמ'לה עודנו חי. את לבטח זוכרת אותו: תלמיד חכם מופלג, שישב כל היום על התורה ועל העבודה." ביילה עצרה לרגע, ממצמצת כדי לגרש את דמעותיה. "אחותי מרים איננה. את יודעת זאת. אברהמ'לה יתאים לך מאד, מרים. לא תוכלי למצוא שידוך טוב יותר. את זוכרת באיזו גאווה לקח אותו אבי לחתן והסכים לתמוך בו כדי שילמד? כל הורה היה מתברך בבחור כזה. תוכלי לבנות את ביתינו מחדש. גם לך קוראים מרים." פציתי את פי לדבר, אולם ביילה המשיכה בלהט, "אנא, חישבי על כך. את מכירה אותו ואת משפחתו. אין לך מה לדאוג עם שידוך כזה."

הקשבתי בדומיה להתפרצותה, ואחר כך לקחתי את ידה בידי ואמרתי בקול רך, "ביילה, את מדברת על אברהמ'לה מלפני המלחמה, כמה נפלא הוא היה. כן, אני זוכרת. כל מילה שאת אומרת נכונה. אולם כמה מאתנו נשארנו כפי שהיינו? האם את בטוחה, שהוא נשאר אותו תלמיד חכם שיושב ימים ולילות ועוסק בלימוד התורה? איך את יודעת שהוא ירצה בי? מה הוא עושה כעת?"

ביילה הסיבה את מבטה. "הוא ביקר אותי בבית הבראה בגרמניה," מלמלה. עוד חקירות גילו את האמת: הוא היה ללא כיפה.

"נו, ביילה? האם את רוצה שאתחתן עם אחד שהיה כבר נשוי, ושהיום פרק עול? מדוע שאעשה כן? אם את סבורה שהוא שידוך טוב כל-כך, מדוע שלא תתחתני את איתו?"

"אבל זה יהיה שידוך כל-כך טוב," ביילה התחננה.

נענעתי את ראשי לשלילה. "בכל מקרה, הוא בוודאי לא ירצה בי. זה לא מתאים; תשכחי מהרעיון."

אבל ביילה לא שכחה, ובלי ידיעתי ניגשה לרב יעקבסון ושיכנעה אותו לכתוב מכתב לאברהמ'לה, ולשאול אותו אם הוא מעונין בשידוך עם מרים, בת דודתה של אשתו המנוחה. הוא

תיאר אותי ואת מעלותיי וביקש מענה במהירות האפשרית. ביילה הייתה מאושרת. הייתי צריכה לחשוד, שהיא זוממת משהו, כיון שהיא הפסיקה להטריד אותי בקשר לשידוך. גיליתי את האמת, כאשר אברהמ'לה שלח את תשובתו. הוא כתב בצורה נימוסית ועדינה, אולם הבהיר ללא ספק שהוא כבר לא אותו "אברך משי" כפי שהיה בעבר. הוא סיים את מכתבו, שאל לה לביילה להתפלא ולהצטער על התפתחות העניינים, כי הרי הזמנים השתנו, ועל האנשים להשתנות אף הם.

ביילה התאכזבה מאד; היא חלמה, שאוכל להנציח את זיכרה של אחותה על ידי נישואים עם גיסה, אבל עכשיו התברר לה שאיננו מתאימים. בינתיים, נשלחו מכתבים מכל קצוות תבל. שלחתי מענה לאמריקה לכתובת שהייתה רשומה על המעטפה של הבחור, וקיבלתי תשובות משני אחיי ומאחותי. אברהם מרדכי וחיים דוד כתבו, שאינם מסוגלים לעזור לי להחליט בעניין כה רגיש ממרחק כזה, אולם, אמרו שהם רואים לפי המכתבים שלי שאני בוגרת מספיק, כדי להחליט בלעדיהם מה מתאים לי ביותר. אסתר כתבה מכתב ביחד עם בעלה, מרדכי, שהם סומכים עליי שאצליח למצוא את הזיווג המתאים לי ביותר. בינתיים הכינו בעבורי דירה בת שני חדרים עם כל הדרוש, כדי שאוכל להשתקע בארץ ישראל אם כך אחליט.

זמן קצר אחרי שהגיע מכתבה של אסתר, קיבלתי מכתב שני מהבחור באמריקה. הוא ענה למכתבי ושלח תמונה. ברגע שראיתי את התמונה ידעתי שמצאתי את מבוקשי. קיוויתי מאד שהשידוך הזה ייגמר בטוב.

הסתכלתי שוב על התמונה, בוחנת כל פרט. קודם כל, היה לו זקן. בשנים שלאחר המלחמה, העידה העובדה על אופיו של הבחור, והצביעה על כך שהוא בנה את עצמו; אדם כזה הוא בוודאי ירא שמיים ושומר על קלה כעל חמורה. כל השידוכים שהציעו לי עד כה היו עם בחורים מגולחים.

מראהו החרדי הרשים אותי. הרגשתי בטוחה שהקדוש ברוך הוא שלח לי סוף סוף את זיווגי.

להיכן?

ביום חמישי נסעתי עם הרבנית ללידינגה כרגיל, והרב קיבל אותנו בחום. הוא, כנראה, שם לב לשינוי שחל בי כי אמר, "קייטה, מעניין אותך לראות מי חפץ לקחת מאתנו את מרים? היא בוודאי כבר קיבלה תמונה של הבחור."

הסמקתי וללא אומר הוצאתי את התמונה ומסרתי אותה לרבנית. היא התבוננה בה, כאילו שציפתה שהצילום יפצח פה וידבר. "נו, קייטה," אמר הרב לבסוף, "מה את אומרת?"

הרבנית מסרה לו את התמונה ואמרה, "מראה עדין ביותר."

הרב התבונן בתמונה אף הוא ופנה אליי. "העיקר, מה את אומרת, מרים".

הסתכלתי על הרצפה. "שיהיה *באשערט* [מן השמיים]", אמרתי בפשטות.

הרבנית הנהנה בהסכמה. "עכשיו עלינו לצלם אותך, מרים. אם ירצה ה', תוכלי ללכת למרכז העיר שטוקהולם. שם ישנו צלם טוב." היא הרהרה לרגע ואמרה, "תדאגי שיצלם יותר מתמונה אחת. לפעמים התמונה לא מצליחה כל-כך ואנחנו לא רוצים ללכת פעמיים."

נסיעתי למרכז העיר נדחתה פעם אחר פעם בגלל אירועים שונים. מיד אחרי שבת, נסע הרב יעקבסון לאמריקה, שם היה אמור להיפגש עם נציגי אגודת ישראל, כדי לדון במימון המוסד בלידינגה. הייתה לי עבודה רבה, כאשר יחד עם כולם, ניסיתי למלא את התפקידים הרבים של הרב.

ואז, ללא התרעה מוקדמת, ניצבתי מול החלטה, שדרשה מענה מיידית. מידי פעם, הסניף השוודי של אגודת ישראל היה מקבל מספר מצומצם של סרטיפיקטים לעלות לארץ ישראל. בגלל ריבוי הניצולים שגדשו את הרשימות, ערכו הגרלה לקבוע מי יזכה באישור המיוחל. לא מזמן זכיתי אני בהגרלה, ועכשיו קיבלתי מכתב מאגודת ישראל: היות ואינני מוכנה עדיין לממש

את זכותי, הם כתבו, האם אהיה מוכנה "להלוות" את הסרטיפיקט שלי לרבקה ג.? היא זכתה באישור אף היא, אבל זה טרם הגיע.

בהיתי במכתב. רבקה ג. הייתה מורה בלידינגה. בוודאי שאהיה מוכנה לעזור לה. וזה לא שאני מוותרת על זכותי; רבקה הייתה אמורה לקבל סרטיפיקט כל יום – רק שהיא מוכנה כבר לנסוע, והסרטיפיקט שלי היה מוכן.

עדיין לא הייתי מוכנה לנסוע לארץ ישראל. השידוך מאמריקה בלבל אותי מאד, ונותרתי מסופקת לגבי עתידי. להיכן עליי לנסוע, לארץ ישראל? לאמריקה? ואולי כדאי לי פשוט להישאר בשוודיה. בסך הכל, היו לי הצעות רבות כאן באירופה.

אחרי שהתלבטתי כמה שעות בין כל האפשרויות הפתוחות לפני, החלטתי להמתין לשובו של הרב יעקבסון. גם אם לא יוכל לייעץ לי לגבי שידוכים, לפחות בעניין הזה יוכל לעזור לי להחליט.

כאשר חזר הרב, הייתה שאלתו הראשונה אליי, "מרים, האם קיבלת מכתב מאגודת ישראל?" הראיתי לו אותו, אבל הוא לא היה צריך לקרוא בו, כיון שאנשי ה"אגודה" באמריקה כבר דיברו איתו. "נו, מרים, מה את אומרת? את רוצה לעשות זאת למען רבקה? האם החלטת לגבי השידוך?" הוא חייך. "או שאת רוצה להישאר כאן אתנו. אנו נשמח מאד."

כל-כך התאים לרב יעקבסון להתעלם מהתשישות שלו ומאין-ספור העניינים, שדרשו את תשומת ליבו המיידית בשובו, כדי להתרכז בי ובבעייתי. בהכרת טובה ישבתי לידו וסיפרתי לו את כל לבטיי, על תקוותיי ושאיפותיי, כדי שיבין מה באמת אני רוצה. סיפרתי לו איך שהתרגשתי, כאשר ראיתי את התמונה של הבחור המזוקן עם המראה החרדי הנאה – תמיד התפללתי לשידוך כזה. יתירה מזאת, הכרתי את המשפחה. אז בימים שלאחר המלחמה, היה כמעט בלתי אפשרי לברר ייחוסו של אדם, והנה שידוך ממשפחה מכובדת וידועה. האם שידוך זה לא כדאי שאדחה בעבורו את נסיעתי לארץ הקודש?

החלטנו. נתתי את הסרטיפיקט שלי לרבקה, ולבסוף קיבלתי את שלה. בינתיים, הרבנית הזכירה לי שעוד עליי להצטלם. התכוננתי לסדר את העניין מיד אחרי שבת, אולם התעוררתי ביום ראשון בבוקר עם כאב שיניים ולחי נפוחה. התבוננתי במראה בייאוש. לא אוכל להצטלם במצב הזה!

הרבנית לא הסכימה איתי ואמרה לי שאני נראית בסדר, אולם התעקשתי. "אני נראית נורא. אי אפשר להצטלם ככה!"

הרבנית חייכה. "אני לא מסכימה איתך, שאת נראית כל כך גרוע. זה אפילו מוסיף לך חן, מרים. את נראית יותר מלאה, יותר בריאה!"

החיוך של הרבנית היה דבר נדיר ויקר. פניה האצילות שיקפו את טבעה הרציני והחושב. כאשר האיר החיוך את פניה, אי אפשר היה לסרב לה. קיבלתי את עצתה והלכתי לצלם באותו יום.

הצלם צילם אותי משלושה כיוונים שונים, ושאל אותי, אם ארצה לבוא לקחת את התמונות או שישלח אותן בדואר. "תשלח אותן אליי, בבקשה," אמרתי מיד. לא רציתי לחכות עד שתהייה לי שוב הזדמנות להגיע למרכז העיר. לאחר שלושה ימים, הגיעו התמונות. קרעתי את המעטפה בחופזה ובחנתי את התמונות לראות אם מבחינים בלחיי הנפוחה. לרווחתי, שתיים מתוך שלוש התמונות הצליחו. רצתי להראות לרבנית את התמונות.

היא בחנה אותן בדקדקנות ואחר כך הביטה בי. "את רואה מרים? אמרתי לך, שזה לא יזיק." היא חייכה שוב. חייכתי אליה בחזרה שמחה. ביחד עם הרב החלטנו איזו תמונה לשלוח. עניתי למכתב השני, צירפתי את התמונה ושלחתי את המכתב.

בינתיים, הציע הרב יעקבסון להתכתב עם מכריו בארצות הברית ולברר על הבחור. הודיתי לו על הדאגה האבהית שלו, אך הסברתי לו שאין צורך, כיון שכבר ביקשתי מידידים שלי לברר.

במשך הזמן, שמעתי יותר ויותר דברים חיוביים. חברתי שורי, שהיגרה לאמריקה עם בעלה ליפא, כתבה לי דברים טובים ביותר.

"שמעתי דיווחים מצויינים," כתבה. "כדאי לך לבוא. אם זה לא יסתדר, תוכלי תמיד לנצל את הסרטיפיקט מאגודת ישראל לנסוע לישראל מכאן. חוץ מזה, יש הרבה בחורים טובים גם באמריקה. אם השידוך הזה לא יסתדר, תוכלי לחשוב על אחרים."

שמעתי, שבכל פעם שהבחור היה מקבל חבילה, תמיד היה משתף את כל חבריו; הוא היה ידוע כבעל מידות טובות, בעל חסד וגם מתמיד גדול. נראה היה, שכולם גומרים עליו את ההלל. האם אכן אזכה בשידוך הזה?

חרף כל הדיווחים הטובים, עדיין היו לי ספקות. מדוע שאחצה את הים – החסרים בחורים טובים באירופה?! מדוע אסתכן בנסיעה לארץ זרה עם מנטליות שונה, למקום שם לא אכיר אף אחד? אולי בכל זאת עליי לנסוע לארץ ישראל. שם אוכל להיות עם אחותי היקרה ועם גיסי. כבר הכינו בעבורי דירה. התגעגעתי להיות שוב בקרב בני משפחה. אחותי תשמח מאד לראותי – היחידה מבין כל אחיה הקטנים ששרדו את חורבן אירופה.

אבל השידוך! בחור ממשפחה טובה, עם רקע דומה לשלי; עם תכונות הדומות לשלי, אדם שאוכל בקלות להבין. כל מה ששמעתי עליו נשמע מושלם. איך אוכל לדעת אם אכן הוא בשבילי?

שוחחתי על כך רבות עם הרב יעקבסון. הוא הסכים עם כל מה שאמרתי, אולם עדיין רצה לשכנע אותי להישאר באירופה, ולהינשא לבחור שהציע לי. לבסוף, אחרי שבועות של לבטים ואחרי שבחנתי את כל הנתונים, החלטתי: נראה היה לי שה' גזר שזיווגי, משה פסטג, נמצא באמריקה. אעזוב את אירופה ואסע לאמריקה ה"חופשייה", והתפללתי שאמצא מנוחה לנפשי.

הימים האחרונים בשוודיה

עת, כשכבר החלטתי, מצאתי את עצמי במצב מביך במקצת. תמיד הטפתי לחברותיי, שעל כל הניצולים לעלות ארצה, במקום להישאר בארצות שם יוכל לקום עוד המן או היטלר. התביישתי בעצמי. איך אוכל להיות כה צבועה? איך אוכל להצטדק בפני חברותיי או בפני אחותי, שכבר הכינה בעבורי מקום מגורים? מה אענה לכל אלה שאמרתי להם שאמריקה היא מדינה "טריפה"? יהודים רבים בארצות הברית התפקרו בימים ההם; ואני נוסעת לשם עכשיו?

אולם, הבנתי, שאינני יכולה לשנות את העולם. ה' מוליך את כל אחד ליעדו. ברור היה לי, שההשגחה העליונה מובילה אותי לאמריקה.

בסוף מצאתי תרוץ מתקבל על הדעת להחלטתי. שלחתי מכתב שלישי לאמריקה, שברצוני לבוא ולאסוף נדבות בעבור בית הספר בלידינגה ובעבור החולים בבתי החולים. מצאתי הרבה יתרונות ברעיון הזה: קודם כל, זו היתה אמתלה נוחה כדי לנסוע לארצות הברית, ובנוסף על כך, סיפק לי דרך מילוט מכובדת אם השידוך לא יצליח. כך לא ירגיש הבחור מחויבות להינשא לי, רק בגלל שהגעתי במיוחד משוודיה בשבילו; תהיה לי סיבה אישית נוספת שבגללה הגעתי.

הייתי מרוצה מאד מהרעיון. סיפרתי לחברותיי על התכנית, והתחלתי לסדר את כל מסמכיי. אך לדאבוני, לא הכל הלך למישרין. הייתי זקוקה למסמכי הגירה ותצהיר, ולא היו לי סיכויים טובים לקבל כאלה.

בדרך כלל, הרב היה מסדר את הניירת לכל מי שחפצה בכך, אבל הפעם לא היה ביכולתו לעזור לי. סמינר "בית יעקב" באמריקה הפסיק להפיק תצהירים. הרב כתב לבניו באמריקה וביקש מהם לסדר את הניירת דרך אחת הישיבות, אבל גם

ניסיון זה לא עלה יפה. לפתע כל האפשרויות נסגרו בפניי. כשסוף סוף החלטתי לנסוע לאמריקה, לא יכולתי להגיע לשם!

השבועות הפכו לחודשים, ובינתיים ניסיתי לשקוע בעבודתי בבית החולים. ניצולים רבים כבר עזבו את שוודיה, בעוד אחרים התחילו לעבוד, כדי להתפרנס ולהיות עצמאיים. אלה שנשארו היו ללא משפחה או ידידים אותם יכלו לשתף בבעיותיהם. אסתר ואני התרכזנו בחולים ה"קבועים" שלנו; רבים מהם ביקשו שרק אנו נבוא לבקרם. היות שכבר הכרנו אותם ואת צורכיהם, לא חשו אי נוחות לבקש מאתנו טובות.

כמות העבודה התגברה, כאשר החליט הרב להעתיק את מגוריו מדירתו בשטוקהולם למקום קרוב יותר ללידינגה. הוא היה עסוק מאד במשרד של וועד ההצלה, לשם הגיעו יותר ויותר פליטים לבקש סיוע.

כל בוקר מחדש, כאשר הביא הדוור את ערימת המכתבים לביתו של הרב, הייתי נדרכת ומתמלאת תקווה. האם יש שם מכתב בעבורי? אולי הודעה מאחיי או מאחותי; או אולי מכתב קצר מחברה, שכבר הגיעה לארצות הברית וציפתה בקוצר רוח שאצטרף אליה. חיכיתי לדבר נוסף: מכתב שלישי ממשה פסטג.

יום אחד הגיעה מעטפה עם בולים אמריקאיים. הצטמררתי מהתרגשות, כאשר קראתי את המכתב הקצר הכתוב בטוב טעם. זה כבר לא משחק ילדים – לפתע הכל הפך רציני. בחסדי ה', הוא כתב, הצליחו להשיג בעבורי מסמכים שיאפשרו לי לנסוע. בקרוב אקבל מסמך מסמינר "בית יעקב" ובו רשום, שאני מגיעה לארצות הברית, כדי להיות מורה במוסד. האם אהיה מוכנה להגיע במהירות האפשרית? הוא שאל.

בנסיעה הבאה ללידינגה הבאתי לרב ולרבנית את הדואר. הרבנית התבוננה בי חדות ושאלה, "מרים, מה קורה עם אמריקה?" מסרתי לה את המכתב ממשה. היא קראה בו, והנהנה מידי פעם. "אז הם שולחים לך מסמכים," אמרה בקול שקט.

הרב יעקבסון מוסר שיעור בלנדסקרונה, שוודיה. ר׳ חיים הרץ שני משמאל

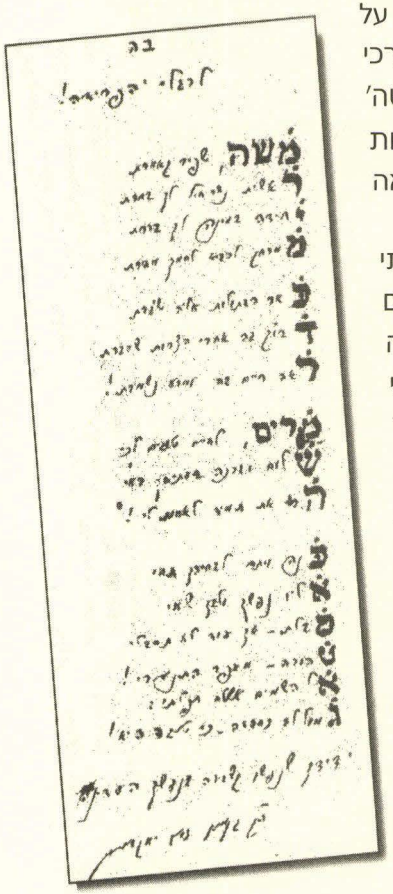
״כן,״ עניתי גם אני בשקט. ״עליי לכתוב להם ברגע שאקבל את כל המסמכים.״

הרבנית נאנחה ואמרה, ״מרים, אני יודעת שזה לא העיתוי הנכון לשכנע אותך, אבל הייתי מאד רוצה שתחשבי עוד פעם על השידוך עם הבחור מדנמרק. זה כל-כך ישמח את בעלי. נראה לי, שכבר אין טעם לומר לך את זה, אבל עליי לשמוע בקול הרב.״

לא אמרתי כלום, אולם הרגשתי צביטת כאב מדבריה של הרבנית. הלוא הכל נאמר כבר פעמים כה רבות. כאב לי, שהרב עדיין לא מוכן לנטוש את הרעיון של השידוך מדנמרק, בעת ובעונה שהוא מסכים עם החלטתי, ואפילו שיבח אותי על תבונתי. ייתכן שהם היו נתונים ללחצים מצד הבחור, אולם הייתי מעדיפה שיותר לא ידברו בנושא. הרבנית פירשה נכון את שתיקתי, ואכן, לא הזכירה יותר את העניין.

המסמכים הגיעו זמן קצר לאחר מכן. החזקתי אותם בידי והרגשתי שהם שווים זהב. ללא שהות, כתבתי לסמינר ״בית יעקב״, שקיבלתי את המסמכים, ואז פניתי להתכונן לנסיעה.

חפציי הפרטיים היו מעטים מאד. עדיין היו לי את פרטי הלבוש המעטים שקיבלתי בלובק וג'רוס, ובנוסף עוד כמה שמלות שקניתי בדמי הכיס שאחי שלח לי מארגנטינה. את רוב הכסף שמרתי לנדוניה. אף על פי כן, מה שרכשתי ברוחניות בתקופת שהותי בשוודיה לא יסולא בפז. השנתיים וחצי ששהיתי במחיצתו של הרב יעקבסון במסגרת עבודתי, הקנו לי ידע, אומץ וחכמת חיים. החום והביטחון, שקבלתי מהסביבה הזו, ציידו אותי בכוח להתגבר על כל פיתוי שיעמוד בפניי בדרכי בעתיד. התפללתי יומם ולילה שה' ישמור עליי ברוחניות ובגשמיות בדרכי לאמריקה, ושאגיע בריאה ושלימה.

שיר שחיבר הרב יעקבסון, אותו צירף למתנת הפרידה שהגיש לי

זמן קצר טרם נסיעתי הלכתי עם הרב לבקר את הקיבוצים והמחנות שאגודת ישראל ייסדה בשוודיה. הכרתי את רוב תושבי המקומות אלה: רבים עברו דרך הלשיון, כדי להבריא ולהתאושש לפני שעברו למחנות. הכרתי אנשים אחרים מבית הכנסת האורחים של הרב יעקבסון. בכל מקום שביקרנו קיבלו אותנו בחמימות; זיכרונות אלו היוו אוצר בעבורי לכל החיים.

לאחר זמן מה, חזר הרב יעקבסון לביתו, ואני נשארתי כמה ימים נוספים אצל חברות שהכרתי מלפני המלחמה. עם הבנות האלה היה לי נוח לשוחח על עתידי

ולספר להן על הלבטים שעדיין נשארו לי לגבי הנסיעה. חברותיי הרגיעו אותי ובירכו אותי שחיי החדשים יהיו מאושרים, מבורכים ומוצלחים. ביום האחרון של הביקור, איחלנו זו לזו: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה." מלווה בברכותיהן הלבביות, נסעתי חזרה לביתו של הרב להתכונן לנסיעה.

הרבנית מסרה לי מכתבים אחדים, שהגיעו בהעדרי. אחיי כתבו לי איחולים וברכות וסמכו את ידיהם על החלטתי. אסתר עודדה אותי; היא הבינה עד כמה קשה היה לי לעזוב את ביתה החמים של משפחת יעקבסון ולצאת אל הבלתי נודע. חיים דוד כתב: "יהי רצון שה' יחזק אותך לקראת הנסיעה הארוכה." אברהם מרדכי גם כתב מילות עידוד, והוא בירך אותי באושר ועושר. מכתב רביעי הגיע מאמריקה עם הוראות מדוייקות כיצד להגיע מהאי אליס, מקום עגינת האונייה, עד הסמינר בווילימסבורג. פרטים פרקטיים אלה עזרו לי לקלוט, שהכל אכן אמיתי.

למחרת בבוקר, נסעתי ללידינגה להיפרד מהרבנית היקרה ומכל התלמידות והמורות. הייתי עייפה ותשושה מכל הנסיעות הקודמות בסביבות שטוקהולם, אבל החיים לימדו אותי להתחזק. הגרוע ביותר כבר מאחוריי, הרגעתי את עצמי. מעתה מחכה לי עולם חדש, וה' בוודאי ירחם עליי.

ביום הרביעי האחרון של שנת 1947, עזבתי את שטוקהולם לנצח, והגעתי לעיר הנמל גוטברג. כמה מוזר היה לחזור לעיר הזאת הסמוכה לג'רוס – שם התחלתי את הפרק הזה בחיי. כמה רחוק היה הכל נראה, הימים בהם טרם פגשתי את הרב יעקבסון, כאשר התחלתי לשקם את עצמי לאחר תלאות השואה.

האונייה הייתה אמורה להפליג בשבת, וכדי להתיר נסיעה כזאת היה עליי לעלות על האונייה כבר ביום שישי. בינתיים התארחתי אצל לולה ורגינה, שתי בנות הדודות של גיסתי עטל, שהיו איתי בהלשיון והתיישבו בגוטברג.

ביום שישי נפרדתי מחברותיי וירדתי לנמל. לא רציתי שיטרידו אותי בשבת קודש, ולכן מסרתי את כל המסמכים מיד. לאחר מכן עליתי על האנייה *דרוטנינקהולם*, ונכנסתי לתאי הקטן. כמה שמחתי לפגוש שם כעשרים נערות חרדיות – חברות לנסיעה! היינו מאושרות מכך, שתהייה לנו חברה כלבבנו במשך הנסיעה הארוכה, וקבענו לאכול יחד את סעודות השבת.

שבת כמעט פרשה את כנפיה כאשר קיבלתי חבילה לתאי. היה זה מהרב יעקבסון! דמעות עלו בעיניי בזמן שפתחתי את נייר העטיפה. הרב שלח לי ספר שולחן ערוך עם הקדשה ושיר שחיבר עם איחולים וברכות לרגל הנסיעה.

שהינו בצוותא על האנייה, שהייתה כמעט ריקה. אכלנו ביחד ושרנו בשקט זמירות שבת. נוסעים אחרים החלו עולים על האנייה, עסוקים בהתארגנות בתאיהם ומסדרים מסמכים וניירת. שמחנו על כך שסידרנו את הכל עוד לפני שבת.

שעתיים לפני צאת השבת, הפליגה *הדרוטנינקהולם* לדרכה. התבוננתי בחופי שוודיה המתרחקים, מתקשה לקלוט, שאני סוגרת פרק זה של חיי ועומדת להתחיל דף חדש. עזבתי את כל מי שהכרתי, את הרב, שהיה לי כאב, ואת עבודתי שנתנה לי סיפוק כה רב. פני היו מועדות לארץ זרה ומנוכרת, כדי להתחתן עם בחור, שמעולם לא ראיתי. יכולתי רק להתפלל שאהיה מאושרת.

באמריקה

זמן כה רגיש וחשוב בחיים, זקוק כל אחד למורה דרך שיוכל לתת עידוד ותמיכה. לי לא היה איש: אחיי היו בארגנטינה ובארץ ישראל, והרב יעקבסון – בשוודיה. לא היה לי למי לפנות חוץ מאשר לשוכן מרומים. התחננתי לקדוש ברוך הוא בתפילה מעומק הלב, שהבחור ואני נישא חן זה בעיני זו, ושהשידוך יצליח. יכולתי רק לסמוך על ה', שהדרך הלא ברורה בה אני צועדת, תהיה מוצקה וחזקה.

למרות נחישותי להישאר איתנה ביהדותי, היה לי קשה שלא לדאוג מה טומן העתיד בחובו. האם אין זה מעשה טיפשי לנסוע דרך כל כך ארוכה לפגוש בחור שמעולם לא הכרתי? הסרטיפיקט היקר שהגרלתי התחיל להציק לי. כשדחיתי הזדמנות לנסוע לארץ ישראל, האם לא הייתה זו טעות?

היו עוד בנות על האונייה, ניצולות כמותי, שנסעו כדי להתחיל חיים חדשים על אדמות אמריקה. אולם שלא כמוני, לכולן היו חברים וקרובים, שחיכו להן בקוצר רוח. המחשבה, שחוץ מחיים הרץ איש אינו יודע על בואי, גרמה לי להצטער. דמיינתי איך שהמונים עומדים על החוף, מחפשים בעיניים כלות אחר דמותם של יקיריהם שניצלו מהתופת. כל חברותיי לנסיעה יכלו לצפות לקבלת פנים חמה ומלבבת. ולי? כל מה שהיה לי, היה מכתב מהשדכן ותמונה של הבחור המדובר. אפילו שורי וליפא, שעודדו אותי לבוא, לא היו מודעים לבואי.

מדוע? מדוע עשיתי זאת? ייסרתי את עצמי. אמריקה? אבי זצ"ל לא ראה את ארצות הברית בעין טובה, ותמיד אמר, שאפילו האבנים של רחובותיה הנן טריפה. תמיד יעצתי לפליטים לעלות ארצה. מדוע הסכמתי להצעתו של ר' חיים?

חששותיי ומצב רוחי הרע שהייתי שקועה בו, קיבלו יתר תוקף כתוצאה ממחלת הים שלקיתי בה. לא הייתי בודדה; גם נערות אחרות סבלו. ספרנו את הימים ואת השעות בחוסר

סבלנות. לא הצלחתי להכניס לפי כמעט כלום וגם שינה לא באה לעיניי. את רוב הנסיעה ביליתי על הסיפון. בהיתי כלא רואה בים האין-סופי. האוויר הצח והריח של הים לא עזרו לרומם את מצב רוחי העגום. לו רק ידעתי מה מצפה לי!

אבל כבר לא ניתן היה לשנות את החלטתי. כעת כבר היה מאוחר. הייתי בידיו של ה'; הוא הוציא אותי מלוע הארי באירופה, והוא בוודאי לא יעזוב אותי באמריקה.

אחרי שנים עשר ימים מתישים על גבי *הדרוטניקהולם*, עגנה האונייה סוף סוף באי אליס. כאן הודיעו לנו בקצרה, שעלינו לעבור דרך נקודת ביקורת ולענות על שאלון מפורט ביותר. זו הייתה בשורה לא משמחת ולא צפויה. מי ציפה לקבלת פנים כה אומללה?

התהליך ארך כמה ימים. הרשויות לא הסכימו להעביר איש, עד שלא ביררו ואימתו כל הצהרה. הם דאגו במיוחד לוודא, כי אכן יש לכל מהגר מישהו באמריקה שיהיה מוכן לקבל עליו את עול תמיכתו; ממשלת ארצות הברית לא הייתה מוכנה לממן בכספה את החזקת שארית הפליטה. הייתי מודאגת מאד. היאמינו לי אם אומר להם שהגעתי לארצם כדי להתחתן? היו לי מסמכים מהסמינר שם היה כתוב, שהגעתי כדי לעבוד בתור מורה. האם זה יספיק?

חיכיתי לתורי, מנסה להסתיר את חששותיי ככל יכולתי. הסתכלתי על הנוף שהשתקף מאחורי פקידי ההגירה, תוהה אם אכן אזכה להיכנס למדינה זו. ואז עצרתי ובהיתי באי אימון. עמד שם אדם, שנפנף בידיו ונסה בכל יכולתו להסב את תשומת לבי. האם באמת זה חיים הרץ, האיש שבגינו חציתי את האוקינוס?

רווחה עצומה שטפה אותי. מיהרתי לשער הברזל הגדול שהפריד בינינו. ר' חיים חייך אליי בחום ובירך את בואי לאמריקה, בהבטיחו שכל הפרוצדורה תעבור באופן חלק. "לצערי, אינני יכול להישאר כאן לחכות לך," התנצל. "בוודאי יעברו עוד כמה שעות טובות, עד שתעברי את מערכת ההגירה,

אבל אל דאגה. הכל יהיה בסדר. כאשר תעברי, המשיכי ישר לוויליאמסבורג לסמינר "בית יעקב". יש לך עדיין את ההוראות?"

עניתי לו בחיוב. חשתי רגיעה עצומה לראות אותו, פרצוף מוכר בתוך ים של פרצופים זרים ומנוכרים. אין לי ספק, שמובטח לר' חיים שכר רב בעולם הבא על כך שעודד יתומה בשעתה הקשה. חזרתי למקומי בתור. לבסוף נקראתי למשרד, וברוך ה', עברה החקירה מהר. שאלו אותי שאלות אחדות, ואז איחלו לי הצלחה ונתנו לי ללכת. על ניירותיי התנוסס התאריך הלועזי 11 לינואר 1948.

הרגשתי שימי הסבל שלי הגיעו סוף סוף לקיצם. חשתי ביטחון מחודש, והתפללתי שהקדוש ברוך הוא יברך אותי, ושתמיד אקבל החלטות נכונות.

עם מעט מילות האנגלית שבאוצר המילים שלי, ארגנתי את כל חפציי ויצאתי החוצה. מצאתי כמה פליטים נוספים מחכים למונית שתיקח אותם לברוקלין והם צירפו אותי ברצון. נתתי לנהג את הפתק עם הכתובת של הסמינר: השדרה השביעית בוויליאמסבורג.

המונית יצאה לדרכה. הייתי סקרנית לראות את אמריקה, ולא יכולתי שלא להתאכזב מהרחובות המלוכלכים והמוזנחים אותם עברנו. אחרי כמה דקות של נסיעה רכנתי קדימה ושאלתי את הנהג היהודי באידיש, "האם כל אמריקה נראית כך?" מבלי יכולת להסתיר את האכזבה מקולי.

הנהג צחקק. "זה מנהטן, איזור מסחרי. לא גרים פה ולכן לא אכפת לאיש שהאיזור מוזנח."

עוד לפני חצות היום הגענו כבר לברוקלין. ירדתי ליד הסמינר ונכנסתי פנימה. מה רבתה שמחתי בראותי שם את הרבנית חוה וכטפוגל, מורתי מ"בית יעקב" בסוסנוביץ! כמה רחוקה הייתה נראית לי התקופה ההיא – חלק מעולם אחר, עולם שכבר איננו. פגשתי גם מכרות שהכרתי משוודיה ושהיגרו בינתיים לכאן. כל הפנים המוכרות והידידותיות במקום הזר והמנוכר עזרו לי להרגיש בנוח.

הייתי כל כך שקועה בפגישת חברות מפעם, עד שכמעט שכחתי לשם מה הגעתי. שעה אחרי שהגעתי עדיין הייתי עסוקה בשיחה עם חברותיי, כשאיש אחד נכנס לחדר. פניו היו מוכרות אף הן; ר׳ ברל יעקובויץ, תלמיד של הרב יעקבסון מהישיבה בשוודיה, שהתחתן עם תלמידה מלידינגה. התנצלתי בפני הבנות, וניגשתי אליו. הוא בירך אותי לשלום, והסביר שהגיע כדי לקחת אותי לביתו של חיים הרץ. ״בואי מהר,״ אמר. ״ר׳ חיים ממתין לך.״

תוך דקות ספורות הייתי כבר ישובה במכוניתו של ברל, כשהוא לוקח אותי את המרחק הקצר עד ביתו של ר׳ חיים. ר׳ חיים עצמו פתח את הדלת ובירך אותי כשאשתו האצילית, פרידה, לצידו. הרגשתי שהגעתי הביתה.

הושיבו אותי ליד שולחן קטן ואת חבילותיי הערימו בצורה מסודרת ליד הקיר. פרידה הציעה לי ארוחה קלה, אולם אפילו עכשיו, יומיים אחרי שעליתי על היבשה, עדיין לא יכולתי לאכול. לבסוף שתיתי כוס תה חלש.

״טוב,״ אמר ר׳ חיים, ״עכשיו אביא לכאן את ר׳ משה. אין לנו זמן מיותר.״

בהיתי בו מאוכזבת. לא הייתי במצב מתאים לפגוש את חתני לעתיד. עברתי נסיעה מתישה בת שבועיים, הייתי רזה ותשושה ממחלת הים, וכל מה שרציתי היה להיכנס למיטה ולישון יום או יומיים. ״יש זמן,״ אמרתי חלושות. ״עכשיו רק שעת צוהריים. אולי אפשר לחכות קצת?״

״לא, לא,״ מחה ר׳ חיים בקולו המחוספס. ״השידוך הזה חיכה די והותר!״

לא הצלחתי להניאו בשום אופן. ידעתי שאני נראית נורא, וזה הפריע לי מאד. כל בחורה רוצה להראות במיטבה בפגישה, אבל ר׳ חיים סירב לשמוע למחאותיי. שוב מסרתי את עצמי לידיו של ה׳ וקיוויתי לטוב.

לקח זמן עד שארגנו את הפגישה. פרידה הושיבה אותי בחדר קטן ואמרה לי להרגיש נוח. לא יכולתי לשכב לנוח, כיון

שלא ידעתי כמה זמן עומד לרשותי, לכן התיישבתי והתחלתי לכתוב מכתב לאברהם מרדכי וחיים דוד בארגנטינה. הזמן עבר במהירות, ולפתע הקישו בדלת.

ר׳ חיים נכנס עם עוד אדם, שהוא הציג בתור בן דודו, אחיו הגדול של משה. הוא אמר כמה מילים, ואני עניתי לו, ואחר כך המשכתי לכתוב; לא היה לי משהו אחר להעסיק את עצמי. עברו עוד כמה דקות ואז נשמעה נקישה שנייה על הדלת. בפעם הזאת הרמתי את עיני, ולבי פעם בחוזקה, כאשר ר׳ חיים נכנס מלווה בבחור בעל מראה עדין ונעים. מיד הכרתי אותו מהתמונה ששלח לי לשוודיה. כמעט לא היה צורך שר׳ חיים יערוך הכרות. היה זה ר׳ משה פסטג.

כעבור רגע, ר׳ חיים ואחיו של משה יצאו והשאירו אותנו לבד בחדר. התבוננו זה בזו לרגע אחד ארוך, ואז משה התחיל לדבר. קולו היה רך ונעים. ״אני מתנצל שאינני לבוש בבגדי שבת,״ הוא אמר. ״הגעתי ישר מהעבודה.״ אחר כך הוא שאל אותי על הנסיעה ועל התרשמותי מאמריקה.

הוא ניסה לעודד אותי לדבר, אולם באמת לא יכולתי לחשוב על מה. חששתי שהוא ירגיש שלא בנוח, וסיפרתי לו על ה״תירוץ״ שלשמו הגעתי – על התוכניות שלי לגייס כספים בעבור החולים בבית החולים בשוודיה. משה רק חייך ואמר, ״נראה.״ הוא החליף נושא והמשכנו לדבר על עניינים שונים.

הוא הרשים אותי מאד; אישיותו המיוחדת בלטה במלוא עוזה. זה הבחור שעליו חלמתי, אמרתי לעצמי. זה מה שתמיד רציתי. פתאום ראיתי לפניי את הוריי היקרים עומדים מולי, והבנתי שהם עדיין מעתירים למעני לבורא העולם, שאמצא את זיווגי, ושאבנה בית נאמן בישראל.

אחרי כמה דקות נוספות חזר ר׳ חיים, ומשה נעמד ואמר שהגיע הזמן להתפלל ערבית. עמדתי גם אני והסתכלתי איך ששניהם עוזבים את החדר. ברגע שיצאו נכנסה פרידה עם מגש של עוגה וי״ש. התבוננתי במגש בחשש.

"נו?" היא שאלה. "מה את אומרת? אפשר כבר לשתות לחיים?"

ר' חיים חזר לחדר לפני שהייתה לי הזדמנות לענות. "נו מרים?" הוא שאל. "את מסכימה לגמור את השידוך עכשיו?"

העברתי מבט מהאחד לשני. האם אומר מה שאני באמת חושבת? הרהרתי לרגע ואמרתי, "ר' חיים, אנא שמע אותי. הוא בחור נחמד מאד, ואני מחבבת אותו, אבל אני רוצה להיפגש שוב מחר."

"בשביל מה?" דרש ר' חיים. "את אומרת שאת מחבבת אותו. אם הוא מוצא חן בעינייך עכשיו, נראה לך שמחר יהיה אחרת?"

"אנא," התחננתי. "היום הזה היה הרבה מדי בשבילי. אני רק רוצה להניח את הראש."

כמקודם, לא התחשבו בבקשותיי. ר' חיים הבין יותר ממני מה צריך כעת, ולא שמע בקולי. גם כאשר לקח את העניינים לידיו הודיתי לו בלבי; זה באמת מה שרציתי.

משה חזר לחדר ושתינו לחיים. ר' חיים ופרידה חייכו ואיחלו לנו מזל טוב. הייתי מאורסת.

חיים חדשים

מונה ימים אחרי שפגשתי את משה בפעם הראשונה והסכמתי להינשא לו, נערכה מסיבת אירוסין באולם בוויליאמסבורג. שורי וליפא לאוי הגיעו עם עוד חברות שלי משוודיה. נציגו של הרב יעקבסון, הרב גרוסבאחי, שהכיר אותי משוודיה נכח גם הוא. הסמקתי כאשר הוא תיאר את מעשיי ושיבח אותי לפני משה.

קבענו את תאריך החתונה לעוד ארבעה שבועות. משה שכר בעבורי חדר אצל משפחה, שם אוכל לגור עד החתונה. אכלתי את כל הארוחות אצל שורי וליפא שהתייחסו אליי כאל אחות.

עשיתי את כל הסידורים והקניות, ומצאתי מכרה בוויליאמסבורג שהשאילה לי את שמלת הכלה שלה עם ההינומה. נדרשו מעט תיקונים והיא התאימה למידתי. פרידה הרץ לקחה אותי לחנות הענקית גימבל'ס לרכוש מעיל ופריטי לבוש שונים. הרבנית גרינגרס מ"בית יעקב" שלחה אליי כמה בנות דוברות אנגלית, שעזרו לי בסידורים ובקניות. הן הדריכו אותי ברכבת התחתית ודיברו במקומי לזבניות בחנויות.

חסכתי כמה שיכולתי מהכסף שאחי שלח לי, בנוסף לסכום הקטן שקבלתי מממשלת שוודיה, ובחסכונות מועטים אלו הצלחתי בס"ד לקנות את כל הדרוש. לא היה לי הרבה, אולם הייתי שמחה בחלקי; אנשים רבים נישאו עם הרבה פחות מזה. הודיתי לה' בכל עת שהגעתי לשלב זה בחיי.

הימים והשבועות חלפו ביעף. ראיתי השגחה פרטית גלויה בכל ההכנות והסידורים; הצלחתי בחודש אחד להספיק מה שבדרך כלל אורך כמה חודשים. הרגשתי אסירת תודה למסירות נפשו של ר' חיים בעניין השידוך. הודות לטרחתו, עומדים שני יתומים להתחיל את חייהם מחדש.

בלילה שלפני החתונה, שכבתי ערה במיטתי ובהיתי בתקרה, כשאני מפליגה בזיכרונות ומראות משמונה השנים האחרונות.

בחסדי ה' ובאין-ספור ניסים גלויים יצאתי מ"בירא עמיקתא" ועליתי ל"איגרא רמא".

בזמנים הקשים ביותר במשך שנות המלחמה, כאשר אי אפשר היה לתאר עולם אחר חוץ מהגיהנום של קיומנו, היה כל כך קל לאבד את האמונה בה' יתברך. אולם, באותם רגעים של התופת, ראיתי מול עיניי את דמותם של הוריי היקרים. שפתיהם דובבו, אבל לא הצלחתי לשמוע מה הם אומרים. זה לא היה משנה. מהמראה לבד שאבתי כוחות וחיזוק. הרגשתי בטוחה שאני לא היחידה מכל אחיי שנותרה בחיים. השטן ניסה להפיל אותי בפח אבל הוריי עמדו בדרכו.

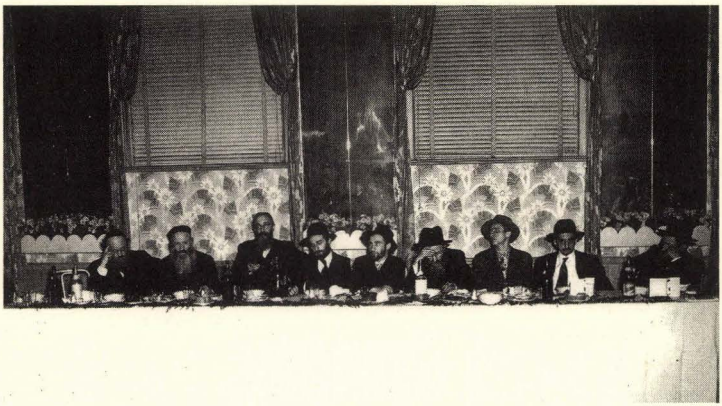
עכשיו, כאשר עמדתי על סף חיים חדשים, שוב ראיתי את דמות הוריי האהובים. חייכתי אל תוך האפילה. ראיתי בזה אות ברור, שהקדוש ברוך הוא איתי ומוביל אותי בדרך הנכונה.

בבוקר התעוררתי מוקדם, לא מסוגלת להמשיך לישון. מצב רוחי התרומם בראותי את המברקים ששלחו לי אחיי ואחותי היקרים, שלא יכלו לעשות את הדרך הארוכה והיקרה לחתונתי בארצות הברית. אע"פ שידעתי שלא יגיעו, נתנו לי המברקים הרגשה כאילו הם עומדים לצידי. הם שלחו לי את איחוליהם וברכותיהם, והביעו אימון בצעד שנקטתי. הם אף הודו לי על המכתבים הרבים ששלחתי להם, בהם הבעתי את שמחתי.

מבטי נח על לוח השנה שהיה על הקיר. היה זה יום שלישי, ה-18 למרץ, 1948 – ז' באדר – יום השנה של אבי זצ"ל. לא הייתי צריכה לעצום את עיניי, כדי לדמיין את אבי היקר יושב בראש השולחן של דירתנו בפרובקה, רכון על גבי ספריו הקדושים. אבא יקר, כמה הייתי רוצה שתהיה איתי היום, ביום כלולותיי!

התפללתי שחרית בהתעוררות ובכוונה עצומה. לא הייתי חזקה, אבל צמתי כמנהג כלה ביום החתונה; לא רציתי לוותר על חובותיי.

קרוב לחצות היום ראיתי שחסר לי דבר מה, ומיהרתי לחנות הקרובה. הלכתי מהר ככל שיכולתי, מפני שלא רציתי לפגוש

שלחן הכבוד בחתונתי

מאן דהו ברחוב. חזרתי לדירה והתחלתי לעלות במדרגות לחדרי, כששמעתי רחש מעליי. עצרתי באחת והסתכלתי אל מעלה המדרגות. הייתי בטוחה שאני חולמת. שם יושב לו על המדרגות ומחכה לי לא אחר מאשר הרב יעקבסון! אי אפשר לתאר את רגשותיי. דמעות של אושר זלגו על לחיי. האמנם, הרב המסור הגיע במפתיע לאמריקה כדי ליטול חלק בשמחתי?

עבור הרב והרבנית, הנשמות שניצלו מחורבן אירופה היו קרובות לליבם יותר מאשר ילדיהם הם. הם הקריבו הכל בעבורנו. ועכשיו, הרב יעקבסון שינה את כל התוכניות שלו, כדי שיוכל להיות איתי ביום חתונתי.

הרב היה חיוור ותשוש מהנסיעה הארוכה ומחוסר שינה, אולם הוא בכל זאת הגיע אליי, כדי שלא אצטרך להיות לבד ביום גדול זה. אחרי שהכנתי לו ארוחה קלה, הוא התנצל והתכונן ללכת. לא בקשתי ממנו להישאר היות שגם אני הייתי עייפה ורציתי להספיק לנוח מעט לפני הערב.

לפני שהלך, נתן לי הרב מילות עידוד: "את יודעת, מרים, שה' הוא אב רחום של כל היהודים, אבל עוד יותר של יתומים. יש לך זכות מיוחדת על כך, שלא נכנעת לשטן, שרצה לקרוע

ממך את נשמתך היהודית.״ הוא בירך אותי, שאהיה מאושרת ושאמצא מזל טוב בחיי. הדמעות על לחייו שיקפו את דמעותיי שלי, כאשר הוא מסר לי מתנה אישית: חומש עם הקדשה מיוחדת – שיר שהתחיל: ״אז ישיר משה מרים״ עם ראשי תיבות של שמינו מפוזרים לאורך כל השיר. המילים היפות הביעו את אהבתו לכל ״ילדיו״ ולכלל ישראל.

ירדתי איתו את המדרגות וליוויתי אותו אל מחוץ לדלת. הרגשתי שהרב יעקבסון היקר דואג לי כאבא אמיתי. איפה הייתי היום לולא כל עזרתו ועידודו?

התעוררתי ממנוחה קצרה לקול נקישות בדלת. אסתר פרלשטיין, שהיגרה משוודיה, הגיעה יחד עם אחיותיה כדי לעזור לי להתכונן לחתונה. היא עזרה לי להתלבש וסידרה את ההינומה שעל שערותיי. אז הודענו לאולם שאנו בדרך, ויצאנו לתפוס מונית לנסיעה הקצרה.

נכנסנו למונית הראשונה שנעצרה, ואסתר עזרה לי להיכנס עם שמלת הכלה המסורבלת. אסתר אמרה לנהג לנסוע לאולם ״גולד מנור״ בשדרות ווילובי. הנהג הנהן קצרות ויצא לדרך.

הייתי מדיי מרוגשת מכדי לדבר, אולם אסתר הפיגה את המתח עם קולה המרגיע. לאחר זמן מה, הבנו שהנסיעה שהייתה אמורה לקחת רק חמש דקות מתארכת יותר מדיי. הסתכלנו החוצה ונבהלנו לראות שאנו נמצאות בלב שכונה כושית.

התבוננו זו בזו בבהלה. אסתר רכנה קדימה. ״אנא, עצור,״ היא אמרה בדחיפות לנהג, ״אתה נוסע בכיוון הלא נכון,״ אולם הוא התעלם ממנה. ״עצור!״ אסתר צעקה. הנהג המשיך לנסוע. עכשיו פחדנו באמת. אסתר מיהרה לפתוח את החלון והזעיקה עזרה. ראינו עוד מונית עוברת ואסתר שוב צעקה, שאנו רוצות לצאת מהמונית אבל לנהג לא הייתה שום כוונה לעצור.

״הוא שיכור,״ לחשה אסתר נואשות.

לפתע עצר הנהג בפינת רחוב. קבוצה של נערים שחורים שמה לב אלינו וכיתרו את המונית. ״תראו,״ קרא אחד וסימן

לחבריו לבוא. "תראו מה יש לנו כאן! כלה!" היו שריקות וקריאות בוז.

אסתר ואני היינו מבועתות והתפללנו בכל כוחנו. רק נס יכול להציל אותנו. לפתע, מונית אחרת הגיחה כאילו משמיים. שתינו צרחנו "משטרה!" במלוא ריאותינו. קבוצת הנערים התפזרה ויצאנו מהמונית הראשונה ורצנו לשניה. תוך שניות היינו כבר ישובות בתוך המונית בדלתות נעולות.

היינו כה מבוהלות, שלא יכולנו להוציא הגה מהפה. ללא אומר, הגישה אסתר לנהג פתק עם הכתובת של האולם. ככל שהמונית התרחקה התאוששנו. הודינו לה' שהציל אותנו.

"אתן רוצות שדרות ווילובי, אה?" העיר הנהג. "הנהג הראשון כנראה חיפש *רחוב* ווילובי." עכשיו כבר היינו רחוקים מהשכונה של השחורים וחזרנו לאיזור המוכר לנו; חשנו רווחה שעוד מעט כבר נגיע למחוז חפצנו.

בינתיים באולם, משה וכל האורחים התחילו לדאוג. התקשרנו להודיע שיצאנו לדרך שהייתה אמורה לקחת לנו דקות ספורות בלבד. הרב יעקבסון כבר היה במקום וגם כל חברותיי, רק הכלה הייתה חסרה!

כשהגענו, עדיין חיוורות מבהלה, סיפרנו את כל הקורות אותנו וכולם הודו לה' על הנס. הרב יעקבסון מזג לי כוס מיץ והורה לי לשתות, על אף שנהוג לצום עד אחרי החופה. בתחילה לא רציתי לשתות, אולם בסוף הסכמתי כמו ילדה צייתנית. הצבע חזר לפניי והחתונה התחילה.

החתונה הייתה אירוע מיוחד במינו – יפה ושמחה. הנשים והבנות רקדו בשמחה עילאית, לא רק לכבודי אלא גם לכבוד כל הניסים שבזכותם הגענו ליום הזה. הנס הגדול ביותר היה שהצורר ימ"ש, לא הצליח להשמיד אותנו, ושזכינו עכשיו לבנות בחזרה את בתי הורינו.

דף חדש נפתח; פיסקה חדשה, דור חדש. בורא העולם בירך אותנו בשלושה דורות של ילדים יראים ושלמים.

יהי רצון, שברכותיו ימשיכו עד ביאת משיח צדקנו, במהרה בימינו אמן!

הרב יעקבסון מסדר קידושין

סוף דבר

להלן מעט פרטים על כמה דמויות המופיעות בספר:

מרים פסטג

גב' פסטג גרה בבורו פארק, ברוקלין, עם בעלה משה ורווה הרבה נחת מילדיה, נכדיה וניניה.

אחרי התלאות שעברה בשואה, ואחרי הצלתה המופלאה, הקדישה הגב' פסטג את חייה למעשי חסד רבים, ונהייתה חברה פעילה בארגוני חסד שונים בארצות הברית וגם בארץ. היא מתנדבת בבית אבות קרוב לביתה ומנסה לעזור לתושבים ולשמחם.

הרב בנימין זאב יעקבסון

הרב יעקבסון, זצ"ל, נולד בהמבורג, גרמניה. כיהן כרב של מחזיקי הדת בקופנהאגן מ-1934 ועד 1943. בשנות הזעם לא עברו רוב יהודי דנמרק את מאורעות השואה. ב-1943 עזרה להם המחתרת הדנית לברוח לשוודיה הסמוכה, וביחד עם משפחות מקהילת מחזיקי הדת, ניצלו הרב יעקבסון ומשפחתו מהנאצים והגיעו לחופיה של שוודיה. הם חצו את הים שבין דנמרק לשוודיה בסירות קטנות ורעועות בפחד אימים ורק בחסדי ה' ונפלאותיו הגיעו בשלום.

בתחילת 1945, הובאו לשוודיה אלפי ניצולים ממחנות ההשמדה, רובם נשים ונערות – זאת הודות להתעקשותו של הגרף ברנדוט האצילי, ששיכנע את הימלר "להרשות" בסופו של דבר את העברת האסירות לשוודיה. הרב יעקבסון עם משפחתו נשארו בשוודיה, והוא היה כאב רחום למאות יתומים. הרב יעקבסון ידוע בזכות פעילותו בשוודיה ולידינגה, בנוסף לפעילותו הרבה יחד עם הרבנית בתחומים שונים עבור הכלל – לפני המלחמה בדנמרק, ולאחריה בירושלים.

הגרף פולק ברנדוט

הגרף ברנדוט היה מדינאי שוודי, הגרף של ויסבורג ואחיינו של המלך גוסטב החמישי. במלחמת העולם השנייה הוא ייצג את הצלב האדום השוודי בהחלפת אסירים בין גרמניה ובין בנות הברית, וערך משא ומתן עם היינריך הימלר לטובת הצלב האדום השוודי. במרץ ואפריל 1945, הצליח לשכנע אותו לשחרר יותר מ-7,000 אזרחים סקנדינביים שנאסרו במחנות הריכוז של הנאצים. בקבוצה זו נכללו יותר מ-400 יהודים דנים שנכלאו במחנה טראזינשטט.

הגרף גם הצליח לארגן את שחרורן של 10,000 נשים ממחנה רבנסברוק. 2,000 מתוך נשים אלו, אזרחי מדינות שונות, היו יהודיות. רובן הועברו לשוודיה. הקרן הקיימת נטעה יער שלם בהרי ירושלים לכבוד הגרף ברנדוט. בשנת 1949, הוציא לאור ספר, *"במקום כלי נשק"*.

משה ראובן פעדר

אחיה הגדול של גב' מרים פסטג. אחרי שניצל מהמלחמה, חזר לסוסנוביץ, ולאחר מכן הצטרף לשני אחיו בארגנטינה. לימים, עבר לארץ ישראל והתחתן שנית.

לאה

בחסדי ה' ניצלה. היא ושלש אחיותיה גרות היום בארץ ישראל.

גב' יענטה ורדיגר (כיום אשכנזי)

נישאה שנית לאחר המלחמה וגרה בארץ ישראל.

אחר הזוועות שעברה גם
פסטג במשך שנו
המלחמה, והצלת
לאחר מכן, הקדישה אר
חייה למעשי חסד מכ
הסוגים. היא חברה פעילה באירגו
חסד רבים, כאן בארץ ישראל וכ
בארה"ב. היא מתנדבת בבית אבו
מקומי, ומבקרת את התושבים בכ
יום כדי לשמחם.

מרים פסטג גרה בבורו פארק
בברוקלין ניו יורק עם בעלה, ר
משה. יש לה ילדים, נכדים ונינים.

